

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE
YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Özge ARPACIOĞLU

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM

GAZİANTEP
OCAK 2012

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

**DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA
MÜCADELE**

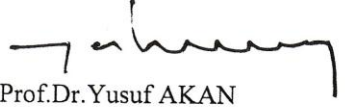
Özge ARPACIOĞLU

Tez Savunma Tarihi: 10.01.2012

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Yrd. Doç. Dr. Ahmet AĞIR
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığını onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf AKAN
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

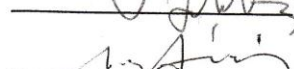
Biri Üzeleri:

Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ŞAHBAZ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet AYTEKİN

ABSTRACT
POVERTY IN THE WORLD AND IN TURKEY AND THE
FIGHT AGAINST POVERTY

ARPACIOĞLU, Özge
M. A. Thesis, Department of Economics
Supervisor: Assist. Prof. Dr. Metin YILDIRIM
January 2012, 132 pages

In recent years; poverty which is an important agenda item of development process is in the content of the economics studies. With the increasing globalization since the second half of the 20th century, while it has been claimed that the world is living its richest time period; poverty has become one of the most important problems for both underdeveloped and developed countries. Two billion and five hundred millions of the people live under 2 US dollars which has been determined by the World Bank as the poverty line. One billion and two hundred million of people live under 1 US dollar which has been determined as the hunger line.

%0.48 of the individuals namely 339 thousands of people live below the hunger line including only food expenditures, %18.08 of the individuals namely 12 million 751 thousands of people live below the poverty line including food and non food expenditures, Turkey, in 2009. Human Development Index (HDI) developed by United Nations Development Program (UNDP) is an index aiming to measure human development by taking into account education and health indicators besides the one related to income. Despite the notable improvements recorded in economic situation in recent years, Turkey's ranking on HDI lags behind that of income. The HDI value of Turkey is 0.679 which positions the country at 83 out of 169 countries according to 2010 figures.

When Turkey's poverty profile is examined, it is seen that poverty changes directly (positively) with the household size, indirectly (negatively) with the education level. The handicapped people, children and retired people are among the most vulnerable and fragile groups in Turkey. Also, poverty, intensity in casual, unpaid family workers, people who live in rural areas, experienced.

Key Words: Poverty, Poverty Rate.

ÖZET

DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE YOKSULLUK VE YOKSULLUKLA MÜCADELE

ARPACIOĞLU, Özge

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM

Ocak 2012, 132 sayfa

Son yıllarda kalkınma sürecinin en önemli gündem maddelerinden biri olan yoksulluk, iktisat biliminin önemli uğraş alanlarından birisidir. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygın küreselleşme söylemi içerisinde büyük refah artışı ile birlikte en zengin dönemini yaşadığı iddia edilen dünyamızda yoksulluk, hem az gelişmiş hem de gelişmiş ülkelerde en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. İki milyar beş yüz milyon insan Dünya Bankası tarafından günlük 2 ABD doları olarak belirlenen yoksulluk sınırının altında yaşamakta iken, bir milyar iki yüz milyon insan ise günlük 1 ABD doları olarak belirlenen açlık sınırının altında yaşamını sürdürmektedir.

2009 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0,48’i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08’i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamını sürmektedir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından 1990 yılından bu yana her yıl yayımlanmakta olan İnsani Gelişme Raporlarında (İGR), gelirin yanı sıra insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan gelir dışı göstergelerin de esas alındığı bir takım endeksler yayımlanmaya başlanmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) insani gelişmeyi, gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alarak ölçmeyi hedefleyen bir endekstir. Türkiye, ekonomik anlamda son yıllarda önemli ilerlemeler göstermesine rağmen İGE sıralamasında gelire göre olan sıralamasından daha geridedir. Türkiye’nin İGE değeri 2010 yılında 0,679 olup, bu değer ile Türkiye 169 ülke arasında 83.sıraya yerleşerek yüksek insani gelişme kategorisi içerisinde yer almaktadır.

Türkiye’nin yoksulluk profili incelendiğinde yoksulluğun hanehalkı büyüklüğüyle doğru orantılı, eğitim düzeyiyle ters orantılı olduğu saptanmıştır. Türkiye’de en riskli ve kırılgan gruplar arasında, çocukların ve emeklilerin yer aldığı; yoksulluğun daha çok; yevmiyeli, ücretsiz aile işçilerinde, kırsal yerlerde yaşayanlarda, ataerkil ve kalabalık ailelerde yoğunlukla yaşandığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksulluk Oranı.

ÖNSÖZ

Yoksulluk, küreselleşen günümüz dünyasında insanlığın en büyük sorunları arasında yer almaya devam etmektedir. Dünya çapında artan büyük refah artışlarına rağmen zengin ile yoksul arasındaki uçurum genişlemekte ve yoksul insan nüfusu giderek artmaktadır. Bu nedenle, son zamanlarda literatürde sıkça yerini alan kavram iktisat biliminin de önemli uğraş alanları arasında yerini almaktadır.

Bu çalışma ile oldukça karmaşık olan yoksulluk konusunu kapsamlı bir biçimde ortaya koymak mümkün olmasa da, artmasını beklediğimiz yoksulluk çalışmalarına ufak da olsa katkı yapılmaya çalışılmıştır.

Çalışmam boyunca tavsiyeleri, yol göstericiliği ve moral desteğini esirgemeyen değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Metin YILDIRIM'a, ayrıca çalışmam boyunca büyük bir sabır göstererek hiçbir fedakarlıktan kaçınmayan sevgili aileme desteğinden dolayı teşekkürlerimi sunarım.

ARALIK 2011

Özge ARPACIOĞLU

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET.....	i
ÖNSÖZ.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLoların LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. GİRİŞ.....	1
2. LİTERATÜR.....	4
2.1. YOKSULLUK KAVRAMI.....	4
2.1.1. Yoksulluk ve Yoksulluğun Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkışı.....	4
2.1.2. Kronik Yoksulluk ve Kronik Yoksulluğun Bir Sonucu Olara Sosyal Dışlanma.....	6
2.2. YOKSULLUK KİSTASINA GÖRE YOKSULLUK TÜRLERİ.....	9
2.2.1. Mutlak Yoksulluk.....	9
2.2.2. Göreli Yoksulluk.....	11
2.2.3. Öznel Yoksulluk.....	12
2.3.4. İnsani Yoksulluk	12
2.3. YOKSULLUĞUN ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ VE BİLEŞİK YOKSULLUK ENDEKSİLERİ.....	14
2.3.1. Mutlak Yoksulluk Endeksleri.....	15
2.3.1.1. Kafa Sayısı Endeksi (Head Count Index).....	15
2.3.1.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty-Gap Index).....	16
2.3.1.3. Sen Endeksi (Sen Index).....	17
2.3.1.4. FGT Endeksi (Foster, Greer ve Thorbecke Index).....	18
2.3.2. Diğer Yoksulluk Kıstasları.....	20
2.4. BİLEŞİK YOKSULLUK GÖSTERGELERİ.....	21
2.4.1. İnsani Gelişme Endeksi: (Human Development Index).....	21
2.4.2. İnsani Yoksulluk Endeksleri: (Human Poverty Indexes).....	23
2.4.3. Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kalma Endeksi (Gender Development Index).....	25
2.4.4. Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi: (Gender	

Empowerment Measure).....	26
2.5. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ.....	26
2.5.1. Büyüme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk.....	29
2.5.2. Eğitim ve Yoksulluk.....	31
2.5.3. İşsizlik ve Yoksulluk.....	34
2.5.4. Göç ve Yoksulluk.....	37
2.5.5. Demografik Unsurlar.....	38
2.5.5.1. Nüfus baskısı.....	38
2.5.5.2. Hanehalkı türü, büyüklüğü ve bileşimi.....	41
3. MATERYAL VE YÖNTEM	42
3.1. MATERYAL.....	42
4. DEĞERLENDİRME.....	43
4.1. DÜNYA'DA YOKSULLUĞUN BOYUTLARI.....	43
4.1.1. Dünyada Gelire Dayalı Refah Göstergeleri.....	48
4.1.1.1. Dünya bankasının belirlemiş olduğu günde 1 \$,	
1.25 \$ ve 2 \$ yoksulluk sınırının 1990-2020f	
dönemine ait bölgesel dağılımı.....	50
4.1.2. Gelir dışı refah göstergeleri	53
4.2. TÜRKİYE'DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI	61
4.2.1. Türkiye'de Yoksulluk Sınırı ve Yoksulluk Oranları Üzerine Bir	
Analiz	62
4.2.1.1. Yoksulluk sınırı yöntemlerine göre fert yoksulluk	
oranları.....	62
4.2.1.2. İnsani gelişme açısından Türkiye.....	69
4.3. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE YOKSULLUĞUN	
ANALİZİ.....	74
4.3.1. Güneydoğu Anadolu'da Nüfus ve Sosyal Yapı... ..	74
4.3.2. GAP İllerinde İstihdamın Yapısı.....	76
4.3.3. GAP Bölgesinde İşsizlik.....	78
4.3.4. Güneydoğu Anadolu'da Eğitim Sektör.....	82
4.3.5. Güneydoğu Anadolu'da Sağlık Sektörü.... ..	85
4.4. GAP PROJESİ.....	86
4.4.1. GAP ve Sürdürülebilir Kalkınma.....	88
4.4.2. GAP Eylem Planı.....	89
4.5. YOKSULLUKLA MÜCADELE YAKLAŞIMLARI.....	90
4.5.1. Dolaylı mücadele yaklaşımı.....	91
4.5.2. Doğrudan mücadele yaklaşımı	93

TABLOLARIN LİSTESİ

Sayfa No

Tablo 2.1. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk, 1987-1994.....	19
Tablo 2.2. İYE-1 İnsani Yoksulluk İndeks Bileşenleri.....	24
Tablo 2.3. İYE-2 İnsani Yoksulluk İndeksinin Bileşenleri.....	25
Tablo 2.4. Toplumsal Cinsiyet Bazlı Gelişme İndeksi.....	25
Tablo 2.5. Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki İndeksi	26
Tablo 2.6. Eğitime Yapılan Kamu Harcamalarının, Toplam Devlet Harcamaları İçindeki Yüzde Payı, 2009.....	32
Tablo 2.7. Bölgelerin 2009 Yılı Net Okullaşma Oranları.....	33
Tablo 2.8. Dünya’da İşsizlik Oranı.....	36
Tablo 2.9. Bölgelerin Net Göç Rakamları ve Net Göç Hızı, 2005-2010.....	38
Tablo 2.10. Dünya’daki Demografik Trendler.....	43
Tablo 4.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünya’nın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH, \$)....	48
Tablo 4.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Ülke Grupları, 2009.....	49
Tablo 4.3. Dünya’nın Değişik Bölgelerinde Günde 1.25 \$’dan Daha Az Gelirle Yaşayan Yoksul Nüfus (Milyon) ve Yoksulluk Oranları, 1990-2020f.....	50
Tablo 4.4. Günde 2 \$’dan Daha Az Gelirle Yaşayan Nüfus Sayısı (Milyon).....	52
Tablo 4.5. Bölgelerin Gelir, Sağlık ve Eğitim Endeks Değerleri	56
Tablo 4.6. 2010 Yılı İGE İçin Seçilmiş Ülke ve Bölgelerde İGE Göstergeleri	57
Tablo 4.7. Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Değerleri.....	58
Tablo 4.8. Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endekslerindeki Gelişimi.....	59
Tablo 4.9. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2009TÜRKİYE, Kır, Kent.....	62
Tablo 4.10. Türkiye’de Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranı, 2002-2009.....	64

Tablo 4.11. Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları, 2002-200.....	64
Tablo 4.12. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, TÜRKİYE, 2002-2009.....	66
Tablo 4.13. Hanehalkı Fertlerinin Cinsiyet ve Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, TÜRKİYE, 2002-2009.....	68
Tablo 4.14. 2000-2010 Dönemi Türkiye’nin İGE Gelişimi ve Sıralaması.....	69
Tablo 4.15. 2010 İGR’de Türkiye için İGE Hesaplamasında Kullanılan Verilerin Yıllar İtibarıyla Gelişimi.....	70
Tablo 4.16. 2010 İGR’de Türkiye’nin İGE Bileşenlerine Göre Sıralaması.....	71
Tablo 4.17. GAP İllerinin Toplam Nüfusu, Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranları, 2010.....	73
Tablo 4.18. GAP Bölgesi Nüfus Artış Hızı, 2000-2009.....	74
Tablo 4.19. GAP Bölgesi’nin Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı, 2009...	76
Tablo 4.20. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı, 2008- 2009.....	78
Tablo 4.21. İş Arama Süresine Göre İşsizler, 2010 (15+yaş).....	79
Tablo 4.22. Eğitim Durumuna Göre İşgücü, İşsiz, İstihdam Durumu, 2010 (15+ yaş).....	81
Tablo 4.23. GAP İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması.....	82
Tablo 4.24. Öğretim Yılına Göre GAP Bölgesi’nde İllere Göre Okullaşma Oranı, (%)	83
Tablo 4.25. GAP Bölgesi ve Türkiye’de On Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı (2007).....	85
Tablo 4.26. GAP’ın Finansman Durumu ve GAP Yatırım Tahsislerinin Toplam Kamu Yatırımları İçindeki Payı (%), 1990-2010.....	89
Tablo 4.27. GAP Eylem Planının Finansman Tablosu, 2008.....	90

KISALTMALAR LİSTESİ

AGÜ	: Az Gelişmiş Ülkeler
DB	: Dünya Bankası
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DSÖ	: Dünya Sağlık Örgütü
FAO	: Gıda ve Tarım Örgütü
GAP	: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Projesi
GÖÜ	: Gelişmekte Olan Ülkeler
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
GÜ	: Gelişmiş Ülkeler
IMF	: Uluslararası Para Fonu
İGE	: İnsani Gelişme Endeksi
İGR	: İnsani Gelişme Raporu
İYE	: İnsani Yoksulluk Endeksi
KEDV	: Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı
KSE	: Kafa Sayısı Endeksi
KSO	: Kafa Sayım Oranı
OGY	: Ortalama Gelir Yetersizliği
SGP	: Satın Alma Gücü Paritesi
SHÇEK	: Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu
SSK	: Sosyal Sigortalar Kurumu
SYDGM	: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü
ŞSY	: Şartlı Sağlık Yardımı
ŞNT	: Şartlı Nakit Transferi
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı

YOG:	: Yoksulların Ortalama Geliri
YSG	: Yoksulluk Sınırı Gelir Seviyesi
TBYE	: Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi
TCKE	: Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi
TCR1	: Adıyaman, Gaziantep, Kilis
TCR2	: Diyarbakır, Şanlıurfa
TCR3	: Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak
TGMP	: Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi
TİSVA	: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı
TKV	: Türkiye Kalkınma Vakfı
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD	: Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. GİRİŞ

İnsanlık tarihi kadar eski bir konu olan yoksulluk kalkınma iktisadının önemli uğraş alanlarından biridir. Yoksulluk, genel anlamıyla, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel gereksinmelerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Son 50 yıldır dünya üzerinde büyük bir refah artışı gerçekleşmesine rağmen yoksulluk çağımızın en çetin problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. İnsan nüfusunun % 46'sı yani 2.800.000.000 insan Dünya Bankası tarafından belirlenen günlük 2 ABD doları olan yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 1.200.000.000 insan ise günlük 1 ABD doları olan açlık sınırının altında yaşamayı sürdürmektedir. Her yıl yaklaşık olarak 18.000.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı çok erken yaşta ölmektedir. Bu rakam toplam insan ölümlerinin üçte birine eşittir. Her gün 34.000'i beş yaşın altında çocuklar olmak üzere 50.000 insan yoksulluğa bağlı sebeplerden dolayı ölmektedir.

Yoksulluk Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, diğer taraftan ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, son yıllarda ard arda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşırken, acil önlem alınması öncelikli bir hale gelmiştir. Türkiye'de 2009 yılı itibariyle fertlerin yaklaşık % 0,48'i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08'i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamını sürdürmektedir. Yoksulluğu, İGE ile ölçen 2010 insani gelişme raporunda ise, Türkiye İnsani Gelişme sıralamasında 0.679 endeks değeriyle 83. sırada yer almaktadır. Kalkınmanın temel amacı insanlara uzun, sağlıklı ve rahat bir yaşam sağlayabilmektedir. Ancak, kaynaklar ve finansal zenginlik artırılırken söz konusu husus genellikle gözden kaçmaktadır. Dolayısıyla, kalkınma genellikle ulusal gelirin büyüklüğü ile ölçülmeye çalışılmaktadır. Ancak gelir, kalkınmanın önemli bir

boyutu olmakla birlikte kalkınmayı yalnızca gelir boyutuna indirgemek doğru değildir. Yoksunluk yoksulluğun parasal olmayan boyutudur. Asgari (toplumda genel kabul görmüş) yaşam standardına erişememe veya temel gereksinimleri karşılayamama durumu olarak tanımlanan yoksulluğun yalnızca yetersiz gelir veya harcama ile değil, eğitimsizlik, sosyal güvencesizlik, sosyal ilişkilerdeki zayıflık, toplumsal faaliyetlerde yer alamama gibi durumlar olarak da tanımlanması yoksulluğun parasal olmayan boyutunu da içeren bir tanımlamadır. Bu anlamda, bir ülkede milli gelir artışının yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli değildir. Ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözülemediğinin görülmesi; ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereğini ortaya çıkarmıştır. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından yayımlanan İnsani Gelişme Endeksi (İGE) insani gelişmeyi, gelirin yanı sıra eğitim ve sağlığa ilişkin göstergeleri de dikkate alarak ölçmeyi hedefleyen bir endekstir.

1980’lerde başlayan sosyal, kültürel ve ekonomik değişimlerle birlikte yoksulluk kavramı kalkınma tartışmalarını ön plana çıkarmıştır. Yoksulluğun, Dünya Bankası tarafından yapılan Dünya Kalkınma Raporunda ana tema olarak işlenmesi, yoksulluk çalışmalarını da hızlandırmış, konunun salt ekonomik bir sorun olmanın ötesine geçmesiyle uluslararası kuruluşların da konuya ilgileri artmıştır. Yoksulluk sorununu ortadan kaldırabilmek ve daha mutlu ve refah bir yaşam gerçekleştirebilmek her dönemde kamu politikalarının başlıca amacı olmuştur ve bu politikalarının sürdürülebilir hale getirilmesi tüm dünya ülkeleri için oldukça büyük önem taşımaktadır. Zira, yoksulluk sadece ekonomik gelişmişliği yakalayamayan ülkelerde değil, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin pek çoğunda da ciddi bir sorun olarak yaşanmaktadır.

Bu çalışmanın temel amaçlarından birisi, ekonomik ya da sosyal boyutlu gelişmelere paralel olarak ortaya çıkan, yeryüzünde geniş bir coğrafya üzerinde görülen yoksulluğun; ilgili kavramları, göstergeleri ve nasıl ölçülebileceğinin açıklanmasıdır. Bir diğeri ise; Dünya Bankası, UNDP ve TÜİK verileri diğer istatistik sonuçlarından elde edilen veriler kullanılarak, dünyada, Türkiye’de ve özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde son yılları kapsayan; çeşitli sosyo-ekonomik analizler çerçevesinde değerlendirme yapmak ve yoksullukla mücadelede bazı yardım kuruluşlarını tanıtmaktır.

Çalışma dört temel bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümü giriş bölümüdür. Çalışmanın ikinci bölümü ‘Literatür’ kısmından oluşmaktadır. İkinci bölümde, yoksulluğun kavramsal çerçevesi, yoksullukla ilgili kavramlar, yoksulluk sınırı tanımlamaları, yoksulluğun ölçüm yöntemleri, göstergeleri ve yoksulluğun nedenleri hakkında genel bilgiler yer alacaktır.

Üçüncü kısım Materyal ve Yöntem bölümüdür. Bu bölümde çalışmada kullanılan materyallere değinilecektir. Değerlendirme olan dördüncü bölümde ise, Dünya Bankası ve Birleşmiş Milletler verileriyle dünyada yoksulluğun boyutları, Türkiye’deki yoksulluk oranları ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yoksulluk göstergeleri incelenecektir. Çalışmada ayrıca, yoksullukla mücadele yaklaşımları, Türkiye’de yoksullukla mücadelede kurumsal yapılar hakkında genel bilgilere yer verilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

LİTERATÜR

2.1. YOKSULLUK KAVRAMI

Her dünya görüşünün yoksulluk kavramına farklı yaklaşması nedeniyle yoksulluk kavramının tanımlanması oldukça güçtür. Yoksulluk kavramı ile ilgili literatürde farklı görüşler yer alsa da, kavram ve türleri açısından bazı ortak noktalara rastlamak mümkündür. Her ne kadar ortak noktalar mevcutsa da yoksulluk ve zenginlik subjektif kavramlardır. Öyle ki, bu kavramlar kişiden kişiye, toplumdan topluma değişiklik arz eder. Kişiden kişiye, zamana ve mekâna göre değişiklik gösteren bu kavramı ölçmek, her ülkede farklılık arz eden bu parametreleri evrensel bir ölçümle ortak bir yoksulluk tanımına ulaştırmak mümkün değildir.

2.1.1. Yoksulluk ve Yoksulluğun Bir Sorun Olarak Ortaya Çıkışı

Yoksulluğun tarihi çok eskilere dayanır. İnsanlar topluluklar halinde yaşamaya ve üretim ilişkilerinde bulunmaya başladığından bu yana yoksulluk hep var olmuştur. Yoksulluğun kökenlerinin ana hatlarıyla sosyal bir sorun olarak ortaya çıkışını 17. yy başlarından izlemek mümkündür. Başta liberalizmin en büyük teorisyeni ve öncüsü olan John Lock olmak üzere 17. yy liberal kuramcılarının en baştan yoksulluk sorununa eğilerek özel mülkiyet haklarını savunurken bunun yoksulları dışlamaması gerektiğini, geçimlik yaşam hakkının sosyal düzenin güvenliği açısından gerekli olduğu ve bunun toplumun, yoksulların refahını sağlayacak bir artık yaratılmasıyla sağlanabileceği yaklaşımı içinde oldukları söylenebilmektedir. Önemli düşünür ve kuramcıların, yoksulluk sorununa yakın ilgisinin sanayileşmeye dayalı kapitalizmin kök salmaya ve yaygınlaşmaya başladığı 18. ve 19. yy'da giderek arttığı gözlenmektedir (Şenses, 2001:32-33). Zira 18. yy'ın ortalarında kapitalist yörüngede gelişen sanayi devrimi her ne kadar emeğin verimliliğini olağanüstü arttırıp, kitlesel üretime geçiş imkânları sağlayan insanlık tarihinin büyük dönüşümlerinden biri olsa da beraberinde kentleşme, nüfus artışı,

kitlesel bir toplum, hızla sanayileşen toplumların daha yoğun emperyalist politikalar izlemesi ve hızla sanayileşen ülkeler arasında yoğun rekabeti de beraberinde getirerek yoksulluk sorununu önemli bir toplumsal sorun olarak ortaya çıkarmıştır.

Yoksulluk denilince aklımıza fakirlik, açlık, muhtaçlık, hastalık, eğitimsizlik hayatta kalabilmek için verilen mücadele, umutsuzluk, gelecek kaygısı gibi kavramlar gelir. Sözlük anlamıyla yoksul, yeterli düzeyde parası olmayan veya konforlu bir şekilde yaşamak için gerekli olan araçlara sahip olamayan kişidir. Yoksulluk kelimesi ise yaşamın gerektirdiği olanaklardan yoksun olma durumunu ifade etmektedir. Yaşamı sürdürmek için gerekli olan şeyler ise, içinde bulunulan topluma, çevreye ve koşullara bağlı olarak değişiklik göstereceğinden yoksulluk kavramı her zaman gözlemlenen durumla, standart durumun karşılaştırılmasını gündeme getirmektedir (Aktan ve Vural, 2002).

Yoksulluğun tanımı ve ölçümü yapılırken üzerinde durulması gereken önemli bir nokta, yoksulluk kavramının salt ekonomik kıstaslara mı yoksa buna ek olarak sosyal ve siyasal kıstasların da mı ele alınarak tanımlanması gerektiğidir. Bu konuyla ilgili Amarty Sen'in yaklaşımı dikkat çekmektedir. Sen vurgusunu; "yoksulluğun gelir yetersizliğinden daha geniş olarak görülmesine ihtiyaç duyulduğu" üzerine yapmıştır. Sen'in söylediği "insanların yaşadığı toplumda minimum fonksiyonları başarmada ihtiyaç duydukları bir ya da birkaç temel yapabilirlik yokluğunun da bir yoksulluk" olduğunu belirtmek olmuştur. Bu durum; yeter düzeyde beslenmeyi, giyinmeyi ya da barınmayı garanti edecek yeter gelire (gelir yoksulluğu) sahip olmamayı, sağlıklı olmamayı (sağlık yoksulluğu) dâhil ettiği kadar; eğitime erişimin, politik katılımın reddedildiği durumları da kapsamaktadır (Deaton, 2003:12). Böylece yoksulluk kavramı ekonomik vurgusundan çok kültürel ve öznel boyutlarıyla ön plana çıkmaktadır. Buna benzer kavramın siyasi ve ekonomik yönden tanımı 'insan haysiyetine ve şahsiyetine yaraşır bir hayat düzeyinin altında, maddi yönden tam anlamıyla veya nispi olarak yetersiz olma durumu'olarak tanımlanarak kavram salt ekonomik verilere dayandırılmamakta, bunun yanı sıra birtakım sosyal, kültürel gereksinimlerin de karşılanamaması durumu olarak değerlendirilmektedir.

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlarken Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın konuları arasına giren yoksulluk, net bir tanıma sahip olmasa da yoksulluk, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlanarak kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesi engellenmiştir. Kavram çok boyutluluğu da içermektedir. Öyle ki sadece kişi başına milli gelire göre varılacak bir yargı yetersiz olacaktır. Maddi göstergeler dışındaki bir takım aksaklıkların da konuyla bir bütün olarak algılanması gerekir.

2.1.2. Kronik Yoksulluk ve Kronik Yoksulluğun Bir Sonucu Olarak Sosyal Dışlanma

Kronik yoksulluk, en yalın biçimiyle, ekonomik haklardan yoksun olmanın yanı sıra, uzun süreli ve şiddetli yaşanan ve salt gelirden değil, aynı zamanda sağlıktan ve eğitimden yoksun olma gibi çok boyutlu bir yoksunlukla karşı karşıya olup nesilden nesile aktarılan yoksulluk türüdür. Kronik yoksulluk, nadiren bir tek faktörün sonucu olarak görülmemektedir. Bunun yerine kronik yoksulluğu, büyük ölçüde maddesel yoksulluk, yeteneklerdeki aşırı yoksunluk ve kırılganlık arasındaki karşılıklı etkileşim ve bunların bileşimi şeklinde nitelendirmek daha gerçekçi olacaktır. Dolayısıyla kronik yoksulluğun salt gelir ya da tüketim boyutuyla ele alınması kavramın tanımlanması açısından yetersiz olacaktır (Temiz ,2008:63).

Kronik yoksulluğun en önemli özelliği, bireylerin yoksulluktan kurtulabilme çabalarının çok az ya da neredeyse mümkün olmaması halidir. Süre kronik yoksulluğun ana bileşenidir. Süreklilik, bireyin beş yıl ya da daha uzun süre yoksul olmasıyla biçimlenirken, örneğin, ABD'de bu süre dört yıla gerileyebilmektedir. Ancak, genel kabul gören yaklaşım kronik yoksulluğun beş yıl ve/veya daha fazla süreyle yoksulluk içinde bulunanları ifade ettiğidir ve bu süre ülkeden ülkeye farklılık arz etmesi yönünden subjektif değer taşır. Gelişmekte olan ülkelerde geçici yoksulluğun kronik yoksulluktan daha fazla olduğuna dair kanıtlar artmakta, kronik yoksulluğun ise özellikle az gelişmiş ülkelerde toplumun büyük kesimini etkisi altına alan ve uzun süre devam eden bir durum olduğu bilinmektedir. Beş yıl ve üzeri bir zaman diliminde ısrarla devam eden yoksulluk artık kronik hale gelmektedir. Yoksulluk süresi uzadıkça bireylerin bu sorundan kurtulabilme umutları da giderek

azalmaktadır. Nitekim Almanya’da yoksulların yaklaşık yarısı yoksulluktan en geç bir yıl içinde kurtulurken, dört yıl süreyle yoksulluk içinde yaşayan bireylerin yoksulluktan kurtulma olasılıkları %20’ye gerilemektedir. 9 yıl süreyle yoksulluk içinde yaşayan bireylerin ise bu sorundan kurtulma olasılıkları %10’a gerilerken, 12 yıl ve üstünde bir süre yoksulluk içinde yaşayan bireylerin yoksulluktan kurtulma olasılıkları tamamen ortadan kalkmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluktan kurtulanların yüzde 20’si de en geç bir yıl içinde yeniden yoksulluk riskiyle karşılaşmaktadır. Bu anlamda kronik yoksulların çok küçük bir kısmı yoksulluktan kurtulabilmekte ve uzun süre bu durumdan kendini koruyabilmektedir. Şiddetli ve kronik yoksulluğun bileşimi çok yalın bir biçimde yoksulluğun en kötü biçimini ortaya çıkarabilmektedir. Sınırlı da olsa bazı veriler hem yüksek düzeydeki kronik yoksulluğun hem de şiddetli yoksulluğun birlikte yaşandığı ülkelerin varlığına işaret etmektedir. Örneğin, Etiyopya, Hindistan ve Madagaskar’da bu durum söz konusu iken, Şili ve Filipinler gibi ülkelerde şiddetli yoksulluk ve kronik yoksulluk düşük düzeylerde yaşanmaktadır. Bunun yanında, bu yoksulluk türlerinden birinin çok yüksek, ancak diğerinin neredeyse hiç olmadığı Peru ve Bangladeş gibi ülkeler de bulunmaktadır. Ayrımcılık, saygı görmeme ve ihmaller kronik yoksulluğun birer özelliği olarak ifade edilebilir. Ayrımcılık bireylerin, kamu hizmetlerine, piyasalara ve kaynaklara erişimini engelleyerek onların eğitim, sağlık ve gelir bakımından yoksul kalmalarına neden olmaktadır. Ayrımcılığa uğramış bireyler diğer bireylerin sahip olduğu kendi olanakları ile yoksulluktan kaçabilme ve gelirlerini arttırabilme fırsatlarından yoksundurlar. Bu nedenle, ekonomik büyüme gerçekleşmiş, gelir dağılımı iyileşmiş olsa da ayrımcılığa uğramış ve dışlanmış olan bireyler bu gelişmenin gerisinde kalmaktadır (Temiz, 2008:65-67).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma kavramları kimi zaman birbirini yerine kullanılabilir. Ancak, sosyal dışlanmanın yoksullukla eş anlamlı olmadığını ve esasen yoksulluğu da kapsayan daha geniş ve çok boyutlu bir kavram olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü sosyal dışlanmışlık her zaman yoksul olmayı gerektirmez, örneğin göçmenler, azınlıklar ve çocuklar yoksul olmamalarına rağmen toplumdan dışlanmış olabilirler. Yoksulluk sınırının çok altında kalıp da, rahat sayılabilecek bir yaşam süren, işgücü piyasasına katılabilen, bazı fiziksel kaynaklara ulaşabilen insanlar olabileceği gibi, bu sınırın çok üstünde olup da sağlık, eğitim, demokrasi,

medeni ve sosyal haklar gibi geleneksel gelir ve tüketim harcaması dışında kalan kriterlere göre, çok daha yoksun sayılabilecek insanlara rastlanabilmektedir.

Yoksulluk ve sosyal dışlanma sorununu sadece gelir yetersizliği ile ilişkilendirmek, ekonomik büyüme ile ortadan kalkacağını düşünmek sorunun çok boyutlu niteliğini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. 1990’larda literatüre giren “dışlanma” kavramı, tanımında tam bir uzlaşma olmamakla birlikte, bireyin ekonomik, politik, sosyal ve kültürel etkinliklere katılamama durumuna yapılan atıfla farklı boyutlara dikkat çekmektedir. Çoğu zaman iç içe geçmiş bulunan bu farklı boyutlar, birbirini tetikler ve etkisini artırır şekilde dışlanmayı anlık bir olgudan çok bir süreç haline getirerek gündeme gelmektedir. Örneğin, politik dışlanma, dağıtım süreçlerine ilişkin siyasi kararların dışında kalmayı beraberinde getirmesinden dolayı, ekonomik dışlanmayla sonuçlanabilirken; ekonomik dışlanma, toplumsal hayata ekonomik imkânsızlıklardan dolayı katılma konusunda engeller oluşturacağından, kültürel ve politik dışlanmaya neden olabilmektedir. Dolayısıyla, farklı dışlanma boyutlarının karşılıklı etkileşimi nedeniyle, dışlanma süreçlerinde kendi kendini besleyen bir döngüden bahsetmek mümkün olabilmektedir (Çakar ve Atıgan, 2007 :68).

Yoksulluk ve sosyal dışlanma ayrımında; yoksulluk daha çok bölüşüm sorunu üzerine odaklanırken, sosyal dışlanma bölüşüm sorununun yanı sıra yetersiz sosyal katılım, sosyal bütünleşmenin yokluğu ve güç yoksunluğu gibi sosyal ilişkiler konuları üzerine odaklanır (Bölükbaşı, 2008:27). Bu bağlamda sosyal dışlanma insanları yoksulluğa sürükleyen ekonomik, sosyal ve siyasal süreçler üzerinde odaklanırken, bireylerin yoksullaşmasına neden olan farklı biçimlerle ilgilenir. Sosyal dışlanma çok boyutlu yoksunluğuna dikkat çeker ve yoksulluğun anlaşılmasında yardımcı olur. Sosyal dışlanma yoksulluğa göre daha dinamik, çok yönlü ve metodolojik bakımdan çoğul bir kavramdır. Bu yönden sosyal dışlanma hem yoksulluğun bir nedeni, hem de bir sonucu olabilir. Sonuç olarak ikisi arasındaki en temel farklılık, dışlanma öncelikli olarak süreçlerle ilgilidir, oysa yoksulluk, daha statik bir fenomen olup bir durum, koşul veya koşullar bütünüdür anlaşılması olarak görülmektedir (Sapancalı, 2005:14-15).

2.2. YOKSULLUK KISTASINA GÖRE YOKSULLUK TÜRLERİ

Farklı kriterler göz önüne alınarak yoksulluk kavramına farklı anlamlar katan yoksulluk türleri mevcuttur. Literatürde farklı yoksulluk türlerini ifade eden mutlak yoksulluk, göreceli yoksulluk ve insani yoksulluk gibi tanımlamalarla karşılaşmak mümkündür.

2.2.1. Mutlak Yoksulluk

Temel fiziksel kriterleri karşılamak için minimum tüketim standardına erişebilme becerisine sahip olmama genellikle mutlak yoksulluk ya da yoksunluk olarak ifade edilir (May, 2011:25). Başka bir deyişle; mutlak yoksulluk, hane halkının ya da bireyin asgari yaşam düzeyini sürdürebilmesi için gerekli, yalnızca en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamaması durumudur. Birinci dereceden yardıma muhtaç olarak algılanması gereken bu fakirler temel insani ihtiyaçlarını bile karşılayamamakta, hatta bu duruma düşen bir kişiye dışarıdan yardım edilmediği takdirde ölüm riskiyle bile karşı karşıya gelmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Mutlak yoksulluğun dünyanın her tarafında var olduğu açıksa da, daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülür.

Mutlak yoksulluğun ortaya çıkarılması bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri için gerekli olan minimum tüketim ihtiyaçlarının belirlenmesini gerektirir (Ensari, 2010:9). Mutlak yoksulluk gıda ve gıda dışı bileşenler dikkate alınarak ayrı ayrı belirlenebilmektedir. Sadece gıda harcamalarını esas alan mutlak açlık sınırının hesaplanması; “minimum temel gıda maddesinden oluşan gıda sepetinin maliyetiyle” hesaplanır. Tüm nüfus için önerilen kişi başına günlük alınması gereken kalori miktarı esas alınarak, bunun altında kalori alan fertler bir yoksulluk çizgisi oluştururlar. Örneğin, Dünya Bankası’nın 1990’daki çalışmasına göre bir insanın hayatta kalabilmesi için gerekli minimum kalori miktarı olan 2400 kalorilik gıda sepetinin fiyatı, mutlak yoksulluk sınırı olarak belirlenirken, TÜİK’in 2008 yoksulluk çalışmasında FAO ve DSÖ tarafından belirlenen yetişkin bir kişinin minimum harcaması gereken günlük kalori değeri 2100 olarak belirlenmiştir (www.tuik.gov.tr). DPT ise yoksulluk sınırını benzer şekilde günde kişi başına yeterli düzeyde beslenebilecek kaloriye göre ortaya çıkarmaktadır. Bu yaklaşım, birçok ülkede de hala uygulanabilmektedir. Örneğin, Hindistan’da asgari düzeyde beslenme, en temel yoksulluk kıstası olarak önemini korumuştur (Şenses, 2001:63).

Mutlak yoksulluk sınırı gıda harcamalarına ek olarak temel gereksinimleri de (eğitim, sağlık, barınma, giyim) göz önüne alarak hesaplanabilir. Günümüzde bir çok Az Gelişmiş Ülkelerde bu yaklaşım (Temel İhtiyaçlar Yaklaşımı) baz alınarak mutlak yoksulluk sınırı hesaplanmaktadır.

Türkiye İstatistik Kurumu "2009 Yoksulluk Çalışması Sonuçlarına göre; Türkiye’de fertlerin yaklaşık yüzde 0,48’i sadece gıda harcamalarını içeren mutlak açlık sınırının, yüzde 18,08’i ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Mutlak yoksulluk sınırı az gelişmiş ülkeler için kişi başına günde 1\$ kabul edilirken, Latin Amerika ve Karayipler için bu sınır 2\$, Türkiye’nin dâhil olduğu ve Doğu Avrupa ülkelerinin de içinde bulunduğu grup için 4\$, gelişmiş sanayi ülkeleri için 14.40\$ olarak belirlenmiştir (Kaynak, 2011:100). Ancak Dünya Bankasının 1991 yılından bu yana standart yoksulluk sınırı satın alma gücü paritesi olarak belirlediği yaklaşık günlük 1 dolar sınırının keyfi olduğu ve yoksulluk içinde yaşayan insan sayısını düşük göstermek için keyfi olarak düşük belirlendiği şeklinde eleştiriler de mevcuttur. Dünya Bankasının belirlediği bu düşük hadlere göre 1990-2001 aralığında GOÜ’lerde günlük 1 dolar ya da 1 dolardan daha az gelirle yaşamak durumunda olan yoksulların oranının %27,9’dan %21,3’e gerilediği ve küresel düzeyde yaklaşık olarak 118 milyon insanın yoksulluktan kurtulduğu ifade edilmektedir (United Nations, 2006:12).

Toplumdaki bireyler farklı temel ihtiyaçlara, farklı imkân ve fırsatlara, farklı alışkanlıklara, çevresel şartlara ve farklı coğrafi konumlara sahiptirler. Farklı insanların farklı ihtiyaçlara sahip olması yoksulluk sınırı hesaplamalarında göz önüne alınmalıdır. Başka bir ifadeyle; yaşamsal temel araçların ne olduğunun tanımlanması oldukça keyfi standartları içermektedir; çünkü yaşamın kalitesi ile oldukça ilişkilidir. Hayatta kalmaya yönelik en gerekli bileşenlerin ne olduğu konusunda önemli uzlaşmazlıklar vardır; bazıları ekonomik, sosyal, politik ve fiziki araçlara ihtiyaç duyarken, bu araçlardan pek çoğu ölçülebilir olmayabilir.

Bu yöntemin başka bir sakıncası, tüm nüfus için aynı kalori normlarının kullanılmasıdır. Oysa aynı hanehalkı içerisinde bile kişiden kişiye kalori normları farklılaşabilmektedir. Ayrıca yaş, cinsiyet ve meslek değişkenleri de, alınması gereken kalori miktarını doğrudan etkilemektedir. Bu yüzden, gıda ve gıda dışı harcamaları da farklıdır. Hanehalkı içindeki değişik bireylerin farklı gereksinimlerini

dikkate alabilmek için hanehalkı büyüklüğü ve bileşimini hesaba katan eşdeğerlilik ölçeklere kullanılmaktadır. Eşdeğer fert ölçeği, ailedeki yetişkin ve çocuk sayılarına bağlı olarak oluşturulmaktadır. Böylece farklı büyüklük ve bileşimlerdeki (yetişkin ve çocuk sayısı itibariyle) hanehalkları arasında eşit düzeyde karşılaştırmalar yapılması mümkün olmaktadır.

2.2.2. Göreli Yoksulluk

Adam Smith'in tanımına göre, temel ihtiyaçlarını mutlak olarak karşılayabilen ancak kişisel kaynakların yetersizliği yüzünden toplumun genel refah düzeyinin altında kalan ve topluma sosyal açıdan katılımları engellenmiş olanlar göreli yoksullardır. Göreli yoksullar, birinci dereceden yoksul olmaktan ziyade daha çok ikinci derecede dar gelire sahip, asgari yaşam seviyesini yakalamış olsalar da ortalama refah seviyesinin altında olan insanlardır. Temel ihtiyaçlarını kısmen karşılamakla beraber, eğitim, sağlık, sosyal katılım yönünden yetersizlerdir.

Yoksulluğu göreli bir kavram olarak yorumlayan ve sosyal yönü daha fazla olan göreli yaklaşım, yoksulluğu bireyin gereksinmelerini karşılama derecesi yönüyle toplumun diğer bireyleri karşısındaki durumuna göre tanımlamaktadır. Yani, bir kişinin yoksul olup olmadığı sadece ne kadar gelire sahip olduğuna bağlı olmayıp, toplumdaki diğerlerinin ne kadar gelire sahip olduklarına da bağlı olacaktır. Yoksulluğun göreli olarak tanımlanmasında ya nüfusun düşük gelirli bir oranı yoksul olarak alınmakta ya da ortalama gelir düzeyinde bir sınır saptanarak bu sınırın altında gelire sahip olanlar yoksul olarak tanımlanmaktadır.

Göreli yoksulluk, yoksulların gelirini (ya da harcamasını) zengin olanlarınkı ya da diğer bir referans grubununki ile karşılaştırdığından bu yönüyle eşitsizlik anlamını da içermektedir. Mutlak yoksulluk tanımlarını, kişi başı sabit bir reel gelir (harcama) düzeyi temelinde yaparken; göreli yoksulluk başka bazı sosyal grupların kişi başı reel geliri (ya da harcaması) şeklinde tanımlar. Özellikle AGÜ bağlamında yapılan tartışmalarda vurgu genellikle mutlak yoksulluk üzerinde olsa da yoksulluğun göreli bir kavram olduğuna ilişkin görüşlere de eskiden beri sıkça rastlanmaktadır.

Göreli yoksulluk çizgisi hesaplanırken atılacak ilk adım araştırmanın yapılacağı sosyal topluluğun ortalama refah seviyesinin belirlenmesidir. Bu aşamada

refah ölçüsü olarak hem gelir düzeyi hem de tüketim düzeyi belirlenebilir. Daha sonra bu düzeyin belli bir oranı ise yoksulluk çizgisini verir. Yoksulluğu ölçme yöntemi olarak; hem düşük tüketim harcamaları düzeyini, hem düşük yaşam standardını dikkate alan ve kişinin veya ailenin yaşadığı toplumdaki yaşam standardı ortalamasına bağlı bir hesaplamanın daha gerçekçi olacağı öngörülmektedir. Dolayısıyla düşük geliri olmasına rağmen, makul bir yaşam standardına sahip olan kişi, yoksul tanımına sokulmayacak veya yüksek geliri olmasına rağmen yaşam standardı düşük olan kişi de yoksul tanımına sokulmayacaktır (TSEV, 2007).

2.2.3. Öznel Yoksulluk

Bu kavramda temel düşünce, büyük ölçekli anketler yaparak toplumun bu konudaki görüşünü belirlemektir. Öznel yoksulluğu belirleyebilmek amacıyla yapılan anketlerde farklı yöntemler kullanılmaktadır. Deneklere, yoksul olmamak, iyi bir gelire sahip olmak gibi bazı özel hedeflere ulaşabilmek için yeterli olduğunu düşündükleri gelir miktarı sorulmaktadır. Bu yöntem “Leyden” yaklaşımı olarak bilinir. Örneğin, ABD’de Gallup araştırma şirketi, “Bu toplumda dört kişilik bir ailenin geçinebilmesi için minimum ne kadar haftalık gelir kazanması gerekir?” şeklinde bir soruyu araştırmaya katılanlara yöneltmektedir.

Öznel yoksullukta, anket sonuçlarından refah düzeyleri ile gelirler arasında bağlantı kurularak, kritik bir refah düzeyi seçilip ona karşılık gelen gelir düzeyi yoksulluk çizgisi olarak kabul edilir. Minimum gerekli gelir kamuoyu yoklamasıyla bir kez belirlendiğinde, bu cevaplar zamanla reel olarak artan yoksulluk çizgileri üretilmesinde kullanılır (Kaynak, 2011:101).

2.2.4. İnsani Yoksulluk

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) da yoksulluğun kavramlaştırılması çabalarına, hem yoksulluk kavramı etrafındaki tartışmaları hem de yoksulluğun ölçülmesi yaklaşımlarını genişleterek katkıda bulunmuştur. UNDP’nin 1997 İnsani Gelişme Raporu ile ilk defa “İnsani Yoksulluk” (Human Poverty) kavramı ortaya atılmıştır (Gündoğan, 2008). İnsani yoksulluk, gelir yoksulluğu ile ilişkili bulunmasına rağmen ondan farklıdır. Gelir yoksulluğu ölçümleri mutlak gelir üzerinde odaklanırken, “insanî yoksulluk” kavramı, okur-yazarlık, yetersiz beslenme, kısa yaşam süresi, ana-çocuk sağlığının yetersizliği, önlenabilir hastalıklara

yakalanmak gibi temel insanî yeteneklerden / kapasiteden yoksun olmak biçiminde tanımlanabilir. Buna göre temel insan yeteneklerini sürdürebilecek olan mal, hizmet ve altyapıya - enerji, hijyen, eğitim, iletişim, içme suyu - erişimin yokluğu ya da kısıtlanması yoksulluğun “insanî” boyutu olarak nitelendirilmektedir (Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, 2009).

Aynı raporda insani yoksulluğu ölçmek amacıyla “İnsani Yoksulluk Endeksi” (Human Poverty Index) geliştirilmiştir. Bu endeks gelişmekte olan ülkeler için (HPII) şu üç kriterden yola çıkarak hesaplanmaktadır:

1. Yaşam süresi: 40 yaşın altındaki nüfus yüzdesi
2. Eğitim: Okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdesi
3. Makul bir yaşam standardı
 - Sağlıklı içme suyuna sahip olmayan nüfus yüzdesi
 - Temel sağlık imkânlarından yoksun nüfus yüzdesi
 - 5 yaşın altında olan ve yeterli beslenemeyen, bu yüzden ciddi düzeyde düşük kilolu olan çocukların nüfus yüzdesinden oluşmaktadır.

Gelişmiş ülkeler için hesaplanan İnsani Yoksulluk İndeksi’ni (HPIII) oluşturan kriterler ise şunlardır:

1. Yaşam süresi: 60 yaşın altındaki nüfus yüzdesi
2. Eğitim: Fonksiyonel açıdan okuma yazma bilmeyen nüfus yüzdesi
3. Makul bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırının altında yaşayanların oranı
4. Gelir yoksulluğu sınırı altında bulunan nüfus yüzdesi
5. Sosyal dışlanma: Uzun dönem işsizlik oranı elemanlarından oluşmaktadır (Kaynak, 2011:102).

Görüldüğü gibi, farklı kriterlerden hareketle yoksulluğa farklı anlamlar katan üç ayrı yoksulluk kavramı türetilmiştir. Hanehalklarının, bireylerin harcamalarına göre toplumdaki en düşük yaşam standardını ortaya koyması mutlak yoksulluğun, gelir dağılımı eşitsizliğini en açık şekilde göstermesi göreceli yoksulluğun üstün

yönleridir. Mutlak yoksullukta yoksulluğun boyutuna karar verilmekte, görelî yoksullukta ise o toplumda yoksulluğun olduğu varsayılmaktadır. Birçok ÷lkede mutlak yoksulluk, yoksulluk istatistiklerinde kullanılırken, görelî yoksulluk ise son zamanlarda, uluslararası yoksulluk karşılaştırmalarında, ÷lke içinde yoksulluğun yatay–zaman serisiyle yapılan analizlerinde kullanılmaya başlanmıştır.

Farklı yoksulluk kavramları, kendi ölçüm metotlarını da beraberinde geliştirmiştir. Her yoksulluk kavramı için ayrı ölçüm yöntemlerinin geliştirilmiş olması yoksulluğu ölçmenin evrensel bir yönteminin olmadığını göstermektedir.

2.3. YOKSULLUĞUN ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ VE BİLEŞİK YOKSULLUK ENDEKSLERİ

Çok boyutlu ve karmaşık bir hadise olması nedeniyle yoksulluğun ölçülmesi zordur. Yoksulluğun ölçülmesi için atılacak ilk adım, yoksul ve yoksul olmayanı birbirinden ayıracak bir yoksulluk sınırı tanımlamaktır. Bu sınır yoksulluk ölçümlerinin hesaplanmasında kullanılır. Konunun başında da belirtildiğı gibi yoksulluk düzeyinin belirlenmesinde mutlak yoksulluk (absolute poverty), görelî yoksulluk (relative poverty) ve insani yoksulluk (human poverty) şeklinde üç ayrı yaklaşım kullanılmaktadır. Bu üç yaklaşım arasındaki fark, yoksulluk sınırının belirlenmesinde ortaya çıkmaktadır. Bu üç yaklaşımın her biri için ayrı ayrı yoksulluk sınırı hesaplanır.

÷lkede kimlerin yoksul olarak sınıflandırılacağını tanımlayan yoksulluk sınırının belirlenmesi, yoksulluk düzeyi hakkında yorum yapılabilmesi için bir başlangıç noktasıdır. Yoksulluk sınırının seçimi önemlidir. Çünkü yoksulluk endeksi yoksulluk sınırına göre hesaplanmaktadır.

Esas itibarıyla, yoksulluk tanım ve ölçümünde hâkim olan yaklaşım kökenleri 19. yy sonlarında İngiltere’de yapılan çalışmalara dayanan gelir ve tüketim harcamaları kıstaslarına dayalı mutlak yoksulluk çizgisi yaklaşımıdır (Şenses, 2001:62). Gelişmekte olan ÷lkelerde yoksulluğun ölçülmesinde en sık kullanılan yöntem mutlak yoksulluk sınırı yaklaşımıdır.

2.3.1. Mutlak Yoksulluk Endeksleri

2.3.1.1. Kafa Sayısı Endeksi (Head Count İndex)

Yoksulluğun ölçülmesinde, yoksulluk çizgisinin belirlenmesinden bir sonraki aşama uygun bir endeksin seçilmesidir. Yoksulluk ölçümünde birbirinden farklı çok sayıda yöntem bulunmakla birlikte, bunların içinde teknik olarak hesaplanması en basit ve özellikle küreselleşmeye ilişkin tartışmalarda en fazla referans verilen “dünya yoksul sayısı” (world poverty headcount) olarak adlandırılan yöntemdir. Kafa Sayısı Endeksi, yoksulluk sınırı altında bulunan nüfusun genel nüfusa oranını ölçmektedir. Kafa Sayısı Endeksi, aşağıdaki gibi tanımlanabilir (Kaynak, 2011:108).

$$KSE = Q / N$$

Q : Yoksulluk sınırı altında yer alan yoksulların sayısı

N: Toplam Nüfusu ifade etmektedir.

Kafa Sayısı Endeksi, yoksulluk sınırı altında bulunan yoksulların nispetlerinde meydana gelen değişimleri izlemekte kullanılabilmektedir. Bu tür bilgi, yoksulluğun nispi olarak azaltılmasına yönelik olarak geliştirilen politikaların etkisini ölçmek bakımından sınama amacıyla kullanılması durumunda bir anlam ifade edebilmekte, eğer yoksulluk çizgisi altında yer alanların toplam nüfusa oranında bir azalma oluyorsa, buna bağlı olarak yoksullukta da bir düşme olduğu söylenebilmektedir (Dumanlı, 1996:23).

Kafa sayısı endeksine yöneltilen bir eleştiri, KSO’nun yoksulluk çizgisinin hemen altındaki bir çizgiyle onun çok altındaki bir kişi arasında ayırım yapmaması ve yoksulluğun şiddetinin ne derece olduğuna duyarsız olmasıdır. Örneğin; geliri yoksulluk çizgisinin altında olan bir yoksulun gelirinin yarısının azalması durumunda bile kafa sayısı endeksinde, yoksulluk oranında bir değişiklik olmayacaktır. Sen’in belirttiği gibi, yoksul bir kimse daha da yoksullaştığında bu endekste bir artış olmazken, bu kişinin ölmesi durumunda yoksulluk oranının düşmesi gibi abes bir durumla karşılaşmaktadır (Şenses, 2001:66). KSE, sadece yoksulların sayısını belirlemede kullanılmakta, fakat yoksulluk sınırı altında kalan nüfusun yoksulluktan kurtulmaları için ne kadar gelire gereksinimlerinin olduğunun belirlenmesinde kullanılamamaktadır.

Sen'in kuvvetli eleştirilerine rağmen kafa sayısı endeksinin yaygın kullanılmasının temel sebebi, yoksulluk ölçümü gibi geniş kamu ilgisine sahip bir konuda diğer ölçümlerin kavranmasının zorluğudur. Sen ile ilişkilendirilen diğer eleştiri ise kullanılan yoksulluk ölçütlerinin çoğunluğunun gelir göstergesi olduğudur. Refah kavramının çok sınırlı olduğu ve okuryazarlık, bebek ölümleri, yaşam beklentisi gibi gelir dışı sosyal göstergelerin kullanımının daha iyi olacağı savunulmaktadır.

Kafa Sayısı Endeksinin ilave bir eksikliği yoksulların arasındaki gelir dağılımını aynı kabul etmesidir. Başka bir ifadeyle, KSE yoksulluk sınırı altında yer alanların milli gelirden aldığı gelir paylarını yansıtmamaktadır. Tüm bu olumsuzluklara rağmen yoksulluk göstergeleri arasında en popüler olan Yoksul Kişi Oranının (Head Count Ratio) hesaplanması, yorumu kolay olduğundan ve veri gereksinimi de az olduğundan dolayı yoksulluk çalışmalarında yaygın olarak uygulanmaktadır.

2.3.1.2. Yoksulluk Açığı Endeksi (Poverty-Gap Index)

İkinci tip mutlak yoksulluk ölçütü olan bu endeks yoksulluğun derinliğini ölçebilmek için yoksulların gelirlerinin yoksulluk çizgisinden uzaklığının ortalamasının yoksulluk çizgisine oranı olarak belirlenir. Yoksulların yoksulluk sınırının ne kadar gerisinde gelir elde etmekte olduklarını göstererek, her bir fakir kimsenin gelirini, yoksulluk sınırı üzerine çıkartacak olan destekleme miktarını ölçerek yoksulluğun derecesi hakkında bilgi verir. Yoksulluk açığı, yoksulların toplam gelir açığının toplam tüketimin bir yüzdesi olarak ifade edilmektedir (World Development Report, 1990:28). Ortalama gelir yetersizliğini temsil eden OGY, ortalama yoksul kişinin gelirini yoksulluk sınırı seviyesine yükseltebilmek için gerekli olan para miktarını ölçmektedir. Eğer 'YOG' yoksulların ortalama geliri, 'YSG' de yoksulluk sınırı gelir seviyesi olarak tanımlanırsa eşitlik;

$OGY = YSG - YOG$ olacaktır (Dumanlı, 1996:25).

Yoksulluk açığının artıyor olması yoksulluğun daha da derinleştiğini, şiddetlendiğini gösterir. Yoksulluk sınırı altında kalan bir bireyin geliri artarsa Yoksulluk Açığı Endeksi azalacaktır. Ancak, yoksul bir kişinin gelirinin artması

sonucu yoksulluk sınırının üstüne çıkması durumunda diğer yoksulların gelir ortalaması düşmekte ve sonuçta gelir açığı oranı büyümektedir.

Bu endeks de KSO gibi, yoksullar arasındaki gelir dağılımını göz ardı etmekte, yoksulluk çeken insanların içindeki bulundukları şartların ve yoksulluk sorununun şiddetini net olarak yansıtmakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, yoksullar arası gelir eşitsizliğini tanımlamak amacıyla bir gelir eşitsizlik ölçütüne gerek duyulmuştur. Gini Katsayısı bu eksiği tamamlayabilecek ideal bir gelir eşitsizlik ölçütü olarak kabul edilmektedir. Yoksullar arası gelir eşitsizliğinin artması, yeterince beslenemeyenlerden iyi durumdaki yoksullara, yoksullar arası gelir dengesizliğini arttıran bir gelir transferine işaret ederken, yoksulluğun şiddetinin artmış olduğunu gösterir.

2.3.1.3. Sen Endeksi (Sen Index)

Yoksulluğu farklı boyutlarıyla ele alan Yoksul Kişi Oranı, Yoksulluk Açığı Oranı ve Yoksullar arası Gelir Eşitsizliği gibi ölçümler yoksulluğu ifade etmekte yetersiz kalmaktadır. Bu ölçütler yoksulluğun dar kapsamlı ölçütleri olarak değerlendirilirken, tüm bu unsurları bünyesinde taşıyarak yoksulluk ölçümlerine geniş kapsamlı açıklama getiren yeni bir ölçüt Amarty Sen tarafından tanımlanmıştır. Başka bir ifadeyle, bu endeks, yoksul sayısını, yoksulluğun derinliğini ve yoksullar arası gelir dağılımını Kafa Sayısı, Gelir Yetersizliği ve Gini Katsayısını bir araya getirip yansıtarak, Tekdüzelik, Odak ve Destekleme aksiyomu sağlamaktadır.

Odak aksiyomuna göre yoksulluk ölçütü sadece yoksulların gelirine bağlı olma şartına bağlıdır. Yoksul olmayanların gelirleri ve bu gelirlerdeki herhangi bir değişiklik konu dışı kabul edilir. Bu aksiyom Sen Endeksi'ndeki üç mutlak yoksulluk ölçütü (Kafa Sayısı, Gelir Yetersizliği ve Gini Oranı) için gerekli olan koşulları yerine getirmektedir (Dumanlı, 1996:35).

Tekdüzelik aksiyomuna göre yoksulların gelirinde bir düşme olması durumunda yoksulluk endeksi de artar. Yoksulluk açığı veya gelir yetersizliği endeksi bu aksiyom ile tutarlıyken, Kafa Sayısı endeksi ve Gini katsayısı bu aksiyomun şartlarını sağlamaz.

Aktarım aksiyomu ise gelir dağılımı ile ilgilidir. Bir yoksul hanehalkından diğer bir yoksul hanehalkına yapılan gelir aktarımlarını dikkate alır. Böylelikle

aktarımı olan hane halkı önceki durumuna göre daha zengindir. Bu durum ters yönlü bir gelir transferi olması nedeniyle yoksullar arasındaki eşitsizliği artırır. Aktarım aksiyomuna böyle bir gelir transferi durumunda yoksulluk endeksinde bir artış olacağını belirtmektedir. Gini katsayısı ilgili aksiyoma ait koşulları taşıırken, Kafa Sayısı Endeksi ve Gelir Yetersizliği Endekslerinin bu özelliği bulunmamaktadır (Dumanlı, 1996:35).

Aktarım aksiyomu marjinal fayda teorisinin kısmi bir uygulaması üzerine kurulmuştur (İbrişim, 2008:26). Bu uygulamaya göre, para artı (pozitif) bir faydaya sahiptir. Yani, çok para çok faydaya yol açar. Fakat, fayda oranındaki artış yüksek gelir seviyelerinde düşmektedir. Daha zengin kişiden daha yoksul bir kişiye para aktarımı olduğunda bu durum net bir fayda sağlar. Nispeten zengin olan kişinin gelirindeki bir azalma onun kazancında da bir azalmaya yol açar. Ancak, bu kayıp yoksul kişinin gelirinde ortaya çıkan artıştan dolayı elde edeceği kazançtan daha küçüktür. Bu teorisinin ifade etmek istediği kavram, toplumsal faydayı, dengeli gelir dağılımı yoluyla en üst düzeye getirerek artırmaktır. Burada zımni bir kabul söz konusudur. Bu kabule göre, ya herkes aynı fayda fonksiyonuna sahiptir ya da kişilerin fayda fonksiyonları fonksiyonun sabit miktarı kadar farklıdır (Dumanlı, 1996:36).

Sen'in yoksulluk endeksi yoksul sayısını azaltmaya yönelik politikalara bir dereceye kadar eğim göstermektedir. Sen Endeksi özellikle Kafa Sayısı Endeksi'ndeki olumlu gelişmelerden ziyade gelir yetersizliğindeki azalmalara ve yoksullar arasındaki gelir dağılımına daha çok cevap vermektedir.

2.3.1.4. FGT Endeksi (Foster, Greer ve Thorbecke Index)

Yoksulluk ölçüm yöntemlerine ilişkin yürütülen kapsamlı çalışmalar içinde en anlamlı katkının Foster, Greer ve Thorbecke (1984) tarafından geliştirilen endeks olduğu söylenebilir. Tekdüze, Aktarma ve Aktarıma Duyarlı aksiyomlarını sağlamakta olup, daha önceki endekslere yöneltile eleştirileri gidermesi yönünden oldukça önem taşımaktadır. Zira, bu endeks toplam yoksulluğu değişik alt gruplara ayrıştırabilmekte ve bu sayede yoksul kitle birbirinden kesin çizgilerle ayrılmış değişik sosyo ekonomik veya bölgesel gruplara bölünebilmekte ve bunlara ilişkin yoksulluk oranları ayrı ayrı hesaplanabilmekte ve alt gruplara ilişkin endeksler alt grupların nüfus paylarıyla ağırlıklandırılarak toplandığında da toplam yoksulluk

oranı olarak gözlenebilmektedir. Böylece, yoksulların sayısının ötesinde, yoksulluğun derinliği ve değişik gruplar arasındaki göreceli yoğunluğuna ilişkin bilgilere ulaşılmaktadır (Şenses, 2001:67). Ayrıca, bu endeks yoluyla toplam yoksulluk içinde alt gruplardaki yoksulluktaki değişimin etkisinin kantitatif tahminini yapmak veya alt grupların yoksulluk düzeylerinin toplam yoksulluk içindeki katkıları incelenebilir.

FGT endeksinin bir diğer önemli katkısı ise yoksul grupların gelirlerindeki artışların diğer gruplardaki artışlara kıyasla daha fazla fayda sağlayacağı yaklaşımıyla yoksulluğa karşı tepkinin derecesine koşut olarak artan bir yoksulluk tepkisi katsayısı içermesinden ve bölüşüm sorunlarına duyarlı olmasından kaynaklanmaktadır (Şenses, 2001:67).

Tablo 2.1. Yoksulluk Ölçütlerine Göre Türkiye’de Yoksulluk, 1987-1994 (DİE, 1987 ve 1994 Yılları Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi)

	Sen İndeks		Yoksul Kişi Oranı PO		Yoksulluk Açığı Oranı PO		Eşitsizlik Kat. P2	
	MNG	TGM	MNG	TGM	MNG	TGM	MNG	TGM
Türkiye								
Kır	Gıda	Gıda+Gıda						
Kent	Maliyeti	Dışı Maliyet						
Türkiye								
1987	0.06	0.14	11,5	27.0	0,34	0,31	0,15	0,14
1994	0.05	0.16	11,5	29,5	0,38	0,31	0,17	0,14
Kent								
1987	0.02	0.06	6,9	14,3	0,13	0,24	0,06	0,08
1994	0.03	0.11	8,7	20,0	0,19	0,26	0,06	0,10
Kır								
1987	0.12	0.26	21,2	41,5	0,36	0,40	0,18	0,21
1994	0.11	0.25	20,2	42,5	0,32	0,38	0,14	0,2

Tablo 2.1'e göre 1987 yılından 1994 yılına minimum gıda maliyetine göre hesaplanmış olan Yoksulluk Açığı Oranı, 1987'den 1994 yılına artmıştır. Sen Yoksulluk İndeksi'nin ifade ettiği yoksulluk oranındaki azalmaya karşın Yoksulluk Açığı Oranı'nın artması, kırsal kesimde gıda harcamalarını bile karşılama gücünden uzak, çok yoksul hanelerin olduğunu göstermektedir. Bu sonucu P2 katsayısındaki artış da doğrulamaktadır. Yoksullar arası Gelir Eşitsizliği Katsayısı ele alınan dönemde artmıştır. Temel gereksinimler maliyetine göre Yoksulluk Açığı Oranı ve Yoksullar arası Gelir Eşitsizliği Katsayısı değişmezken, kırsal ve kentsel yerlerde

farklı sonuçlarla karşılaşmıştır. Kırsal yerler için hesaplanmış olan Yoksulluk Açığı Oranı ve Yoksullar arası Gelir Eşitsizliği Katsayısı değerleri azalırken, kentsel yerler için yapılan hesaplamalar tam tersi sonuçlar vermiştir. Türkiye'de yoksulluğun kentsel yerler kaynaklı artış gösterdiği ve kırsal yerlerde yoksulluk oranındaki artışın ötesinde yoksulluğun derinleştiği ve yoksullararası gelir eşitsizliğinin artarak sorunu daha ağırlaştırdığı görülmektedir (Dağdemir, 2002).

2.3.2. Diğer Yoksulluk Kıstasları

Gelir ve tüketim harcamalarının yeterli bir kıstas olmadığı noktasından çıkan farklı gösterge arayışları ve iktisatçıların yaygın olarak kullandığı gelir / tüketim harcamaları kıstaslarının ötesinde farklı yoksulluk göstergeleri bulma çabaları çok eskilere dayanmaktadır. 1970'li yıllarda yaşam beklentisi, ölüm oranı, bebek ölüm oranı, kötü beslenme, açlık, okuryazarlık oranı, eğitim düzeyi vb. göstergeler önemli yoksulluk göstergeleri olarak ön plana çıkmıştır.

Daha çok uluslararasıda kullanılan bir gösterge, ölüm oranlarıdır. Yaşamda kalmak için gerekli kaynaklara erişim derecesini yansıttıkları için yoksulluk göstergesi olarak kullanılmaktadır. Uluslararası Çalışma Örgütü ise, değişik ülkelerde ve işlerde belirli malları satın alabilmek için gereken çalışma süresine temel yoksulluk kıstasları arasında yer verilmektedir (Şenses, 2001:97).

Farklı yoksulluk göstergeleri seçiminde de bir takım sorunlarla karşılaşılabilir. Bu göstergelere ilişkin verilere bazı Az Gelişmiş Ülkeler için ulaşılabilmesi, mevcutların ise güvenilirliğinin tartışmalı olması bu konudaki en temel güçlüklerden birisini oluşturmaktadır. Sosyal göstergelere ilişkin verilere her ülke için ulaşamadığı, ulaşılan ülkelerde ise özellikle resmi verilerin bazen yanlış olduğu ve başta eğitim ve sağlık olmak üzere çeşitli sosyal hizmetlerin kalitesine ve bunda zaman içinde meydana gelen değişikliklere ilişkin ölçümlerin her zaman istenilen sonuçları vermediği görülmektedir.

Veri bazının yetersiz olduğu ülkelerde dolaylı göstergelere başvurulmak zorunda kalındığı gözlenmektedir. Güney Sahra ülkeleri için yapılan bir çalışmada, örneğin, göreceli fiyat değişiklikleri üzerinde durulmakta ve ücret ve yoksulların yaşam koşulları üzerinde belirleyici bir etkisi olan temel fiyat eğilimleri incelenmektedir (Şenses, 2001:98)

Aynı amaç doğrultusunda, öncelikle en düşük gelirli ülkeler için kullanılan bir diğer ölçüt, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün kişi başına yıllık ortalama 140 kg olarak belirlendiği tahıl ihtiyacı bazındaki gıda güvensizliği ölçütüdür.

2.4. BİLEŞİK YOKSULLUK GÖSTERGELERİ

Yoksulluk ölçümlerinde ön plana çıkan bir diğer eğilim de, yoksulluğun tek bir kıstas bazında ölçülemeyeceği noktasından hareketle gelir ve tüketim harcamalarına ilişkin verilerin başta sağlık ve eğitim olmak üzere diğer sosyo ekonomik göstergelerle desteklenmesi ve bu kıstaslardan bir kaçının birlikte kullanılarak karma (bileşik) göstergeler oluşturulmasıdır. Örneğin, Hindistan için yapılan bir çalışmada gelir, hanehalkının et, yumurta, balık gibi gıda maddelerini tüketebilme sıklığına ve hanehalkının sahip olduğu varlıklara, su, elektrik vb. hizmetlere erişim derecesine ilişkin verilerle birlikte değerlendirilmektedir (Amis, 1997:96).

Yapılan yoksulluk tanımına göre kullanılan göstergelerde büyük farklılıklar olduğu bilinmektedir. Bu göstergeler arasında en çok kullanılanları bebek ölüm oranları, doğumda yaşam beklentisi, ilk ve ortaokulda okullaşma oranları, güvenli içme suyuna, kamu mallarına ve ortak mülkiyet kaynaklarına erişim, işsizlik oranı, asgari ücret düzeyi gibi daha somut göstergelere de yer verilmektedir.

2.4.1. İnsani Gelişme Endeksi (Human Development Index)

İnsani Gelişme Raporu (İGR) ve İnsani Gelişme Endeksinin (İGE) içeriği, 1990 yılından bu yana UNDP tarafından her yıl yayımlanmaktadır. UNDP hazırladığı söz konusu raporlarda; insani gelişme kavramını, kişi başı gelir hesaplarının ötesine giderek insan kaynaklarının gelişimini, insanı insan yapan özgürlük, kişilik gibi unsurları ve insanın temel gereksinimlerine ulaşma düzeyini bir arada değerlendirmekte ve böylece kalkınma içindeki insanın rolünü ele almaya çalışmaktadır (Demir, 2006:2).

İGR' de insani gelişme, kişilerin seçeneklerini artırma süreci olarak tanımlanmaktadır. Bu seçenekler sonsuz ve değişken olabilir, ancak bütün gelişme aşamalarında üç temel seçenek ön plana çıkmaktadır; uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi edinme ve tatminkâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak kaynaklara ulaşmak

(UNDP, 2001:9). Bunların dışında, siyasi özgürlük, garanti edilmiş insan hakları ve öz saygınlık da diğer seçenekler arasındadır. Bu anlayışa göre gelir, insani gelişmişliğin göstergesi olarak önemli bir faktör olmakla beraber tek başına yeterli değildir. Kişisel gelir yanında, kredi olanaklarına, kamu mallarına ve verimli üretim araçlarına erişim, akraba ve arkadaşlardan sağlanan transferler gibi insanların kaynaklara erişim düzeyinin bir bütün olarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır (Şenseş, 2003:101). Özellikle insani gelişmişliğin ölçümünde kullanılan göstergeler ve bunların bileşik ifadesi olan endeksler bu alanda insanlık adına çok büyük bir ilerlemedir.

İnsani Gelişme Endeksi (HDI: Human Development Index), dikkatleri kişi başı GSMH veya ortalama ulusal gelir gibi toplam ölçülerden, çeşitli biçimlerde yoksunluğun kaldırılmasına ve fırsatların genişletilmesine çekmiştir. Bu bağlamda UNDP insani gelişmeyi, sağlık ve eğitim gibi gelişmenin ekonomik olmayan göstergelerini de dikkate alarak İGE ile ölçmektedir.

Kişi başı geliri daha yüksek olan ülkeler kişi başı geliri daha düşük olan ülkelere göre insani gelişmişlik değerleri açısından daha geride yer alabilmektedir. Kişi başı geliri 400 dolar olan Sri Lanka’da yaşam beklentisi 71 yıl, yetişkin okur-yazar oranı %87 ve her bin doğumdaki çocuk ölümü 32 iken, kişi başı geliri 6.200 dolar olan Suudi Arabistan’da bu değerler sırasıyla 64 yıl, %55 ve 70’tir. Bu durum, İGE’ nin hesaplanmasında insani gelişmişliğin ekonomik olmayan yönlerinin de hesaba katılmasından kaynaklanmaktadır.

İGE, refah standardı, eğitim standardı ve sağlık standardı olmak üzere üç boyut üzerinden hesaplanmaktadır

- Refah Standardı: Kişi başına düşen milli gelirin Satın Alma Gücü Paritesi (SGP) ile hesaplanması ile elde edilmektedir.
- Eğitim Standardı: Endekste bu boyut iki değişkenle ölçülmektedir; yetişkinler arasındaki okuma-yazma oranı ve ortalama eğitim süresi.
- Sağlık Standardı: Endekste uzun ömür, sağlık standardı olarak nitelendirilmekte ve yaşam beklentisi ile ölçülmektedir.

İnsani gelişmişliği; eğitim, sağlık ve gelir kriteri üzerinden belirleyen İGE endeksinin yanı sıra; bir ülkenin insani gelişmişliğini belirlemede doğumdaki çocuk ölüm oranları, cinsiyete göre belirlenen eğitim seviyesi gibi ölçüler de kullanılmaktadır. İnsani Gelişme Endeksinin değeri 0 ile 1 arasında değişmektedir. İndeks değerinin 1'e yaklaşması, insani gelişme performansının iyileştiğini göstermektedir. 0,00 ile 1,00 arasında yer alan İGE'nde, ülke sınıflandırması, İGE çeyreklerine göre yapılmaktadır. Eğer, ülkenin hesaplanmış İGE değeri en yüksekteki 76-100 çeyreğinde bulunuyorsa “Çok Yüksek Düzey İnsani Gelişme” grubunda, 51-75 çeyreğinde bulunuyorsa “Yüksek Düzey İnsani Gelişme” grubunda, 26-50 çeyreğinde bulunuyorsa “Orta Düzey İnsani Gelişme” grubunda ve en alttaki 25-00 çeyreğinde bulunuyorsa “Düşük Düzey İnsani Gelişme” grubunda yer almaktadır (Kaynak, 2011:88).

2010 İnsani Gelişme Raporuna göre; çok yüksek insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Avustralya, Norveç, Yeni Zelanda, Amerika Birleşik Devletleri, İrlanda, yüksek insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Bahamalar, Letonya, Şili, Arjantin, Kuveyt, orta düzey insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Fişi, Türkmenistan, Dominik Cumhuriyeti, Çin, El Salvador düşük insani gelişmeye sahip ilk 5 ülke; Kenya, Bengaldeş, Gana, Kamerun ve Myanmardır.

İGE'de temel alınan üç ana kriter tüm ülkeler tarafından sağlıklı verinin toplanabileceği kriterler olup endeksin ana amacı olan insani gelişmeyi yansıtmaya çalışmaktadır. UNDP' nin hazırladığı İGR' de, İGE' nin yanı sıra yayınlanan İnsani Yoksulluk Endeksi, Toplumsal Cinsiyeti Güçlendirme Endeksi, Cinsiyete Bağlı Gelişme Endeksi ile ülkelerin sosyal gelişmişlik düzeyi daha iyi belirlenmeye çalışılmaktadır (Demir, 2006:5).

2.4.2. İnsani Yoksulluk Endeksleri (Human Poverty Indexes)

İGE bir ülkenin insani kalkınma sürecindeki ilerlemesini bir bütün olarak ölçerken, İYE bu ilerlemenin dağılımını yansıtır ve mevcut yoksulluğu ölçer. Gelişmekte olan ve gelişmiş ülkeler için hazırlanmış iki tür İYE'den bahsedebiliriz.

Tablo 2.2. İYE-1: İnsani Yoksulluk Endeks Bileşenleri (Human Development Report 2004, s.258)

İNSANİ YOKSULLUK ENDEKSİNİN BİLEŞENLERİ				
Boyut	Uzun ve sağlıklı bir yaşam	Bilgi	İyi bir yaşam standardı	
Gösterge	Doğumda 40 yaşına kadar yaşamama olasılığı olmayanlar	Yetişkin okuryazar olmayanların oranı	İyileştirilmiş su kaynaklarına erişimi olmayan nüfus yüzdesi	Yaşına göre kilosu düşük çocukların yüzdesi
			İyi bir yaşam standardından yoksunluk	

İYE-1, GOÜ' deki yoksulluğu ölçer. İnsan hayatının 3 boyutundaki yoksulluğa dikkat çeker. 40 yaşına kadar hayatta kalamama olasılığı ile ölçülen, yaşam süresi; yetişkin okuryazar olamama oranı ile ölçülen bilgi; sağlıklı su kaynaklarına ulaşamayan nüfus ve 5 yaşın altında yeterli beslenemeyen çocukların oranıyla ölçülen genel ekonomik görünüm (Karakas ve Köksel, 2003:17).

İYE-2:

İYE-2, hakkında daha çok verinin bulunduğu seçilmiş OECD ülkelerindeki insani yoksulluğu ölçmektedir. İYE-1 deki ölçülere ek olarak sosyal dışlanma ölçüsünü de kullanır. Ölçümde kullanılan endeksler:

- Uzun ve sağlıklı bir yaşam: Erken yaşta ölüm riski, doğumda 60 yaşına kadar yaşamama beklentisi ile ölçülür.
- Bilgi düzeyi: Okuma ve iletişim dünyasından kopuş, okuryazarlık becerilerinden yoksun olan yetişkinlerin (16-65 yaş arası) oranı ile ölçülür.
- İyi bir yaşam standardı: Yoksulluk sınırının (medyan hane halkı harcanabilir gelirinin % 50'si) altında kalan insanların sayısı ile ölçülür.
- Sosyal dışlanma: Uzun süreli işsizlik oranıyla (12 ay ve daha uzun) ölçülür.

(UNDP, 2005:342).

Tablo 2.3. İYE-2: İnsani Yoksulluk Endeksinin Bileşenleri (Human Development Report 2004, s.258)

İNSANİ YOKSULLUK ENDEKSİNİN BİLEŞENLERİ				
Boyut	Uzun ve sağlıklı bir yaşam	Bilgi	Yeter bir yaşam standardı	Sosyal dışlanma
Gösterge	Doğumda 60 yaşına kadar yaşamama olasılığı olmayanlar	Fonksiyonel okuryazar olmayan yetişkin yüzdesi	Yoksulluk çizgisinin altında yaşayanların yüzdesi	Uzun dönem işsizlik oranı

2.4.3. Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kalma Endeksi (Gender Development Index)

Tablo 2.4. Toplumsal Cinsiyet Bazlı Gelişme Endeksi (Human Development Report)

TOPLUMSAL CİNSİYET BAZLI GELİŞME ENDEKSİ								
Boyut	Uzun ve sağlıklı bir yaşam		Bilgi				İyi bir yaşam standardı	
Gösterge	Doğumda kadın yaşam beklentisi	Doğumda erkek yaşam beklentisi	Yetişkin kadın okuryazar oranı	Kadınlar için bileşik okullaşma indeksi	Yetişkin erkek Okuryazar oranı	Erkekler için bileşik okullaşma indeksi	Kadınlar için tahmini kazanılmış gelir	Erkekler için tahmini kazanılan gelir
Boyut indeksi	Kadın yaşam beklentisi indeksi	Erkek yaşam beklentisi indeksi	Kadın eğitim indeksi		Erkek eğitim indeksi		Kadınların gelir indeksi	Erkekler için gelir indeksi
Eşit dağıtılmış İndeks	Eşit dağıtılmış yaşam beklentisi		Eşit dağıtılmış eğitim indeksi				Eşit dağıtılmış gelir indeksi	

Toplumsal Cinsiyete Bağlı Kalkınma Endeksi (TCKE), İGE ile aynı verileri kullanan bir endekstir. Farkı, TCKE' nin yaşam beklentisi, eğitim düzeyi ve gelir konularında her ülkenin kazanımlarının kadın ve erkekler arasındaki farklılıklarına göre düzeltilmiş olmasıdır (Karakaş ve Köksal, 2003:18). Bir ülkede cinsiyet eşitsizliği arttığı zaman TCKE değerleri küçülür. Aslında, TCKE, İGE' nin cinsiyet eşitsizliğine göre ayarlanmış halidir.

2.4.4. Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki Endeksi (Gender Empowerment Measure)

TCKE' sinde gelir kadınlar ve erkekler arasında eşitsizliği ölçerken, TBYE' sinde kadının politik ve ekonomik hayatta ne kadar aktif olduğunu ortaya koyar. Ekonomik ve politik katılım, karar alma gibi kilit alanlardaki cinsiyet eşitsizliklerini ölçmeye odaklanmıştır (Karakaş ve Köksal, 2003:18).

TBYE aşağıda belirtilen üç önemli alanda cinsiyet eşitsizliğini ölçmektedir.

- Kadınların ve erkeklerin siyasi katılım ve karar verme gücü: Kadınların ve erkeklerin parlamentoda sahip olduğu sandalye sayısı ile ölçülmektedir.
- Kadınların ve erkeklerin ekonomide katılım ve karar verme gücü: Kadın ve erkek yöneticilerin ve meslek sahibi kadın ve erkeklerin ve teknik personelin oranı ile ölçülmektedir.
- Kadınların ve erkeklerin ekonomik kaynaklar üzerindeki gücü: Kadınların ve erkeklerin tahmini ortalama geliri ile ölçülmektedir.

Tablo 2.5. Toplumsal Cinsiyet Bazında Yetki İndeksi (Human Development Report 2004, s.258)

TOPLUMSAL CİNSİYET BAZINDA YETKİ İNDEKSİ				
Boyut	Politik katılım ve karar alma	Ekonomik katılım ve karar alma		Ekonomik kaynaklara hakimiyet
Gösterge	Parlamentodaki kadın ve erkeklere ait koltuk oranı	Yönetici, kanun yapıcı, memur pozisyonundaki kadın ve erkek oranı	Mesleki ve teknik pozisyonlardaki kadın ve erkek oranı	Kadın ve erkek için tahmini kazanılan gelir
Eşit olarak dağıtılan eşdeğer yüzdeler	Parlamentodaki temsil için eşit dağılmış eşdeğer yüzde	Ekonomik katılım için eşit dağılmış eşdeğer yüzde		Gelir için eşit dağılmış eşdeğer yüzde

2.5. YOKSULLUĞUN NEDENLERİ

Yoksulluk fazla üretemeden ve üretim sonucu elde edilen değerlerin bireyler, bölgeler ve sektörler arasında adil bir şekilde paylaşılamamasından kaynaklanır. Fazla üretim yapamamanın nedenleri arasında; başta iklim ve doğa

koşulları yönünden bazı ülkelerin ya da bazı ülkeler içinde bazı bölgelerin daha fazla üretme kapasitesinden yoksun olmaları sayılabilir. Bu durumda, o ülke ya da bölgenin insanları ister istemez daha yoksul olurlar. Hızlı nüfus artışı, bir yandan ülkelerin daha fazla üretim yapmalarına imkân sağlarken, öte yandan ülkelerin daha fazla tüketmelerine de neden olmaktadır. Üstelik iklim ve doğal koşulları açısından çok iyi konumda bulunmayan ülke ya da ülke içindeki bölgelerde hızlı nüfus artışı mevcutsa, bu takdirde yoksullaşma kaçınılmaz bir hal alır (Öztürk ve Çetin, 2009:2668).

Farklı sosyolojik ve iktisadi yaklaşımlara göre yoksulluk algısı ve nedenleri de farklılık gösterir.

1) Merkantilistlere Göre: Sanayi ve ticaretten sağlanan gelirler süreklilik gösterirken tarım sektörü güvenilir değildir. Dolayısıyla ekonomisi tarıma dayalı ülkelerde tarımda verim artışı sağlanmazsa yoksulluk kaçınılmazdır (Kazgan, 1984:40).

2) Marksist Düşünceye Göre: Yoksulluğun temel nedeni işçilerin emeğinin tam karşılığını alamamalarıdır. Kapitalist yapının bir sonucu olarak işçilerin çalışmaları sonucunda aldıkları ücretten artan kısmı sermaye birikimi olarak kapitalistlerin cebine gider. Bu şekilde bir bölüşümde işçi sınıfı çalışmasının karşılığını alamadığından yoksulluk içine düşmektedir (Marks, 1986:779).

3) Keynes'e Göre: Yoksulluğun sebebi etkin talep yetersizliğidir. Eğer bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerin tamamının satılması mümkün olmuyorsa, bu durum o piyasadaki toplam talebin, mevcut üretim faktörlerinden tamamının istihdamına yetmediğini ortaya koymaktadır. Sonuç olarak Keynes, yoksulluğu işsizlikten kaynaklanan bir kavram olarak ortaya atmaktadır (Gündüz, 2006:37).

4) Klasiklere Göre: Ekonomik kalkınma süreklilik göstermez ve belli dönemlerde durgunluğa girer. Ekonominin belli bir seviyeye ulaşmasının ardından sermaye birikimi yavaşlar ve durgunluk başlar. Ekonomik durgunluk dönemlerinde de yoksulluğun görülmesi de kaçınılmazdır (Kazgan, 1984:96).

Yine bir iktisatçı olan Malthus'a göre yoksulluk nüfus artışı ile yakından ilgilidir. Temel besin maddeleri aritmetik oranla artarken, nüfus eğer kontrol altına

alınmazsa geometrik oranla artar. Dolayısıyla yoksulluk nüfus artışına bağlı olarak ortaya çıkar (Malthus, 1971: 14).

J.S Mill de yoksulluğa, servet bölüşümü perspektifinden bakar ve üretim faktörlerinden çok bunlardan elde edilen gelirin dengeli ve adil dağıtılmasının gerekliliği üzerinde durur. Eğer gelir dağılımı dengesiz olursa yoksulluk kaçınılmazdır (Spiegel, 1971:385).

5) Kalkınma İktisatçıları GÖRE: Yoksul ülkelerin az gelişmişlik sorununu bu ülkelerin kendi iç dinamiklerine bağlıdır ve piyasa ekseninde yürüyen ilişkilerin gelişmesini sağlayacak bazı düzenlemeler yapıldığında, diğer bir deyişle piyasalara müdahale edildiğinde, kalkınmayı engelleyen bu dinamikler etkisiz kılınabilir.

Esas itibariyle yoksulluğu teorik açıdan iki şekilde açıklamak mümkündür: Yapısal ve kültürel açıklamalar. Yapısal yönünden yoksulluğun nedeni, kişinin başarısızlığı değil, sistemdeki yapısından kaynaklanan güç ve servet eşitsizliğinin bir sonucudur. Kültürel yönüyle yoksulluğun nedeni, yoksul kişilerin eğitimsizlik, beceri ve kapasite gibi bireysel yeteneklerinin düşüklüğü nedeniyle ortaya çıkan fırsatlardan yararlanamama durumunda ortaya çıkar. Bu yaklaşımların önceliği incelenen ülkeye, döneme ve zamana göre değişiklik gösterir. Yoksulluk türlerinin ve nedenlerinin AGÜ veya GÜ'lerde, hatta aynı ülke içinde değişik yerleşim yerlerinde bile aynı nedenlerle ilişkilendirilmesi mümkün değildir. Elbette yoksulluğun nedenlerini tek bir başlık altında toplamak mümkün değilse de genel olarak yoksulluğun nedenleri;

- Adaletsiz gelir dağılımı
- Yüksek faiz oranları
- Doğal afetler
- Adaletsiz vergi sistemi
- Bireyler arasındaki yetenek farklılıkları
- Piyasada tekelleşmenin olması
- Siyasi rejimler
- Kayıt dışı istihdam

- Eğitimsizlik
- Yoksulluk ve işsizlikle (veya bunlara yol açan faktörlerle) mücadelede sosyo-ekonomik politikaların yetersizliği (yoksulluğun yapısal sebepleri).
- Siyasî yönden etkilenmesi veya değiştirilmesi zor olan demografik, sosyal ve iktisadî süreçler-değişimler (Seyyar, 2002) olarak sıralanmaktadır.

2.5.1. Büyüme, Gelir Dağılımı ve Yoksulluk

Yoksulluk, ortalama gelir düzeyi, ekonomik büyüme ve gelir dağılımının eşitsizlik derecesiyle yakından ilişkilidir.

Gelir dağılımı, bir ülkede yaşayan bireyler tarafından üretilen mal ve hizmetlerden elde edilen toplam gelirin, yine o ülkedeki bireylere dağılım araçları ile paylaşılmasını veya bölüşümünü ifade eder (Işığık, 1998). Gelir eşitsizliği, bir ülkedeki gelir dağılımının o ülkedeki bireyler tarafından eşit ve adil olarak bölüşülmediğinin kanıtıdır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik genel olarak sosyal bilim araştırmacıları tarafından istenilmeyen bir durum olarak nitelendirilir. Bunun sebeplerinden bir tanesi de, ekonomik büyümeye olan ters etkisidir. Eşitsizlik, dağılımsal mücadeleyi artırır ve bu da tamamıyla teorik olarak düşünüldüğünde iktisadi büyümeye zararlı olabilir. Literatürde, gelir dağılımındaki eşitsizliğin, en azından demokrasilerde, büyüme oranlarını düşürdüğüne dair yeterince bulgu vardır.

Gelir dağılımı ve eşitsizliği, birçok ekonomik faktörü etkilediği gibi, bu faktörler de gelir dağılımı ve eşitsizliğini etkiler. Gelir dağılımını etkileyen veya belirleyen faktörleri dikkate alırken yoksulluk kavramı da göz önüne alınmalıdır. Gelir dağılımı, nüfusun tümüne ait dağılımı belirlediği için yoksulluktan daha geniş bir kavram olmasına rağmen, gelir dağılımı eşitsizliği ve yoksulluk arasında pozitif bir ilişki vardır. Gelir dağılımındaki eşitsizlik ne kadar artarsa yoksulluk düzeyi de o kadar artar.

Dollar ve Kraay'ın 1960-2000 dönemine ait 92 ülke verileriyle yaptığı çalışmaya göre (2004), büyüme ile gelir dağılımı arasında bir ilişki yoktur ve büyüme, en yoksul kesimin gelirini yalnızca mutlak olarak iyileştirmektedir. Ayrıca büyümenin iyi bir hukuki sistem, uluslararası ticarete açıklık ve gelişmiş finansal piyasalar gibi belirleyicilerinin, en yoksul beşte birlik kesimin gelir payı üzerinde

önemli bir sistematik etkisi de bulunamamıştır. Dolayısıyla da bu faktörler yoksullar açısından, toplumun diğer kesimi için olduğu kadar faydalıdır. Sonuç olarak, yoksulların koşullarındaki iyileşmeler açısından büyüme tek başına yeterli değildir. Ravallion'a göre (2004) ise gelişmekte olan ülkelerdeki yoksullar, hem artan refahın getirilerinden, hem de daralmanın negatif etkilerinden kendilerine düşen payı almaktadırlar. Ancak farklı ülkelerde bu paylar açısından büyük farklılıklar gözlenmektedir. Yoksulluk oranları ile büyüme ilişkisinde belirleyici olan, başlangıç koşullarıdır (Akçakaya, 2009:17).

Heltberg'e göre (2004), gelir dağılımı eşitsizliği yoksulluk açısından son derece önemlidir. Büyüme açısından bakıldığında ise, eşitsizlik yoksulluğun büyüme esnekliğini ciddi biçimde etkilemektedir.

Dağdeviren, Van der Hoeven ve Weeks ise daha eşitlikçi bir servet ve gelir dağılımının gözlemlendiği ülkelerin, diğerlerine kıyasla daha hızlı büyüme eğiliminde olduğu gerçeği üzerinde durmaktadır. Böyle bir ortamdaki büyüme süreci yalnızca kısa vadede yoksullara yaramakla kalmamakta, bir sonraki dönem için daha düşük bir başlangıç eşitsizlik seviyesi oluşturarak uzun vadedeki büyümeyi de olumlu yönde etkilemektedir (Akçakaya, 2009:18). Nitekim, gelir dağılımı eşitsizliklerin, özellikle serbest piyasa kurallarının ve kurumlarının kök salmadığı AGÜ' de, piyasa ve ekonomi politika başarısızlıklarının büyüme üzerindeki etkilerini daha da arttırarak yoksulluk sorununu ağırlaştırdığı gözlemlenmiştir.

Büyümenin yoksulluk düzeyinin azaltılmasına katkısı, başta Çin ve Güney Kore olmak üzere birçok ülke deneyimi ve çok sayıda uygulamalı araştırmanın sonuçları tarafından doğrulanmaktadır. Hindistan'da 1978 / 79- 1990 / 91 döneminde kırsal yoksullukta gözlenen düşüş, örneğin, çok büyük ölçüde, dış ticaret hadlerindeki iyileşmenin özendirdiği özel ve kamu yatırımları, teknolojik gelişmenin yol açtığı tarımsal üretim artışları ve onun katkısıyla emek talebinde meydana gelen artışla açıklanmaktadır (Şenses, 2001:150). ABD'de, 1964-87 döneminde, yoksulluğun azaltılmasında büyümenin, yoksul kesimlere sağlanan transferlerle birlikte, olumlu etkileri olduğu, ancak bu etkilerin 1970'li ve 1980'li yıllarda azaldığı gözlenmiştir (Azam ve Redmon, 2003:140).

2.5.2. Eğitim ve Yoksulluk

Küreselleşen günümüz dünyasında asıl sorunun yoksulluk olduğu ve bunun da temelinde eğitim olduğu genel kabul görmektedir. Yoksulluk, düşük eğitimle; düşük eğitim, düşük ücretle; düşük ücret, kötü yaşam koşullarıyla yakından ilişkilidir (Karayılmazlar, 2006:214). Yoksulluk ve eğitim arasındaki bağlantı, eğitimin yoksulluğu etkileyen birçok boyutu olmasından dolayı oldukça karmaşıktır.

Eğitimin yoksulluk üzerindeki etkisi, hem emeğin verimliliğini arttırarak, hem de bireyler üzerinde yarattığı başka bir takım etkilerle ortaya çıkmaktadır. Emeğin verimliliği üzerindeki etkiler, hem yüksek ücretler hem de serbest çalışmadan elde edilen yüksek gelirler şeklinde olmaktadır. Eğitim farklı kanallarla verimlilikleri, potansiyel kazançları, spesifik iş kollarına uyum yeteneğini ve istihdam imkanlarını arttırmakta; aynı zamanda işverenlerin eleman seçimlerini de etkilemektedir. Serbest çalışanlar açısından da eğitim, girdi, teknoloji ve piyasaya ilişkin bilgi toplamayı kolaylaştırmaktadır (Karayılmazlar, 2006:215)

Genellikle eğitimdeki eşitsizliklerin, yoksulluğun en önemli belirleyicilerinden birini oluşturduğu ve eğitimdeki fırsat eşitsizliği ile gelir eşitsizliği arasında da güçlü bir korelasyon olduğu kabul edilmektedir. Zira, herkesin eşit eğitim imkanına sahip olması bir insanlık hakkıdır. Fakat, yapılan çoğu çalışmaya göre gelişmekte olan ülkelerde farklı gruplar arasındaki eğitim açığı artmaktadır. Eğer, insanların yetenekleri bir normal dağılıma sahipse, fakat eğitim fırsatlarının çarpık bir dağılımı varsa bu durum büyük bir refah kaybına yol açar. Fiziki sermayede olduğu gibi, beşeri sermayenin (okur-yazarlık ve beslenme/sağlık) eşit dağılımı bireysel üretkenlik ve yoksulluktan kurtulmak için bir önkoşul oluşturur (Karayılmazlar, 2006:217). Örneğin, çocukların eğitim masraflarının aileleri tarafından karşılandığı düşünüldüğünde, düşük gelirli ailelerin çocuklarının en baştan önemli bir fırsat eşitsizliği ile karşılaştıkları açıktır (Şenses, 2001:160). Temel eğitimin tamamlanma oranı, temel eğitimden faydalananların cinsiyet farklılıkları, öğrencilerin öğrenme durumu ve yetişkinlerin okur-yazarlık oranı gibi kriterler bakımından düşük gelirli ülkelerin, gelişmiş ülkelere göre oldukça geri olduğu tespiti yapılmaktadır (World Bank, 2006:7).

Yunanistan'da hiç eğitim görmeyen ve ilkokulu bitirmeyen yoksulluk oranının, diğer kesimlerin çok üstünde olduğu ve %40'a ulaştığı hesaplanmıştır.

Latin Amerika ülkelerinde yoksulluğun başka etkenlerin yanı sıra, aile reisinin kadın ve düşük eğitilmiş olmasına bağlı olarak arttığı ve Javada da eğitim düzeyinin yoksulluğu belirleyen etmenler arasında olduğu görülmektedir (Şenses, 2001:160).

Sonuç olarak küreselleşme sürecinde eğitim, önceki dönemlere kıyasla çok daha fazla önem arz etmektedir. Ancak ne var ki, dünya genelinde gelir ve ekonomik refah farklılıkları ile ölçülen eşitsizliğin, eğitimi de yansıdığını ve farkın giderek daha fazla açıldığını söylemek mümkündür. Dolayısıyla GOÜ'lerin özellikle ilk ve orta eğitimin miktar ve kalite olarak iyileştirilmesiyle, gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatmalarının mümkün olabileceği iddia edilmektedir. Çünkü GOÜ'de ilk ve orta öğretimde geçirilen her ilave yılın, bireylerin kazanç potansiyelini % 10'dan daha fazla arttırdığı tahmin edilmektedir (Karayılmazlar, 2006:217).

Tablo 2.6. Eğitime Yapılan Kamu Harcamalarının, Toplam Devlet Harcamaları İçindeki Yüzde Payı, 2009 (UNESCO Statistic, 2009)

Eğitime Yapılan Kamu Harcamalarının, Toplam Devlet Harcamaları İçindeki Yüzde Payı, 2009	
Arap Ülkeleri - Birleşik Arap Emirlikleri	%23.4
Merkezi ve Doğu Avrupa	%21.0
Merkezi Asya – Ermenistan	%15.0
Doğu Asya ve Pasifikler – Çin	%24.1
Latin Amerika ve Karayipler - Kostarika	%23.1
Kuzey ve Batı Asya - İran	%20.9
Alt Sahra Afrikası – Brundi	%23.4
Dünya’da ilk sırada Çin	%24.1

2009 yılı itibarıyla dünya bölgelerinin ve bölge ülkelerinin toplam kamu harcamalarından eğitim harcamalarına ayırdıkları % miktarı Tablo 2.6’da gösterilmektedir. Tabloya göre, Çin Cumhuriyeti kamu harcamalarının %24.1’ini eğitim harcamalarına ayırarak dünya ülkeleri içerisinde ilk sırada yerini almıştır. Eğitim harcamalarına kamu harcamaları yüzdesinden en yüksek verilen pay %24,1 ile Çin Cumhuriyetini takiben, Arap Ülkeleri, Alt Sahra Afrikası, Latin Amerika ve Karayipler, Merkezi ve Doğu Avrupa, Kuzey ve Batı Asya ve Merkezi Asya

Ülkeleridir. Eğitim harcamalarının kamu harcamaları içerisindeki payı en az olan ülke %15 ile Ermenistan'dır.

Tablo 2.7. Bölgelerin 2009 yılı net okullaşma oranları (UNESCO Stasistic, 2009)

2009 Yılı	Net Okullaşma Oranı		Brüt Okullaşma Oranı
	İlkokul	Ortaokul	Yükseköğretim
Arap Ülkeleri	%85	%59	%22
Merkezi&Doğu Avrupa	%93	%81	%65
Merkezi Asya	%89	%88	%25
Doğu Asya&Pasifikler	%94	%88*	%28
LatinAmerika&Karayipler	%94	%73	%37
KuzeyAmerika&BatıAvrupa	%95	%90	%72
Alt Sahra Afrikası	%76	%27*	%6
Dünya	%60	%27	%27

(*) Tahmin

Tablo 2.7'de bölgelerin 2009 yılı ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretimde net okullaşma oranlarına bakıldığında; ilk öğretimde en yüksek net okullaşma oranına sahip bölge %95 ile Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkeleridir. Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerini takiben en yüksek net okullaşma oranına sahip bölgeler sırasıyla Doğu Asya ve Pasifikler, Latin Amerika ve Karayipler, Merkezi ve Doğu Avrupa, Merkezi Asya, Arap Ülkeleri ve Alt Sahra Afrika'sıdır. Tablodan da anlaşılabacağı üzere ilköğretimde en düşük okullaşma oranı sahip ülke Afrika'dır.

2009 yılı ortaöğretimde yüksek net okullaşma oranına sahip bölgelerin başında Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkeleri yer alırken, 2. sırada %88 net okullaşma oranıyla Merkezi Asya ülkeleri ve %88 tahmini değeriyle Doğu Asya ve Pasifikler yer almaktadır. Bu bölgeleri takiben orta öğretimde en yüksek net okullaşma oranına sahip bölgeler sırasıyla Merkezi ve Doğu Avrupa, Latin Amerika ve Karayipler ve Arap ülkeleridir. Orta öğretimde en düşük net okullaşma oranında, ilk sırada %27 tahmini değeriyle Alt Sahra Afrika ülkeleri yer almaktadır.

2009 yılı yükseköğretimde en yüksek brüt okullaşma oranına sahip bölge Kuzey Amerika ve Batı Avrupa; en düşük brüt okullaşma oranına sahip ülkeler Afrika bölgesinde yer almaktadır. Tablo 2.7’den de anlaşılacağı üzere eğitime verilen önem bölgeler bazında incelendiğinde ilköğretim, orta öğretim ve yüksek öğretimde en yüksek net okullaşma oranı Kuzey Amerika ve Batı Avrupa ülkelerinde yer alırken en düşük net okullaşma oranı diğer bölgelere kıyaslandığında Alt Sahra Afrika ülkelerinde görülmektedir.

Toplumların ihtiyaçlarını karşılayacak yeterli sayıda okulun bulunmayışı ve hükümetlerin okul sayısını artırmada yetersiz kalışı, Afrika’da eğitim sorununun temel nedenlerinin başında gelmektedir.

İkinci temel sorun ise, Afrika ülkelerinde yeterli sayıda öğretmen bulunmayışıdır. Az sayıdaki öğretmenlerin maaşlarının yetersizliği ise başka bir soruna yol açmaktadır. Öğretmen maaşlarını her bölge kendi imkânlarıyla karşılamaya çalışmakta, ancak aylık maaşları karşılanamayan öğretmenler mesleklerini bırakıp, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek üzere başka alanlara yönelmektedir. Mevcut okulların çoğunda vergilerin çok fazla olması da Afrika’da eğitimi sekteye uğratan nedenler arasındadır.

2.5.3. İşsizlik ve Yoksulluk

İşsizlik – yoksulluk arasında yakın bir ilişki vardır. Yoksulluk tanımı içine giren kitleye baktığımızda bu kişilerin, genellikle işgücü piyasasıyla düzenli bir iş ilişkisi içerisinde olmadıkları, işsiz ya da eksik istihdam gibi istihdam sorunlarıyla karşı karşıya bulundukları görülmektedir. İşsizliğin bulunduğu bir ortamda yoksulluğun varlığı kaçınılmazdır.

İşsizlik yoksulluğun hem nedeni hem de sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. İşsiz kalan bireyler başka gelirleri olmadığı takdirde yoksulluğa mahkûmdurlar ve aynı zamanda toplumda işsizliğin artması durumunda tüketim azalacağı için, üretim ve sanayi de buna paralel olarak düşecek ve işsizlik yoksulluğun sonucu olarak belirecektir (Güler, 2010:130).

Ekonominin yeterince güçlü olmadığı ülkelerde, istihdam ve işsizlik sorununun önemini ve özelliklerini belirleyen başlıca nedenler, hızlı nüfus artışı, iç ve dış göçler, yetersiz gelir, teknolojik gelişmeler, bölgelerarası gelişme farklılıkları,

yatırım politikalarındaki olumsuzluklar ve eğitim politikasındaki sorunlardır (Gediz ve Yalçınkaya, 2000:180).

Bunların yanında istikrara kavuşamayan kentleşme, siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, kamu ve özel sektörde yatırım yetersizliği, işgücü niteliğinin sanayinin ihtiyaçlarına cevap verememesi, işgücünün vasıf seviyesi, faiz ve dış ticaret hadleri, hızlı teknolojik değişmeler ve artan rekabet ortamında nitelikli işgücü gerekliliği, kapasite kullanım oranlarındaki yetersizlik, girişimcilere sağlanması gereken eğitim, kredi ve örgütlenme yetersizlikleri gibi çok sayıda faktör ülkelerde işsizliğin boyutunu artırmakta ve işsizlik sorununu karmaşıklştırmaktadır (Özdemir, 2006:92).

İşgücü piyasalarıyla yoksulluk arasındaki ilişki, işgücüne katılmayanlar, çalıştıkları halde yoksul olanlar ve işsizler olarak farklı kategorilerde değerlendirilebilir. İşsizlikle yoksulluk arasındaki ilişkinin doğru saptanabilmesi önemli ölçüde işsizlik profiline bağlıdır. İşsizlerin yaş ve eğitim durumu, işsizlik nedenleri ve işsizlik süreleri, işsizlikle yoksulluk arasındaki temel bağlantıyı oluşturmaktadır. Kimi ülkelerde işsizler çalışacakları iş konusunda, seçici olabilecek kadar mali güvenceye ve görece yüksek eğitim düzeyine sahip kesimler, diğer bazı ülkelerde ise, iş aradıkları halde iş bulamayanlar ve resesyon döneminde işini kaybeden yoksul veya aniden yoksulluğa itilen kesimler üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Tablo 2.8.'de IMF tarafından açıklanan "World Economic Outlook" Nisan 2011 raporuna göre, dünya ekonomisindeki iyileşme eğilimi güç kazanmakla birlikte, gelişmiş ülkelerde işsizlik hala yüksek düzeylerde seyretmekte, yükselen ekonomilerde ise yeni makro ekonomik riskler ortaya çıkmaktadır. 2009 yılında %8 ile oldukça yüksek bir seviyeye ulaşan gelişmiş ülkeler işsizlik oranı, 2010 yılında artarak %8,3'e yükselmiştir. Bu oranın 2011 yılında %7,8'e, 2012 yılında %7,4'e gerilemesi tahmin edilmektedir. Söz konusu dönemde Euro bölgesi işsizlik oranı da oldukça yüksek seviyelerde seyretmektedir. 2009 yılında %9,5 olan Euro Bölgesi işsizlik oranı, 2010 yılında %10'a yükselmiştir. Euro Bölgesi işsizlik oranının 2011'de %9,9'a, 2012'de 9,6'ya gerilemesi beklenmektedir.

Tablo 2.8. Dünya’da İşsizlik Oranı(%) (IMF, World Economic Outlook, Nisan 2011)

	2009	2010	2011 (*)	2012 (*)
GELİŞMİŞ ÜLKELER	8,0	8.3	7.8	7.4
ABD	14,0	11.9	11.4	11.0
EURO BÖLGESİ	9,5	10.0	9.9	9.6
ALMANYA	7,5	6.9	6.6	6.5
FRANSA	9,5	9.7	9.5	9.1
İTALYA	7,8	8.5	8.6	8.3
İSPANYA	18,0	20.1	19.4	18.2
JAPONYA	5,1	5.1	4.9	4.7
İNİLTERE	7,5	7.8	7.8	7.7
KANADA	8,3	8.0	7.6	7.3
GELİŞMEKTE OLAN ÜLKELER				
RUSYA	8,4	7.5	7.3	7.1
ÇİN	4,3	4.1	4.0	4.0
HİNDİSTAN	-	-	-	-
BREZİLYA	8,1	6.7	6.7	6.7
MEKSIKA	5,5	5.4	4.5	3.9
TÜRKİYE	14,0	11.9	11.4	11.0

(*) Tahmin

Euro Bölgesi kapsamında özellikle İspanya’nın işsizlik oranları oldukça yüksek seviyelerdedir. Bu ülke 2010 yılındaki %20,1’lik işsizlik oranı ile bölgesinin en yüksek işsizlik oranına sahiptir.

Gelişmekte olan ülkeler arasında ise Rusya ve Brezilya yüksek işsizlik oranları ile dikkat çekmektedir. Rusya’da 2009 yılında %8,4 olan işsizlik oranı, 2010 yılında %7,5’e gerilemiştir. Bu ülkede işsizlik oranının 2011 yılında %7,3’e, 2012 yılında %7,1’e gerilemesi beklenmektedir. Brezilya’da ise 2009’da %8,1 olan oran, 2010 yılında %6,7’ye gerilemiştir. 2011 ve 2012 yıllarında %6,7 ile işsizlik oranının aynı kalması beklenmektedir. Gelişmekte olan ülkeler arasında oldukça önemli bir konuma sahip olan Çin’de ise yüksek nüfusa rağmen işsizlik oranlarının nispeten düşük olduğu görülmektedir. Çin’de 2009 yılında %4,3 olan işsizlik oranı, 2010’da küçük bir düşüşle %4,1’e gerilemiştir. Bu ülkede işsizlik oranının 2011 ve 2012 yıllarında %4’e gerilemesi beklenmektedir (www.iso.gov.tr) .

2.5.4. Göç ve Yoksulluk

Yoksullukla göç arasındaki ilişki, çeşitli açılardan ele alınabilecek karmaşık bir ilişkidir. Değişik toplum kesimlerinin göç edebilme eğilimleri arasında önemli farklılıklar olabilir. Örneğin, yoksulların diğer kesimlere kıyasla mekânsal hareketliliği daha az olabilir. Bunun gibi, değişik etnik grupların ve işsizler ve kendi hesabına çalışanlar gibi değişik kesimlerin göç etme eğilimleri de farklı olabilir (Şenses, 2001:161).

Kentsel yoksulluğun ne ölçüde kırdan kente göçlerin bir sonucu olduğu da merak konusudur. Bu konuda belli başlı iki tez vardır. Bunlardan birincisi, kırsal kesimdeki yoksulların düşük gelirleri sonucunda kentlere adeta itildikleri, göçlerin kır-kent kazanç farklılıklarına bağlı olarak artacağını ve yoksullaşma sürecine yol açacağını ileri süren tezdır. Bu konuda ikinci tez ise, yoksulluğu göçü özendirmek bir yana, kısıtlayan bir etmen olarak görmekte ve kırsal alanda yaşayan küçük toprak sahibi ve ücretle çalışan yoksulların göç maliyetini karşılama güçlüğü karşısında göçten en az yararlanan kesim olduğunu ileri sürmektedir (Şenses, 2001:161)

Göç ile yoksulluk arasındaki ilişkide dikkate alınması gereken bir diğer önemli unsur da, yapısal uyum sürecinde ve yer yer yaşanan ekonomik krizler sonucunda büyük kentlerin kırsal nüfus için çeliciliğinin azalması ve bunun da kentsel yoksulluk artışlarını bir ölçüde frenlemesidir.

Göç ile yoksulluk arasındaki ilişkinin karmaşıklığını destekleyen birçok örnek bulunmaktadır. Hızlı nüfus artışının toprak üzerinde yarattığı baskı sonucunda artan yoksulluk, Afrika'nın güneyinde, kentlere göçün artmasına neden olurken Bangladeş'te böyle bir eğilim gözlenmemiştir. Bunun gibi yapısal uyum sürecinde, kamu istihdamındaki azalma ve artan kentsel işsizlik, formel sektörde reel ücretlerin düşmesi, insanların geçinebilmek için birden fazla işte çalışmak zorunda kalması ve kentsel alanlarla kırsal alanlar arasındaki kazanç farklılıklarının giderek azalması, bir çok ülkede kentlere göçü frenlerken, hatta bazı ülkelerde ters bir göç sürecinin başlamasına yol açarken, Afrika'nın güneyindeki ülkelerde kentlere göçün aynı hızda devam ettiği görülmüştür (Şenses, 2001:162).

Göçün, göç eden yoksul bireylerin ve bunların çıktığı ve göç sonunda yerleştiği yerleşim yerlerinin yoksulluk düzeylerini ne yönde etkileyeceğini önceden

kestirmek zordur. Göç alan ve göç veren bölgelerin demografik ve sosyo ekonomik yapısı, göçün mevsimlik mi yoksa sürekli mi olduğu, göçmenlerin kişisel özellikleri ve göç sonrası istihdam edildikleri sektörler gibi etmenlerin göçün iki ucundaki yerleşim yerlerindeki yoksulluk göstergelerini yakından etkilemesi beklenebilir.

Tablo 2.9. Bölgelerin Net Göç Rakamları ve Net Göç Hızı, 2005-2010 (UN, World Population Prospects, 2010)

YIL (2005-2010)	NET GÖÇ (Binde)	NET GÖÇ HIZI (Binde)
Gelişmiş Bölgeler	3.312	2.7
Az Gelişmiş Bölgeler	-3.312	-0.6
En Az Gelişen Ülkeler	-1.112	-1.4
Asya Ülkeleri	-1.568	-0.4
Afrika Ülkeleri	-628	-0.7
Avrupa Ülkeleri	1.809	2.5

Net göç: Belirli bir alanın aldığı göç ile verdiği göç arasındaki farktır. Belirli bir alanın aldığı göç verdiğiğinden fazla ise net göç pozitif, verdiği göç aldığı göçten fazla ise net göç negatiftir.

Net göç hızı: Göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısıdır

Tablo 2.9, 2005-2010 yılları arası bölgelerin net göç rakamlarını ve net göç hızlarını göstermektedir. Tablo’da eksilerle ifade edilen rakamlardan da anlaşılacağı gibi en fazla göç alan 3.312 bin ile gelişmiş bölgeler ve 1.809 bin ile Avrupa ülkeleridir. En fazla göç veren bölgeler sırasıyla Az Gelişmiş Bölgeler (-3.312 bin), Asya ülkeleri (-1.568), En Az Gelişen Ülkeler (-1.112) ve Afrika ülkeleridir (-628).

2.5.5. Demografik Unsurlar

2.5.5.1. Nüfus Baskısı

Kontrol edilemeyen nüfus artışı, özellikle gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerde, yoksulluğa neden olduğu gibi bir ülkenin yoksulluk verileri de yine nüfusa bağlı olarak incelenir. Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre yoksulluk, Türkiye’nin önemi sorunlarından biridir ve nüfusun yaklaşık %40’ı, farklı derecelerde olmakla birlikte yoksuldur (TÜİK, 2009:2). Yıllık nüfus artışının %2’den

büyük olduğu, zayıf devlete sahip yoksul ülkelerde iktisadi kalkınmanın sınırlandığı bilinmektedir. Öyle ki, dünyanın en az gelişmiş bölgesini oluşturan Güney Sahra ülkelerinde gözlenen kitlesel yoksulluk da, çoğu kez bu bölgedeki hızlı nüfus artışlarıyla ilişkilendirilmektedir. Bu yüzden bu ülkelerde 1970'lerden beri çok küçük veya negatif büyüme oranları görülmektedir.

Yoksulluğun nüfus artışıyla yakından ilgili olduğu görüşünü savunan ve temel besin maddelerinin aritmetik oranla artarken nüfusun kontrol altına alınmazsa geometrik oranda artarak yoksulluk sorununa yol açtığını öne süren Malthus'un aksine (Malthus, 1971:14) yoksulluğun nüfus artışlarının bir sonucu olmaktan çok, bir nedeni olduğunu vurgulayan ve hızlı nüfus artışlarının büyümeyi özendiren olumlu etkilerine dikkat çeken görüşlere de sıkça rastlanmaktadır.

Yüksek doğurganlık oranlarının (hızlı nüfus artışının) kalkınmayı yavaşlattığı, yoksulluğu artırdığı ve nüfus baskısının özellikle kentlerdeki olumsuz yaşam koşullarının ve çevre tahribatının önemli bir nedeni olarak bilinmektedir. Hızlı nüfus artışının başta toprak olmak üzere, kaynaklar üzerinde büyük bir baskı yarattığı ve gıda talebinin de artmasına yol açarak yoksulluğu artırdığı ve bunun da özellikle durağan teknoloji ve kısıtlı sermaye stokuna sahip geri tarımsal yapılarda, artan ölçülerde doğal ve çevresel kaynaklara başvurulmasına ve çevrenin ve ortak kullanım alanlarının tahribatına yol açtığı ileri sürülmektedir.

Tablo 2.10. Dünya'daki Demografik Trendler (World Population Prospects, 2010)

Bölgeler	Toplam Nüfus (Bin)			Yıllık Nüfus Artış Oranı (%)		Ortalama Doğurganlık Oranı (%)	
	2005	2010	2015	2005-2010	2010-2015	2005-2010	2010-2015
Dünya	6.506.649	6.895.889	7.284.296	1.16	1.10	2.52	2.45
Gelişmiş Bölgeler	1.210.897	1.235.900	1.256.172	0.41	0.33	1.66	1.71
Az Gelişmiş Bölgeler	5.295.752	5.659.989	6.028.124	1.33	1.26	2.67	2.57
EnAGelişmiş Ülkeler	745.291	832.330	930.629	2.21	2.23	4.41	4.10
Merkezi Asya	57.363	60.726	64.338	1.14	1.16	2.61	2.46
Merkezi Amerika	145.384	155.881	166.487	1.39	1.32	2.60	2.41

Tablo 2.10 ülkelerin toplam nüfus, yıllık nüfus artış ve ortalama doğurganlık oranlarını göstermektedir. 2005 ile 2010 yılları arasında dünya nüfusu 6.506.649

binden 6.895.889 bine yükselerek; yıllık nüfus artış oranı % 1,16 olarak gerçekleşirken, 2010–2015 yılları arasında dünya nüfusu 6.895.889 binden 7.284.296 bine yükselerek %1.10'luk nüfus artışı gerçekleşmiştir. Yıllar itibariyle en yüksek nüfusa sahip bölge az gelişmiş bölgelerdir. Dünya nüfusunun büyük bir çoğunluğu az gelişmiş bölgelerde yer almaktadır. En az nüfusa sahip ülkeler Merkezi Asya ülkeleridir. Merkezi Asya ülkelerinde nüfusun 2015 yılında 64.338 bin olacağı tahmin edilmektedir.

Hızlı nüfus artışı dünyada yaşayan insanların büyük bir kesiminin hayatlarını mahvetmektedir. Çoğu ülkenin hala nüfus artış oranı %2'nin üzerindedir. Bu ülkelerde 35 yılda nüfus iki katına çıkmaktadır. Bütün gelişmiş ülkeler günümüzde demografik geçişlerini tamamlamışlardır. Yani, yüksek doğurganlık, ölümlülük, büyük nüfus artışı oranlarından küçük doğurganlık, ölümlülük ve nüfus artışı oranlarına geçiş yapılmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bu süreç devam etmektedir (Kabaş, 2009:106).

Yüksek doğurganlık oranlarının (hızlı nüfus artışının) kalkınmayı yavaşlattığı, yoksulluğu artırdığı ve diğer faktörlerin yol açtığı problemleri daha da büyüttüğü bilinmektedir. Yıllık nüfus artışının % 2'den büyük olduğu, zayıf devlete sahip yoksul ülkelerde iktisadi kalkınmanın sınırlandığı bilinmektedir. Örneğin en az gelişmiş bölgelerden Sahra-altı Afrika'da bulunan ülkelerin nüfus artışı % 2'den fazladır. 2005-2010 yılları arası bu oran % 2.21dir. Aynı dönemde en düşük yıllık nüfus artış oranı ise gelişmiş bölgelerde görülmüştür (Kabaş, 2009:109).

2005-2010 yılları arası gelişmiş bölgelerde ortalama doğurganlık oranı %1.66 iken en az gelişen bölgelerde bu oran %2.67dir. Bu oran diğer bölgelerin rakamlarıyla karşılaştırıldığında çok daha yüksek olduğu görülür. 2010-2015 yılları arası bu rakamların sırasıyla gelişmiş bölgelerde %1.71 ve en az gelişen bölgelerde % 4.10 olması beklenilmektedir.

2005-2010 yılları arası yıllık nüfus artış oranı %1.14 olan Merkezi Asya ülkelerinde 2010-2015 yılları arası yıllık nüfus artışı %1.16 ya yükselirken, Merkezi Amerika'da yıllar itibariyle bu oran %1.39dan %1.32 ye gerilemiştir.

2.5.5.2. Hanehalkı Türü, Büyüklüğü ve Bileşimi

Hanehalkı büyüklüğü ve bileşiminin yoksullukla yakından ilişkili olduğu sık sık dile getirilmiş olmasına karşın yoksulluk araştırmalarının hane halkı büyüklüğü ile yoksulluk arasındaki ilişki açısından net bir sonuca ulaşamadığı görülmektedir. Yoksulluğun bazı ülkelerde (örn. İngiltere) küçük hane halklarında, bazı ülkelerde (örn. Brezilya) büyük hane halklarında, diğer bazı ülkelerde de iki farklı uçta, yani küçük ve büyük hane halklarında daha şiddetli olduğu görülmektedir

Yoksulluk düzey ve profilindeki değişiklikleri belirleyen temel unsurlardan biri de aile yapılarındaki zaman içinde meydana gelen değişiklikler ve sosyo-ekonomik değişikliklerin bir yansıması olarak ortaya çıkan yeni hane halkı türleridir. AGÜ’de hızlı nüfus artışı sonucunda aile bileşimi içinde çocuk sayısının artması, artan boşanmalar sonucu aile bileşiminde meydana gelen değişiklikler, ailelerinden bir ölçüde bağımsız öğrencilerden oluşan hane halklarının yaygınlaşması bu tür değişiklikler arasında sayılabilir.

Değişik hane halkı türleri, genel makroekonomik ve özellikle işgücü piyasalarına ilişkin değişikliklerden farklı derecede etkilenmektedir. ABD için yapılan bir çalışma, aile bileşimindeki değişikliklerin uzun dönem yoksulluğu belirleyen etmenlerden biri olduğunu göstermiştir.

Avrupa ülkelerinde hane halkı bileşimi açısından gözlenen en önemli eğilim, yaşlıların ve tek ebeveynli ailelerin sayısındaki artıştır. Çocuklarıyla birlikte oturan, dul veya hiç evlenmemiş kadınların oluşturduğu reisi kadın olan hane halklarının yoksullukla yakından ilişkili olduğu ve bu tür hane halklarının yoksulluk oranının, ülkeden ülkeye değişiklik göstermekle birlikte, diğer hane halklarına kıyasla çok yüksek olduğu anlaşılmaktadır.

Aile içindeki çocuk sayısının da, gerek gelişmiş gerekse azgelişmiş ülkelerde yoksullukla yakından ilişkili bir unsur olduğu anlaşılmaktadır. İtalya’nın güney bölgelerinde, babanın güvenli bir işinin olmadığı ve çalışma yaşındaki çocukların işsiz olduğu çok çocuklu büyük ailelerin en büyük yoksulluk riskiyle karşı karşıya olduğu görülmüştür. Aile yapısındaki değişiklikler ve bunun sonucunda parçalanmış ailelerdeki çocukların durumu sanayileşmiş ülkelerde en önde gelen yoksulluk nedenlerinden birini oluşturmaktadır (Şenses, 2001:159).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

“Dünya’da ve Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele” isimli çalışmada birçok kitap, dergi, yayımlanmış tezler, rapor gibi yayımların yanı sıra internetten konuyla ilgili yayımlar taranarak kapsamlı bir araştırma yapılmıştır.

Çalışmanın konu seçimi yapıldıktan sonra, merkezi İstanbul’ da yer alan DAYAM kütüphanesi ziyaret edilerek, burada yer alan çok sayıda kitap, dergi ve rapor gibi kaynaklardan yoğunlukla yararlanılarak konuyla ilgili geniş çaplı literatür taraması yapılmıştır. Çalışmada yoksullukla mücadelede yer alan sivil toplum kuruluşları ziyaret edilmiş ve özellikle Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki yoksul kesim gözlemlenmiştir.

Bu çalışmada Fikret Şenses’in “Küreselleşmenin Öteki Yüzü” adlı eserinden özellikle ve yoğunlukla yararlanılmıştır. Ayrıca çalışmada yoksulluk incelenirken, İnsani Gelişim ve Yoksulluk Endeksleri, yoksulluk sınırları (gıda, gıda ve gıda dışı, günlük 1 ABD doları gibi) ve gelir dağılımı verileri birlikte kullanılmıştır. Bu amaçla, Dünya Bankası’nın, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı’nın ve Türkiye İstatistik Kurumu’nun veri tabanlarından 2002-2010 yılına kadar olan verileri alınmıştır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

4.1. DÜNYADA YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

Dünya, zenginliğin yanı başında derin ve şiddetli bir yoksullukla karşı karşıyadır. Dünya nüfusunun % 10'u, toplam mal ve hizmetlerin % 70'ini üreterek dünya gelirinin % 70'ini elde etmektedir ki, bu yaklaşık kişi başına yıllık ortalama 30,000 ABD Dolarına denk gelmektedir. Öte yandan 6 milyarlık dünya nüfusunun 2.8 milyarı -yaklaşık yarısı- günlük 2 dolarlık yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu nüfusun 1.2 milyarı ise (yaklaşık beşte biri), günlük 1 dolarlık sınırın altında yaşamlarını idame ettirmek zorundadır. Zengin ülkelerde 100 çocuk içinde 1'den az oranda çocuk beş yaşına ulaşmamaktadır. Yoksul ülkelerde ise, 100 çocuk içinde 5'den fazla oranda çocuk beş yaşına ulaşmamaktadır. Zengin ülkelerde beş yaş altı çocuk nüfusunun yüzde beşi yetersiz beslenme ile karşı karşıyadır, fakir ülkelerde ise bu oran yüzde ellinin üstündedir (DPT, 9.Kalkınma Planı)

Küresel bolluk (servet), küresel iletişim ve teknolojik kabiliyetler gibi insani koşullar son yüz yılda tarihin geri kalanına kıyasla karşılaştırılmayacak ölçüde ilerleme göstermesine karşın, yokluk ve/veya yoksulluk olanca şiddetiyle devam etmektedir. Ayrıca bunlara benzer şekilde küresel kazanımların dağılımı eşit olmaktan oldukça uzaktır. En zengin 20 ülkenin ortalama geliri, en fakir 20 ülkenin gelirinin 37 katıdır ve bu fark son kırk yılda ikiye katlanmıştır. Yoksulluğun çeşitli ülkelerde ulaştığı bu yüksek düzey, Dünya Bankası ve UNDP başta olmak üzere uluslararası kuruluşların yayımladığı toplulaştırılmış verilerin ötesinde, bazıları uluslararası kuruluşların desteğinde olmak üzere, yerel düzeyde yapılmış çalışmaların bulgularından da izlenebilmektedir (DPT, 9.Kalkınma Planı).

Tablo 4.1. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Dünyanın En Yoksul ve En Zengin 10 Ülkesi (Kişi Başına Düşen GSMH (\$), 2008 ,Satın Alma Gücü Paritesi İle) (World Bank, World Development Report 2010, s. 378-379)

Kongo Dem. Cum.	290	Norveç	58500
Liberya	300	Singapur	46940
Brundi	380	ABD	46970
Eritrea	630	İsviçre	46460
Nijer	680	Hong Kong Çin	43960
Orta Afrika Cum.	730	Avusturya	37680
Sierra Leone	750	İrlanda	37350
Mozambik	770	Danimarka	37280
Togo	820	Kanada	36220
Malavi	830	Finlandiya	35660

Dünya Bankası 2008 yılı itibariyle dünyadaki en yoksul ve en zengin 10 ülkesinin kişi başına düşen GSMH rakamlarını ortaya koymaktadır. Tablo 4.1’den de anlaşılacağı üzere dünyanın en yoksul ülkelerinde kişi başına düşen GSMH 1000 doların altındadır. DB verilerine göre 2008 yılı itibariyle dünyanın en yoksul ülke sıralamasını kişi başına düşen GSMH oranı en düşük olan 290 dolarla Kongo Demokratik Cumhuriyeti yer almaktadır. Dünyanın en yoksul 10 ülkesinin kendi aralarındaki kişi başına GSMH rakamlarına bakıldığında, yoksullukta ilk sırada yer alan Kongo Dem. Cumhuriyeti’nde kişi başına düşen GSMH 290 dolar iken ikinci sırada yer alan Liberya’da 300 dolar ve 10. sırada yer alan Malawi’ de 830 dolardır.

2008 yılı itibariyle DB’nın belirlemiş olduğu dünyanın kişi başına düşen GSMH rakamı en yüksek olan ülke 58500 dolar ile Norveç’tir. Dünyanın en yoksul ve en zengin ülkesi arasındaki kişi başına düşen GSMH rakamlarına bakıldığında aradaki inanılmaz uçurum göze çarpmaktadır. 290 dolar ile Kongo Dem. Cum. en yoksul GSMH sıralamasında iken, 58500 dolar ile Norveç en yüksek kişi başına GSMH sıralamasında yer almaktadır. Bu demek oluyor ki, GSMH bakımından dünyanın en zengin bölgesi en yoksul bölgesinden yaklaşık 200 kat daha büyüktür. Böylece bir kez daha yoksulluğun küresel bir boyutu, ülkeler arasındaki inanılmaz gelir uçurumu açıkça görülmektedir.

4.1.1. Dünyada Gelire Dayalı Refah Göstergeleri

Tablo 4.2’de, 2009 yılında ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri gösterilmektedir. Düşük gelirli ülkelerde kişi başına düşen gelir 509 dolar iken, bu

rakam orta gelirli ülkelerde 3, 397; yüksek gelirli ülkelerde ise 37, 990'dır. Yüksek gelire sahip ülkelerin kişi başına düşen milli gelirleri, düşük gelirli ülkelerin milli gelirlerinin neredeyse 75 katı kadardır. Kişi başına düşen milli gelir açısından en zengin bölgenin Euro bölgesi, en yoksul bölgenin ise Güney Asya olduğu görülmektedir.

Tablo 4.2. Kişi Başına Düşen Milli Gelir Düzeyleri Bakımından Ülke Grupları, 2009 (World Bank, World Development Indicators, 2011)

Düşük Gelirli Ülkeler	509\$
Orta Gelirli Ülkeler	3,397\$
- Alt Orta Gelirli Ülkeler	2,321\$
-Üst Orta Gelirli Ülkeler	7,502\$
Alt Orta Gelirli Ülkeler	2,968\$
Doğu Asya&Pasifikler	3,163\$
Avrupa&Merkezi Asya	6,793\$
Latin Amerika&Karahipler	7,007\$
Orta Doğu&Kuzey Afrika	3,597\$
Güney Asya	1,107\$
Alt Sahra Afrikası	1.125\$
Yüksek Gelirli Ülkeler	37,990\$
Euro Bölgesi	38,872\$

Bu rakamlar dünya bölgeleri açısından incelendiğinde, en yüksek gelire sahip bölge 7,007 dolar ile Latin Amerika&Karahipler, bu bölgeyi takiben sırasıyla Avrupa&Merkezi Asya OrtaDoğu&Kuzey Afrika, Doğu Asya&Pasifikler, Alt Sahra Afrikası ve Kuzey Asya'dır. Alt ve Orta Gelirli Ülkeler arasında yer alan bölgelerden en yüksek milli gelire sahip bölgenin geliri, en düşük milli gelire sahip bölgenin gelirinin neredeyse 6 katı kadardır.

4.1.1.1. Dünya Bankası Yoksulluk Sınırının 1990-2020 Dönemine Ait Bölgesel Dağılımı

Dünya Bankası'nın belirlemiş olduğu günde 1 \$, 1.25 \$ ve 2 \$ yoksulluk sınırının 1990-2020 dönemine ait dünyanın belli başlı bölgeleri arasındaki bölgesel dağılımı Tablo 4.3'te verilmiştir.

Tablo 4.3. Dünya'nın Değişik Bölgelerinde Günde 1.25 \$'dan Daha Az Gelirle Yaşayan Yoksul Nüfus (Milyon) ve Yoksulluk Oranları, 1990-2020f (Global Economic Prospects, 2010)

Yoksul İnsan Sayısı (Milyon)

Bölge	1990	2005	2015f	2020f
D.Asya&Pasifik	873	317	120	83
Çin	683	208	70	56
Avrupa&Merkezi Asya	9	16	7	5
LatinAmerika&Karahipler	50	45	30	27
Orta Doğu&Kuzey Afrika	10	11	6	6
Güney Asya	579	595	388	352
Hindistan	435	456	295	268
Alt Sahra Afrikası	296	387	366	352
Toplam	1,817	1,371	918	826

Yoksulluk Oranı (%)

Bölge	1990	2005	2015f	2020f
D.Asya&Pasifik	54.7	16.8	5.9	4.0
Çin	60.2	15.9	5.1	4.0
Avrupa&Merkezi Asya	2.0	3.7	1.7	1.2
LatinAmerika&Karahipler	11.3	8.2	5.0	4.3
Orta Doğu&Kuzey Afrika	4.3	3.6	1.8	1.5
Güney Asya	51.7	40.3	22.8	19.4
Hindistan	51.3	42.6	23.6	20.3
Alt Sahra Afrikası	57.6	50.9	38.0	32.8
Toplam	41.7	25.2	15.0	12.8

Not: f Tahmin Edilen Değer

Günlük 1.25 doların altında gelir elde eden yoksulların toplam dünya nüfusu içerisindeki oranı 1990 yılında %41.7 iken 2005 yılında bu oran % 25.2'ye düşmüştür. 2015 yılında %15'e ve 2020 yılında ise bu oranın %12.8' e düşmesi beklenmektedir.

Dünya Bankası'nın belirlemiş olduğu günde 1.25 \$ yoksulluk sınırının 1990 dönemine ait bölgesel dağılımına bakıldığında, Dünya Bankası tarafından günde 1.25 dolarlık gelir düzeyinin altındaki nüfusun toplam nüfusa oranı olarak hesaplanan yoksulluk oranları açısından, yoksulluğun çok yoğun olduğu bölgeler sırasıyla Alt Sahra Afrika'sı(%57.6), D.Asiya&Pasifik(%54.7), Güney Asya(%51.7), Latin Amerika&Karahipler(%11.3), OrtaDoğu&Kuzey Afrika(%4.3) ve Avrupa&Merkezi Asya (%2.0) ülkeleridir.

1990 yılı itibariyle yoksulluğun en şiddetli yaşandığı bölge, Alt Sahra Afrika'sıdır. Ülkede nüfusun yarısından fazlası yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. 2005 yılında yaklaşık %51 olan yoksul oranın 2015 yılında %38'e, 2020 yılında %32.8'e gerileyeceği tahmin edilmektedir.

2005 yılında günde 1.25 dolardan az yaşayan yoksulların yoksulluk oranlarına bakıldığında, 1990 yılına kıyasla bu oranın, Avrupa&Merkezi Asya ülkeleri hariç tüm bölgelerde gözle görülür bir azalma içerisinde olduğu görülmektedir. Yoksul oranındaki azalmada büyük katkılardan biri yoksullukla mücadelede büyük ilerlemeler kaydeden Çin'e aittir. Çin'in 1990 yılı itibariyle yaklaşık % 60 olan yoksulluk oranını, 2005 yılında % 16' lara düşürmesi yönünden oldukça büyük bir başarı gösterdiği açıkça söylenebilir.

Uluslararası yoksulluk çizgisi günde 2 dolara yükseltildiğinde, yoksul insan sayısının ve yoksulluğun çok daha yüksek oranlara sıçraması, bu oranın yoksulluk çizgisine duyarlılığını göstermektedir.

Tablo 4.4, 1990-2020 yıllarını kapsayan dönemde günde 2 dolardan az yaşayan insan sayısının yıllar itibariyle azalacağını göstermektedir. 2005 yılında dünyada 2.557 milyon insan günde 2 dolarlık yoksulluk sınırından az yaşarken, bu sayının 2015 yılında 2,060 milyon, 2020 yılında ise 1,926 milyona gerileyeceği tahmin edilmektedir.

1990 yılında iki dolarlık yoksulluk çizgisi bazında yoksulluk oranını en fazla yaşandığı bölgenin %82.7 gibi bir oranla Güney Asya olduğu görülmektedir. Bu bölgeyi takiben en fazla yoksulluk oranının sırasıyla Doğu Asya&Pasifik (%79.8), Alt Sahra Afrika'sı (%76.2), Latin Amerika&Karahipler (%19.7), Orta Doğu&Kuzey Afrika (%19.7), Avrupa&Merkezi Asya (%6.9) da yaşandığı görülmektedir.

Tablo 4.4. Günde 2 \$’dan Daha Az Gelirle Yaşayan Nüfus Sayısı, (Global Economic Prospects, 2010)

Yoksul İnsan Sayısı (Milyon)

Bölge	1990	2005	2015f	2020f
D.Asya&Pasifik	1,274	730	394	299
Çin	961	473	220	168
Avrupa&MerkeziAsya	32	39	22	18
LatinAmerika&Karahipler	86	91	67	62
Orta Doğu&Kuzey Afrika	44	52	30	26
Güney Asya	926	1.091	973	926
Hindistan	702	828	728	686
Alt Sahra Afrikası	391	555	574	595
Toplam	2,754	2,557	2,060	1,926

Yoksulluk Oranı (%)

Bölge	1990	2005	2015f	2020f
D.Asya&Pasifik	79.8	38.7	19.4	14.3
Çin	84.6	36.3	16.0	12.0
Avrupa&Merkezi Asya	6.9	8.9	5.0	4.1
LatinAmerika&Karahipler	19.7	16.6	11.1	9.7
OrtaDoğu&Kuzey Afrika	19.7	16.9	8.3	6.6
Güney Asya	82.7	73.9	57.0	51.0
Hindistan	82.6	75.6	58.3	51.9
Alt Sahra Afrika	76.2	73.0	59.6	55.4
Toplam	63.2	47.0	33.7	29.8

Not: f. Tahmin Edilen Değer.

2005 yılına bakıldığında, 1990 yılına kıyasla Avrupa&Merkezi Asya bölgesi hariç tüm bölgelerde yoksulluk oranını azaldığı, özellikle Doğu Asya&Pasifiklerin 1990 yılında yaklaşık %80 olan yoksulluk oranının, 2005 yılında Çin’in yoksullukla mücadelede etkin bir rol oynayarak neredeyse yarıya (%38.7) düşürerek büyük bir başarı gösterdiğini söylenebilir. Günde 2 dolarlık yoksulluk oranının bu bölgede, 2015 yılında %19.4, 2020 yılında ise %14.3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

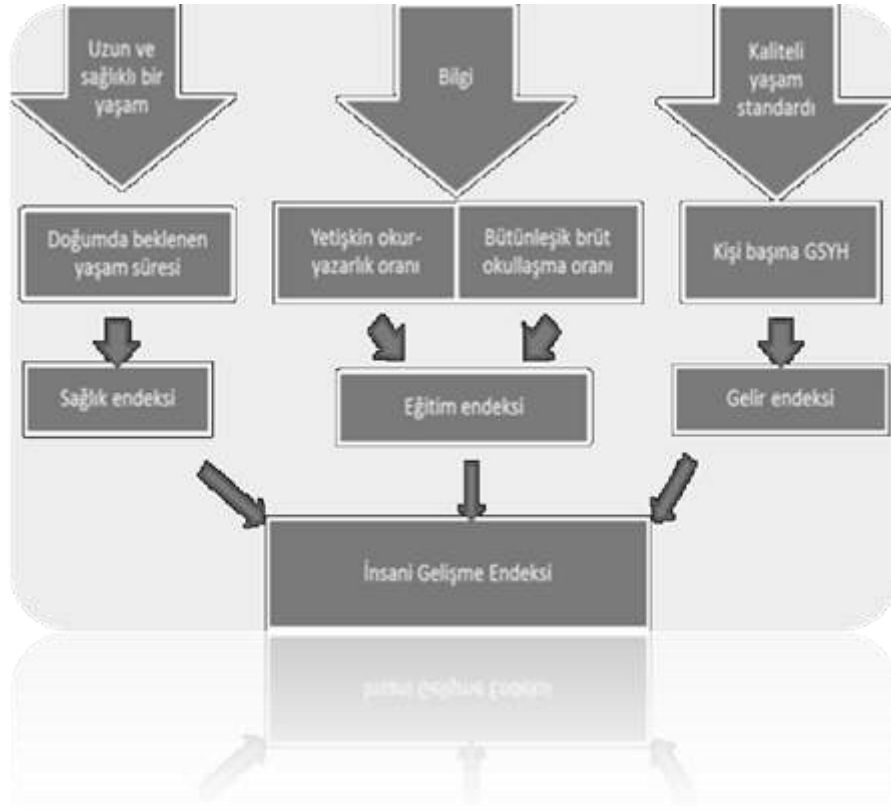
1990 yılında yoksulların toplam dünya nüfusu içerisindeki oranı %63.2 iken 2005 yılında yoksulluk oranı % 47’ye düşmüştür. Bu oranın, 2015 te %33.7 ye ve 2020 de %29.8 e gerileyerek azalma eğilimi içerisinde olacağı tahmin edilmektedir.

4.1.2. Gelir Dışı Refah Göstergeleri

Dünya Bankası yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlarken Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın konuları arasına giren yoksulluk, net bir tanıma sahip olmasa da yoksulluk, insani gelişme için zorunlu olan fırsatlardan (hayat boyu sağlık, yaratıcı bir hayat, ortalama bir hayat standardı, özgürlük, kendine güven, saygınlık) mahrum olma şeklinde tanımlanarak kavramın sadece parasal bir içeriğe hapsedilmesi engellenmiştir. Kavram çok boyutluluğu da içermektedir. Öyle ki sadece kişi başına milli gelire göre varılacak bir yargı da yetersiz olacaktır. Bir ülkede milli gelir artışının yüksek oluşu o ülkenin gelişmiş bir ülke olarak adlandırılabilmesi için yeterli değildir.

Ekonomik açıdan kalkınmış birçok ülkede sosyal sorunların çözülemediğinin görülmesi üzerine; ekonomik büyüme ve insani gelişme arasındaki ilişkinin daha iyi kurulması gereği ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kalkınma, fiziki kalkınmanın yanı sıra, insanların seçeneklerini artırıp artırmamasını da içerecek bir anlayışa dönüştürülmüştür. Bu doğrultuda, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) tarafından ilk defa 1990 yılında yayımlanan İnsani Gelişme Raporlarında (İGR), gelirin yanı sıra insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan gelir dışı göstergelerin de esas alındığı bir takım endeksler yayımlanmaya başlanmıştır. UNDP, gelir, eğitim sağlık, istihdam, ücretler, cinsiyet farklılıkları, karar alma mekanizmalarına katılım, çevre kirliliği, elektrik hizmetlerine ve temiz suya erişim, ısınmak için kullanılan yakıt türü, araç sahipliği gibi insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan göstergeler kullanmaktadır. İnsani Gelişme Endeksi, İnsani Gelişme Raporlarında insani gelişmeyi ölçmeyi amaçlayan endekslerden biri olup, insani gelişmenin, uzun ve sağlıklı bir yaşam, eğitim ve insanca bir yaşam için gerekli gelir olarak belirlenen üç boyutuna ilişkin bileşik bir ölçüt ortaya koyar (UNDP, 1990). İGE hesaplamasında kullanılan eğitim, sağlık ve gelir bileşenleri bütün gelişme aşamalarında ön plana çıkan üç temel bileşen olarak adlandırılmaktadır. Söz konusu üç temel bileşen, uzun ve sağlıklı bir yaşam, bilgi edinme ve tatminkâr bir yaşam sürmeyi sağlayacak gelire ulaşmaktır (Demir, 2011:8).

Grafik 1: 2010 Yılı İGE Hesaplaması

Kaynak: Demir, 2011:12

Farklı birimlerde ölçülen gelir, eğitim ve sağlık göstergelerini sıfırdan bire kadar değişen birimsiz ölçeğe dönüştürebilmek için her bir göstergenin minimum ve maksimum değerleri belirlenmektedir. 2010 yılı İGE için maksimum değerler 1980-2010 döneminde gözlemlenen değerlerden elde edilmiştir. Minimum değerler arasında kişi başı GSMG'nin minimum değeri (kişi başı GSMG 163 ABD Doları) aynı dönemde gözlemlenen en düşük değerdir. Yaşam beklentisi ve eğitim için ise, insani gelişmenin gerçekleşmesinin olanaksız olduğu değerler, 20 ve 0 yıl olarak belirlenmiştir (Demir, 2011:9). Gelir endeksi için minimum değer 163 ABD dolarıdır. Maksimum değer ise, 1980-2010 döneminde, her bir yıl için o yılda ve hangi boyut hesaplanıyorsa o boyutta en yüksek değere sahip ülkenin değeridir. Gelir için maksimum değer 2010 yılı itibarıyla 108.211 ABD dolarıdır. Doğumda yaşam beklentisi için maksimum değer 2010 yılı için 83.2 yıl iken, ortalama okullaşma ve beklenen okullaşma için maksimum değerler, sırasıyla, 13.2 ve 20.6 yıl olarak gerçekleşmiştir (Kaynak, 2011:94-95).

Eğitim, sağlık ve refah için öncelikle söz konusu minimum ve maksimum değerler kullanılarak 1994 yılından bu yana kullanılan formül ile alt endeksler elde edilmektedir. Eğitim için iki ölçüt olduğundan önce bu iki ölçütün alt endeksleri hesaplanmakta ve bu endekslerin geometrik ortalaması alınmaktadır. Daha sonra, endekslerin geometrik ortalaması alınarak İGE'ye ulaşılmaktadır (Demir, 2010:8).

Bir örnek üzerinden Çin'in 2010 yılı insani gelişme endeksinin hesaplanması;

Gösterge	Değer
Doğumda Yaşam Beklentisi (yıl)	73.5
Ortalama Okullaşma (yıl)	7.5
Okullaşma Beklentisi (yıl)	11.4
Kişi Başına Gayri Safi Milli Gelir (SGP, ABD doları)	7.263

Doğumda yaşam beklentisi endeksi (DYBE) =

(Fiili Değer – Minumum Değer) /

(Maksimum Değer – Minumum Değer)

Doğumda yaşam beklentisi endeksi (DYBE) =

$$(73.5 - 20) / (83.2 - 20) = \mathbf{0.847}$$

Ortalama okullaşma endeksi (OOE) = $(7.5 - 0) / (13.2 - 0) = 0.568$

Beklenen okullaşma endeksi (BOE) =

$$(11.4 - 0) / (20.6 - 0) = 0.553$$

Eğitim endeksi (EE) = $(0.568 \times 0.553 - 0) / (0.951 - 0) = \mathbf{0.589}$

Gelir endeksi (GE) = $(\ln(7.263) - \ln(163)) / (\ln(108.211) - \ln(163)) = \mathbf{0.584}$

Sonuçta, boyut endekslerinin geometrik ortalaması alınarak insani gelişme endeksi aşağıdaki gibi hesaplanır:

$$\text{İnsani Gelişme Endeksi} = \sqrt[3]{\text{DYBE} \times \text{EE} \times \text{GE}}$$

$$\text{İnsani Gelişme Endeksi} = \sqrt[3]{0.847 \times 0.589 \times 0.584} = \mathbf{0.663} \text{ dür (Kaynak, 2011:94).}$$

Tablo 4.5'de gelir, eğitim ve sağlık endeksi en düşük ve en yüksek değere sahip ülkeler gösterilmektedir. Buna göre en yüksek gelir endeks değerine sahip ülke

0.950 endeks değeri ile Katar iken, en düşük gelir endeks değerine sahip ülke Alt Sahra Afrikası bölgesinde yer alan Zimbabwe'dir (0.021). Eğitim endeks değeri en yüksek ülke OECD ülkeleri arasında yer alan 0.993 endeks değeri ile Avustralya iken en düşük değere sahip ülke Güney Asya bölgesinde yer alan Bhutandır (0.091).

Sağlık endeks değerlerine bakıldığında OECD ülkesi olan Japonya 1.000 endeks değeri ile birinci sırada yer alırken, bu ülkeyi sırasıyla Çin, Malta, Kosta Rika, Kuveyt, Sri Lanka ve Cape Verde takip etmektedir. En düşük sağlık endeks değerine sahip ülke 0.390 endeks değeri ile Afganistan'dır. OECD ülkeleri içerisinde en düşük gelir, eğitim ve sağlık endeks değerlerine sahip ülke ise Türkiye'dir

Tablo 4.5. Bölgelerin Gelir, Sağlık ve Eğitim Endeks Değerleri (UNDP, International Human Development Indicators, 2010)

Bölgeler	Gelir İndeks Değeri En Yüksek ve En Düşük		Eğitim İndeks Değeri En Yüksek ve En Düşük		Sağlık İndeks Değeri En Yüksek ve En Düşük	
Arap Ülkeleri	Katar	Dijibouti	Libyan A. J	Yemen	Kuveyt	Somali
	0.950	0.406	0.859	0.296	0.917	0.481
BatıAsya&Pasifikler	Brunei	Barussalam M.	Kore	Papua Yeni Gine	Çin	Papua Yeni.G
	0.883	0.351	0.928	0.303	0.990	0.658
Avrupa&Merkezi Asya	Slovenya	Moldova	Slovenya	Bosna Hersek	Malta	Türkmenistan
	0.785	0.444	0.898	0.676	0.951	0.718
LatinAmerika& Karayipler	Tabago	Haiti	Arjantin	Haiti	Kosta Rika	Haiti
	0.777	0.271	0.888	0.368	0.936	0.660
Güney Asya	İran	Nepal	İran	Bhutan	SriLanka	Afganistan
	0.661	0.306	0.742	0.091	0.861	0.390
Alt Sahra Afrikası	Botsvana	Zimbabwe	Mauritius	Gine	Cape Verde	Swaziland
	0.681	0.021	0.751	0.235	0.822	0.427
OECD	Lüksemburg	Türkiye	Avusturalya	Türkiye	Japonya	Türkiye
	0.948	0.679	0.993	0.764	1.000	0.827

Tablo 4.6'dan de anlaşılacağı üzere, Türkiye, OECD ortalaması dışında diğer bölge ortalamalarından gelir göstergesi bakımından daha iyi durumdadır. Doğumda beklenen ortalama ömür göstergesi bakımından da Türkiye, Avrupa ve Orta Asya ülkelerinin ortalamasından daha iyi, yüksek insani gelişmişlik seviyesine sahip ülkelerin ortalamasına ise çok yakındır. Türkiye, 2010 yılında yüksek insani gelişmişlik kategorisinde olmasına rağmen, gelir dışı göstergeler bakımından bu kategorideki ülkelerin ortalamasının gerisinde olup, yalnızca gelir bakımından bu

grubun ortalamasının üzerindedir. Türkiye'nin bölge ortalamalarına göre en geride olduğu göstergeler, eğitime ilişkin göstergelerdir.

Türkiye'nin İGE bileşenlerine göre sıralamasında ortalama okullaşma yılı ve beklenen okullaşma yılına göre sıralamaları İGE sıralamasından daha geridedir. Türkiye'nin ortalama okullaşma yılı verisi, Doğu Asya ve Pasifik, Latin Amerika ve Karayipler, Avrupa ve Orta Asya, yüksek İGE değerine sahip ülkeler, OECD ve dünya ortalamasının gerisindedir. Benzer bir durum, beklenen okullaşma yılı verisinde de görülmektedir (Demir, 2011:19).

Tablo 4.6. 2010 Yılı İGE İçin Seçilmiş Ülke ve Bölgelerde İGE Göstergeleri (UNDP, International Human Development Indicators, 2010)

Bölgeler	İGE	Doğumda Beklenen Ortalama Ömür	Ortalama Okullaşma Yılı	Beklenen Okullaşma Yılı	Kişi başına GSMH SGP(\$)
Arap Ülkeleri	0,588	69,1	5,7	10,8	7.861
Doğu Asya& Pasifik	0,643	72,6	7,2	11,5	6.403
Avrupa& Orta Asya	0,702	69,5	9,2	13,6	11.462
LatinAmerika&Karayipler	0,704	74,0	7,9	13,7	10.644
Güney Asya	0,516	65,1	4,6	10,0	3.417
Alt Sahra Afrikası	0,389	52,7	4,5	9,0	2.050
OECD	0,879	80,3	11,4	15,9	37.077
Dünya	0,624	69,3	7,4	12,3	10.631
Türkiye	0,679	72,2	6,5	11,8	13.359

Tablo 4.7 seçilmiş ülkelerin insani gelişme değerlerini göstermektedir. Endeks, iyi ve uzun yaşam, bilgiye erişim ve yüksek yaşam standardı esasına dayalı bir insani gelişme tanımından yola çıkarak gelir, eğitim ve sağlık göstergelerinden oluşmakta, sosyo ekonomik göstergeleri ekonomik büyümeyle ilişkilendirmekte ve gelişmiş ülkelere ve az gelişmiş ülkelerin durumlarını birlikte izleyerek uluslararası kıyaslamalar yapılabilmesine olanak sağlamaktadır. UNDP'nin İnsani Gelişme Endeksi'nin hesaplanmasında kullanılan yaşam kalitesi göstergelerine ve çok yüksek, yüksek, orta derece ve düşük derece İGE'ye ilişkin olarak seçilen ilk 3 ülke verileri tablo 4.8'de gösterilmektedir. Eğitim göstergesi olarak; yetişkin okuryazar oranı, brüt okullaşma oranı, sağlık göstergesi olarak; doğumda yaşam beklentisi değerleri gösterilmekte ayrıca, tabloda buna ek olarak cinsiyet eşitsizliği endeks değerlerine de

yer verilmektedir. Buna göre, çok yüksek insani gelişmeye sahip ilk 3 ülke sırasıyla Norveç, Avustralya ve Yeni Zelanda, çok düşük insani gelişmeye sahip ilk 3 ülke Kenya, Bengaldeş ve Ganadır. İGE'ye ilişkin olarak seçilmiş ülkeler için tabloda gösterilen veriler, beklenildiği üzere, gelişmiş ülkelerde çok yüksek düzeylere, az gelişmiş ülkelerde ise çok düşük düzeylere ulaştığını görülmektedir.

Çok yüksek insani gelişmeye sahip ülkelerin eğitim göstergelerine bakıldığında; yetişkin okuryazar oranı üç ülkede de aynı oranda iken (%99.0), brüt okullaşma oranı en yüksek değere sahip ülke 114.2 ile Avustralyadır. Düşük insani gelişmeye sahip Kenya, Bengaldeş ve Gana eğitim göstergeleri açısından incelendiğinde, yetişkin okur yazar oranı (%56.5) ve brüt okullaşma oranı (%48.7) ile en düşük eğitim endeksi değerine sahip ülkenin Bengaldeş olduğu tablodan görülmektedir.

Sağlık göstergesi olarak, doğumda yaşam beklentisi, çok yüksek insani gelişmeye sahip Avustralya'da %81.9 ile birinci sırada iken, düşük insani gelişmeye sahip Kenya'da bu oran % 55.7 dir.

Tablo. 4.7. Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Gösterge Değerleri (UNDP, Human Development Index, 2010)

İnsani Gelişme Düzeyleri	Çok Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip İlk 3 Ülke	Yüksek İnsani Gelişmeye Sahip İlk 3 Ülke	Orta Derece İnsani Gelişmeye Sahip İlk 3 Ülke	Düşük Derece İnsani Gelişmeye Sahip İlk 3 Ülke
Ülkeler	Norveç, Avusturalya, Yeni Zelanda	Bahamalar, Litvanya, Şili	Fiji, Türkmenistan, Dominik Cum.	Kenya, Bengaldeş, Gana
YetişkinOkuryazar Oranı, %	99.0, 99.0, 99.0	- , 99.0, 6.9	95.7, - , 90.1	80.5, 56.5, 67.3
Brüt Okullaşma Oranı, %	97.1, 114.2, 108.4	71.8, 92.3, 84.0	73.6, - , 71.2	58.8, 48.7, 59.0
Okullaşma Yaşı (Yıl)	12.6, 12.0, 12.5	11.1, 10.9, 9.7	11.0, 9.9, 6.9	7.0, 4.8, 7.1
Doğumda Yaşam Beklentisi (Yıl)	81.0, 81.9, 80.6	74.4, 72.1, 78.8	69.2, 65.3, 72.8	55.6, 66.9, 57.1
Cinsiyet Eşitsizliği Endeksi	0.234, 0.296, 0.320	- , 0.359, 0.505	- , - , 0.646	0.738, 0.734, 0.729

İGE açısından, gelişmiş ülkeler arasında, düşük derecede de olsa kayda değer farklılıklar olduğu da görülmektedir. Örneğin, eğitim göstergesi olan brüt okullaşma oranı Norveç'te %97.1, Avustralya'da %114.2, Yeni Zelanda'da %108.4 arasında değişmektedir. Bu farklılıkların AGÜ arasında çok daha büyük boyutlara ulaştığı görülmektedir. Zira, yetişkin okur yazar oranı Bengaldeş'te %56.5, Gana'da %67.3 ve Kenya'da % 80.5 iken, brüt okullaşma oranı, Kenya'da %58.8, Bengaldeş'te %48.7, doğumda yaşam beklentisinin Kenya'da %55.6 ve Bengaldeş'te %66.9'a varan geniş bir aralık oluşturduğu görülmektedir.

Tablo. 4.8. Seçilmiş Ülkelerin İnsani Gelişme Endekslerindeki Gelişimi (UNDP, Human Development Index, 2010)

Ülkeler	2000	2005	2009	2010
Norveç	0.906	0.925	0.937	0.938
Avustralya	0.914	0.932	0.935	0.937
Yeni Zelanda	0.865	0.896	0.904	0.907
Bahamalar		0.776	0.783	0.784
Litvanya	0.730	0.775	0.782	0.783
Şili	0.734	0.762	0.779	0.783
Fiji	0.651	0.667	0.667	0.669
Türkmenistan		0.642	0.662	0.669
Dominik Cum	0.624	0.638	0.660	0.663
Kenya	0.424	0.443	0.464	0.470
Bengaldeş	0.390	0.432	0.463	0.469
Gana	0.431	0.443	0.463	0.467
OECD	0.852	0.868	0.876	0.879
OECD Dışı	0.799	0.829	0.840	0.844

Çok yüksek insani gelişme kategorisinde yer alan Norveç'in 2010 yılı insani gelişme endeks puanı 0.938 iken, Avusturalya ve Yeni Zelanda'da bu değerler sırasıyla 0.937 ve 0.907 dir. Düşük insani gelişme kategorisinde yer alan Kenya'nın insani gelişme endeks puanı 2010 yılında 0.470 iken, Bengaldeş'te 0.469, Gana'da 0.467dir.

Tablo 4.8. Devamı

GELİŞMEKTE OLAN BÖLGELER				
Arap Devletleri	0.525	0.562	0.583	0.588
Doğu Asya&Pasifik	0.559	0.600	0.636	0.643
Avrupa&Orta Asya	0.648	0.679	0.698	0.702
LatinA.&Karayipler	0.660	0.681	0.699	0.702
Güney Asya	0.440	0.481	0.510	0.516
Alt Sahra Afrikası	0.315	0.366	0.384	0.389
Çok Yüksek İ.G	0.851	0.867	0.875	0.878
Yüksek İ.G	0.659	0.692	0.712	0.717
Orta İ.G	0.510	0.555	0.586	0.592
Düşük İ.G	0.332	0.366	0.388	0.393
En Az G.Ü	0.325	0.357	0.382	0.386
Dünya	0.570	0.598	0.619	0.624

Bileşik endekslerin en büyük avantajı, sahip oldukları çok boyutluluk ile kalkınma sürecine ilişkin olarak tek bir endeks değerinin sunabileceğinden daha karışık ve iç içe geçmiş bir doğaya sahip olmalarıdır. Bu endekslerin sahip oldukları dezavantajlar ise: (Booyesen, 2002:118)

- Bazı endeksler, kalkınmanın en temel bir ya da birkaç bileşenini analiz dışında bırakabilir. Örneğin; insani gelişme endeksi yaşam kalitesi için kritik önemdeki bazı sosyal başarıları dışarıda bırakmaktadır (Politik özgürlük ve insan hakları gibi). Bu noktada; bu faktörlerin indekse dâhil olan diğer bileşenlere göre daha az objektif olarak ölçülmeleri ve daha fazla dalgalanma göstermeleri, politik özgürlük ile insani gelişme arasındaki ilişkinin doğasının açık olmaması nedeniyle itirazlar yapılmıştır.
- Uluslararası düzeyde karşılaştırma yapma amacı taşıması durumunda, bileşenler evrensel anlamlılıkta ve kültürler arası başvurulabilir düzeyde olmalıdır.
- Bileşik endeksler için başvuru verilerinin doğruluğu ve karşılaştırılabilirliği de eleştiriye tabidir. Aynı zamanda veri toplamının maliyeti ile verinin

kesinliği arasında da kuvvetli ve pozitif bir korelasyon vardır. Veri toplama maliyeti ucuzladıkça, o verinin kesinliğine dair endişeler de artmaktadır. Bileşik yoksulluk göstergeleri, ülkeler arası karşılaştırma yapılması amacı ile faydalı olabilirler içerdikleri değişkenlere bağlı olarak önemli politika ve program mesajlarını gizleyebilirler (Booyesen, 2002:118).

4.2. TÜRKİYE’ DE YOKSULLUĞUN BOYUTLARI

Yoksulluk Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülkede de en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bir yandan adaletsiz gelir dağılımı, diğer taraftan ulusal gelirin paylaşımındaki düşüklük, son yıllarda ard arda yaşanan ekonomik krizler, başarısız politikalar yoksulluğu daha da şiddetli bir boyuta taşıırken, acil önlem alınması öncelikli bir hale gelmiştir.

1980’ler Türkiye için önemli bir yapısal dönüşüm sürecidir. 24 Ocak 1980’de uygulamaya konan yeni ekonomi programı ile ekonomik, toplumsal yapıda köklü bir değişim gerçekleşirken 1990’lı yıllarda peş peşe yaşanan krizler sonrasında ekonomi küçölerek, işsizlik artmıştır. Küreselleşme süreci, neo-liberal politikalar ve ekonomik krizlerin birleşik etkileri ülkede gelir dağılımının bozulmasına, toplumsal kesimler arasındaki uçurumun derinleşmesine ve yoksulluğun artmasına yol almış ve Türkiye, gelirin nispeten eşit dağıldığı bir ülke olmaktan çıkıp, zengin ile yoksul arasındaki farkların uçurum niteliğini hak edecek boyutlara ulaştığı bir ülke haline gelmiştir.

Türkiye’de yoksulluğun boyutlarını ölçmeye yönelik çalışmaların son yıllara dayandığı ve bunların sayıca çok sınırlı olduğu söylenebilir. Bu alandaki en yeni çalışmalardan birisi, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından yapılan 2009 Yoksulluk Araştırmasıdır.

Ülkedeki yoksulluk oranları benimsenen tanıma göre farklılık göstermektedir. 'Mutlak yoksulluk', kişinin biyolojik olarak kendini yenileyebilmesi için gereken asgari kalori düzeyindeki beslenmeyi sağlayacak gelire sahip olamama olarak tanımlanırken, 'görelî yoksulluk' tanımında, bireyin toplumsal bir varlık oluşu temel alınarak, minimum kalori ihtiyacının yanı sıra, kültürel ve toplumsal açıdan tüketimi zorunlu olan mallar da kapsamaktadır. Dolayısı ile görelî yoksulluk sınırı toplumdaki genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve içerisindeki eşitsizliği göstermesi açısından önemlidir (Gürses, 2007:62).

4.2.1. Türkiye’de Yoksulluk Sınırı ve Yoksulluk Oranları Üzerine Bir Analiz

4.2.1.1. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları

Uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan çeşitli yoksulluk kriterleri açısından Türkiye’de yoksulluğun profilini gösteren Tablo 4.9’daki veriler yoksulluk sorununun boyutlarını göstermektedir.

Türkiye İstatistik Kurumu’nun 2009 yılına ait yoksulluk çalışmasının yoksulluk sınırı yöntemlerine göre yoksulluk oranları Tablo 4.9’da gösterilmektedir.

Tablo 4.9. Yoksulluk Sınırı Yöntemlerine Göre Fert Yoksulluk Oranları, 2002-2009 TÜRKİYE, Kır, Kent (TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması)

Yöntemler	Fert yoksulluk oranı (%)							
	2002	2003	2004	2005	2006	2007(*)	2008	2009
TÜRKİYE								
Gıda yoksulluğu (açlık)	1,35	1,29	1,29	0,87	0,74	0,48	0,54	0,48
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	26,96	28,12	25,60	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,20	0,01	0,02	0,01	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	3,04	2,39	2,49	1,55	1,41	0,52	0,47	0,22
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	30,30	23,75	20,89	16,36	13,33	8,41	6,83	4,35
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	14,74	15,51	14,18	16,16	14,50	14,70	15,06	15,12
KENT								
Gıda yoksulluğu (açlık)	0,92	0,74	0,62	0,64	0,04	0,07	0,25	0,06
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	21,95	22,30	16,57	12,83	9,31	10,36	9,38	8,86
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,03	0,01	0,01	-	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	2,37	1,54	1,23	0,97	0,24	0,09	0,19	0,04
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	24,62	18,31	13,51	10,05	6,13	4,40	3,07	0,96
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	11,33	11,26	8,34	9,89	6,97	8,38	8,01	6,59
KIR								
Gıda yoksulluğu (açlık)	2,01	2,15	2,36	1,24	1,91	1,41	1,18	1,42
Yoksulluk (gıda+gıda dışı)	34,48	37,13	39,97	32,95	31,98	34,80	34,62	38,69
Kişi başı günlük 1 \$'ın altı ⁽¹⁾	0,46	0,01	0,02	0,04	-	-	-	-
Kişi başı günlük 2,15 \$'ın altı ⁽¹⁾	4,06	3,71	4,51	2,49	3,36	1,49	1,11	0,63
Kişi başı günlük 4,3 \$'ın altı ⁽¹⁾	38,82	32,18	32,62	26,59	25,35	17,59	15,33	11,92
Harcama esaslı göreceli yoksulluk ⁽²⁾	19,86	22,08	23,48	26,35	27,06	29,16	31,00	34,20

2009 yılında Türkiye’de fertlerin yaklaşık % 0,48’i yani 339 bin kişi sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının, % 18,08’i yani 12 milyon 751 bin kişi ise gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Bu oran kentlerde, %8.86, kırsal alanda % 38.69 olarak tahmin edilmiştir. 2008 yılında

bu oranlar sırasıyla % 0,54 ve % 17,11'dir. 2009 yılında 2008 yılına kıyasla sadece gıda harcamalarını içeren açlık sınırının altında yaşayan insan sayısında azalış gözlemlenirken, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksulluk sınırının altında yaşayan insan sayısında artış gözlemlenmiştir.

Tabloya bakıldığında, gıda ve gıda dışı yoksulluk oranlarının kırsal ve kentsel alanlardaki farklılıkları da göze çarpmaktadır. 2009 yılı esas alındığında, sadece gıda harcamalarını içeren yoksul fert oranı kentlerde % 0.06 iken, kırsal alanlarda bu oran %1,42, gıda ve gıda dışı harcamaları içeren yoksul fert oranı kentlerde %8.86 iken bu oranın kırsal alanlarda %38.69'a çıkması, toplan gelirin her iki alanda farklı dağıldığının göstergesidir. Kırsal yerleşim yerlerinde yaşayanlarda 2008 yılında % 34,62 olan yoksulluk oranı 2009 yılında % 38,69'a yükselirken, kentsel yerlerde yaşayanların yoksulluk oranı % 9,38'den % 8,86'ya düşmüştür.

Türkiye'de 2006 yılı itibariyle kişi başı günlük harcaması, satınalma gücü paritesine göre 1 doların altında kalan fert bulunmamaktadır. Buna karşın satınalma gücü paritesine göre kişi başı günlük 2,15 dolar olarak tanımlanan yoksulluk sınırı altında bulunan fert oranında yıllar itibariyle azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. 2.15 dolar altında bulunan fert oranı 2009 yılında % 0,22 iken, bu oran kentsel alanlarda % 0.04, kırsal alanlarda ise % 0.63'tür. Yoksulluk sınırı 4,3 dolar olduğunda yoksul fert oranının Türkiye, kent, kır ayrımında 2002-2009 yılları arası sürekli azalış gösterdiği görülmektedir. Bu oran kentlerde % 0.96 iken, kırsal alanlarda % 11.92 olarak tahmin edilmiştir.

Türkiye İstatistik Kurumuna ait 2009 yoksulluk çalışmasında bulunan hane halkı türüne göre yoksulluk oranları Tablo 4.10'da gösterilmektedir. Aile türüne göre bakıldığında en yüksek yoksulluğun yıllar itibariyle ataerkil ve geniş aileler arasında olduğu, en düşük yoksulluğun ise çocuksuz çekirdek ailelerde olduğu belirlenmiştir.

Ataerkil ve geniş aileler arasında 2005-2007 yılları arası yoksulluk oranı sürekli bir düşüş eğilimindeyken, 2007 yılında bir önceki ve bir sonraki yıla göre yükseliş göstermiştir. Bu oran 2008 yılında azalırken 2009 yılında tekrar artış göstermiştir

Tablo 4.10. Türkiye’de Hanehalkı Türüne Göre Yoksulluk Oranı, 2005-2009

Hanehalkı Türü	Yoksul Hanehalkı Oranı, %					Yoksul Fert Oranı, %				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
Türkiye	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54	20,5	17,81	17,79	17,11	18,08
Çocuklu Çekirdek Aile	15,03	13,6	12,58	12,32	12,98	18,99	17,41	16,05	15,42	15,98
Çocuksuz Çekirdek Aile	8,35	10,14	7,92	8,69	9,81	8,55	10,14	7,92	8,76	9,86
Ataerkil veya Geniş Aile	23,15	17,11	20,28	18,81	21,43	27,31	20,24	23,92	21,79	24,48
Tek Yetişkinli Aile, diğer	11,75	15,74	14,19	16,57	16,62	15,78	19,77	16,15	22,46	19,29

Kaynak: TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması

Türkiye’de 2008 yılında çocuklu çekirdek ailelerin % 12.32’ sinin, çocuksuz çekirdek ailelerin % 8.69 ‘unun ve tek yetişkinli ailelerde ise yoksulluk oranının %16.57 olduğu belirlenmiştir. 2009 yılına bakıldığında; tüm aile türlerinin yoksulluk oranlarının 2008 yılına nazaran yükseldiği görülmektedir. Çocuksuz çekirdek ailelerin, ailedeki fert sayısının çocuklu çekirdek aileye nazaran az olmasından dolayı yoksulluk oranlarının daha düşük olduğunu görülmektedir. 2009 senesinde çocuksuz çekirdek ailelerdeki yoksulluk oranı 9.81 iken, çocuklu çekirdek ailelerdeki yoksulluk oranı %12.98’ dir.

Tablo 4.11. Türkiye’de Hanehalkı Büyüklüğüne Göre Yoksulluk Oranları 2005-2009 (TÜİK, 2009 Yoksulluk Çalışması)

Hanehalkı Büyüklüğü	Yoksul Hanehalkı Oranı, %					Yoksul Fert Oranı, %				
	2005	2006	2007	2008	2009	2005	2006	2007	2008	2009
TÜRKİYE	15,42	13,98	13,64	13,52	14,54	20,5	17,81	17,79	17,11	18,08
1_2	8,44	10,95	9,36	9,85	11,52	8,25	10,66	8,84	9,57	10,64
3_4	9,22	8,27	8,06	8,23	9,41	9,36	8,49	8,30	8,48	9,65
5_6	22,41	17,54	20,79	21,14	21,79	22,77	17,76	21,2	21,54	22,20
7+	44,08	41,83	39,79	37,68	38,50	45,99	42,98	41,32	38,20	40,05

Türkiye’deki yoksulluk yaş ve hanehalkının kompozisyonuyla yakından bağlantılıdır; çocuklar ile çocuklu aileler ortalamadan daha yoksuldur. Yoksulluk, üç fertle başladığında eklenen her hanehalkı ferdiyle birlikte monoton olarak artış göstermektedir.

Büyük hanehalkları daha küçük hanehalklarına oranla daha yoksuldur, bunun nedeni ise eklenen hanehalkı fertlerinin yoksulluk oranı daha yüksek olan çocuklar olmasıdır. Çocuksuz ya da sadece bir tane çocuğu olan hanehalklarının yoksulluk oranları ortalamanın altındadır. Hanehalkında yaşlıların bulunmasıyla hanehalkının yoksulluğu arasında da bir ilişki söz konusudur, ancak bu ilişki hanehalkındaki ek çocuk sayısının etkisi kadar belirgin değildir. Hanehalkında fazladan bir tane daha yaşlı ferdin bulunması yoksulluk riskini büyük ölçüde artırmamasına rağmen, iki ya da daha fazla yaşlının olması riski artırmaktadır. Yaşla ilişkisi dikkate alındığında, daha küçük çocuklar daha yoksuldur, aktif yaştaki yetişkinler ortalama olarak daha az yoksuldur, yaşlılar yetişkinlere oranla daha yoksul olmalarına karşın çocuklar kadar yoksul değildir (İbrişim, 2008:53).

Türkiye İstatistik Kurumuna ait yoksulluk çalışmasında bulunan hanehalkı büyüklüğüne göre yoksulluk oranlarına bakıldığında, hanehalkı büyüklüğü artarken yoksulluk oranları da artmaktadır. Örneğin, hanehalkı bazında bakıldığında Türkiye’de 2005 yılında hanehalkı sayısı 1-2 olan hanelerin % 8,44’ü yoksulken, 5-6 olan hanelerin % 22,41, 7 ve daha fazla kişinin barındığı hanelerde ise bu oran % 44,08’e yükselmektedir.

2009 yılının yoksulluk oranlarının 2005 yılına göre hanehalkı sayısı 1-2, 3-4 olan hanelerde azaldığı, 5-6 ve 7 ve daha fazla kişinin barındığı hanelerde ise bu oranın arttığı görülmektedir. 2005 yılında hanehalkı sayısı 1-2 olan hanelerin %8,44’ü yoksulken, 2009 yılında bu oran %11.52 ye, 2005 yılında hanehalkı sayısı 3-4 olan hanelerin % 9,22’si yoksulken, 2009 yılında bu oran %9.41e yükselmiştir. 2005 yılında 7 ve daha fazla kişinin barındığı hanelerde yoksulluk oranı %44,08 iken, 2009 yılında bu oranın %38.50 ye gerilediği görülmektedir.

Tablo 4.12’den çalışan yoksullara işteki durumları itibariyle bakıldığında, 2009 yılında Türkiye genelinde, sırasıyla; ücretsiz aile işçileri’ nin (%29.58), yevmiyeli çalışanların (%26.86), ve kendi hesabına çalışanların (%22.49) yoksulluk oranının en yüksek olduğu kesimler olduğu görülmektedir. Yoksulluk oranının en düşük olduğu kesim ise %2.33 oranıyla işverenlerdir. Aile işletmelerinde ücretsiz olarak çalışanların, aile reisinin vereceği ufak harçlıklar dışında düzenli ve yüksek bir gelire sahip olmadıkları gibi, herhangi bir sosyal güvenlik sistemine dâhil olmamaları nedeniyle işsiz kalma riskleri de oldukça yüksek olabilmektedir.

Türkiye’de yoksulluğun en yaygın olduğu çalışan kesimlerden biri de yevmiyelilerdir. Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından “yevmiyeli” şöyle tanımlanmaktadır: “Bir işverene bağlı olarak düzenli ve sürekli olmadan işine göre mevsimlik ya da geçici olarak veya iş buldukça çalışanlar”dır. Tablo 4.13’den anlaşılacağı üzere Türkiye’de yevmiyeli çalışanların 2009 yılı itibariyle %26.85’i yoksuldur. Yevmiyelilerde, 2005 yılında %32.12 olan işsizlik oranı 2007 yılına kadar azalma eğilimi içerisindeyken, 2008 yılında %28.56 ile bir artış göstermiş ancak bu oran 2009 yılında tekrar azalarak %26.85 olarak gerçekleşmiştir.

Yoksulluğun yevmiyeli çalışanlar arasında yaygın olmasının çeşitli nedenleri vardır. Bu tür işler genelde mevsimlik özellik taşıyan ve düşük vasıf gerektiren işlerdir. Bu nedenle, yevmiyeli işlerde genellikle eğitim düzeyi düşük işçilerin yoğunlaştığı söylenebilir.

Tablo 4.12. Hanehalkı Fertlerinin İşteki Durumuna ve Çalıştığı Sektöre Göre Yoksulluk Oranları, TÜRKİYE, 2002-2009 (TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2009)

İşteki Durum ve Sektör	Fert Yoksulluk Oranı, %				
	2005	2006	2007	2008	2009
İstihdamdaki Fertler	18,96	15,81	14,21	14,82	15,37
Ücretli, maaşlı	6,57	6,00	5,82	5,93	6,05
Yevmiyeli	32,12	28,63	26,71	28,56	26,86
İşveren	4,80	3,75	3,15	1,87	2,33
Kendi Hesabına	26,22	22,06	22,89	24,10	22,49
Ücretsiz Aile İşçisi	34,52	31,98	28,58	32,03	29,58
Sektör					
Tarım	37,24	33,86	32,05	37,97	33,01
Sanayi	9,85	10,12	9,70	9,71	9,63
Hizmet	8,68	7,23	7,35	6,82	7,16

Çalışanlar arasında yoksulluğun oldukça yüksek olduğu bir başka kesim de “kendi hesabına çalışanlardır”. Türkiye genelinde kendi hesabına çalışanlar arasında yoksulluk oranı %22.49dur. Kendi hesabına çalışanların yoksulluk oranlarının kırsal alanlarda daha da fazla olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim, tarımsal işletmelerin küçük ölçekli olmasının yanı sıra üretimin hava koşullarına bağlı olması küçük çiftçilerin yoksulluk problemine katkıda bulunmaktadır. Ayrıca tarım sektörünün büyüme hızının ekonominin genel büyüme hızından düşük olması,

destekleme alımlarının azaltılması ve iç ticaret hadlerinin tarımın aleyhine dönmesi bu kesimin gelirinin azalmasında etkili olmuştur (Gündoğan, 2007:75).

Her ne kadar ücretli ve maaşlılar TÜİK' in Yoksulluk Çalışması'nda, % 6.05 gibi düşük bir yoksulluk oranına sahip olarak görünseler de küçük çiftçilerin ve transfer geliri elde edenlerin yanında, ücret geliri elde eden hanehalklarının da yoksul sınıfına girme olasılığının göreceli olarak yüksek olduğu kurumların yapmış olduğu yoksulluk araştırmalarda ortaya konulmaktadır. Nitekim, Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizde ücretliler, son yılların en büyük reel kaybını yaşamışlardır. Bu krizde reel ücretlerdeki düşüş devlet kesiminde %43, özel kesimde ise %38 oranında olmuştur. Bu rakamlardan krizin yükündeki ağırlığın esas olarak ücretli kesim üzerinde kaldığı anlaşılmaktadır (Gündoğan, 2007:78-83). Hanehalkı fertlerinin yoksulluk oranları sektörler itibariyle değerlendirildiğinde, yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör sırasıyla tarım, sanayi ve hizmetler sektörüdür. 2009 yılı itibariyle bu oran sırasıyla; tarımda %33.01, sanayide % 9.63, hizmetler sektöründe %7.16 olarak gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe, ülkemizde en büyük çalışan yoksul gruplarından birini oluşturan yevmiyeli çalışanların yoğun olarak yer aldığı sektör olduğu söylenebilir.

Eğitim durumunun, yoksulluğu en iyi açıklayan değişkenlerden biri olduğu söylenebilir. 2005-2009 yılları arasındaki hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk oranları; Tablo 4.13'de gösterilmektedir. Buna göre; eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riski de azalmaktadır. "Hanehalkı fertlerinin eğitim durumuna göre yoksulluk oranları"nın gösterildiği tablo da bu görüşü desteklemektedir. 2009 yılı itibariyle Türkiye geneli için okur-yazar olmayan fertlerde yoksulluk oranı %29.84 iken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları mezunlarında % 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71' e düşmüştür. İlköğretime başlamamış olan 6 yaşından küçük çocukların yoksulluk riski ise % 24,04 olarak belirtilmektedir.

Dikkat çeken bir nokta, ilköğretim mezunlarının ilkokul mezunlarına oranla daha yoksul oluşudur. Bu durum ilköğretim mezunlarının daha genç yaşlarda olmaları ile açıklanabilir. Türkiye'de eğitim durumuna göre en yüksek yoksulluk oranları; altı yaşından küçük fertlerin, okur yazar olamayan ve ya okur yazar olup bir okul bitiremeyenlerin, ilkokul ve ilköğretim mezunlarının oluşturdukları gruplarda

karşımıza çıkmaktadır. 2005 yılında bu grupların yoksulluk oranları sırasıyla; %27,71 , %31,53 , %17,13 ve %22,42 iken, 2009 yılında bu oran sırasıyla; %24,04, %29,84, %15,34 ve %17,77'dir. 2005-2009 yılları rakamları karşılaştırıldığında yoksulluk oranlarının 2009 yılında ciddi bir azalış içinde olduğu söylenebilir.

Tablo 4.13. Hanehalkı Fertlerinin Eğitim Durumuna Göre Yoksulluk Oranları, TÜRKİYE, 2005-2009 (TÜİK, Yoksulluk Çalışması, 2009)

Eğitim Durumu	Fert Yoksulluk Oranı, %				
	2005	2006	2007	2008	2009
TÜRKİYE	20,50	17,81	17,79	17,11	18,08
6 yaşından küçük fertler	27,71	24,78	24,52	22,53	24,04
Okuryazar değil veya bir okul bitirmeyen	31,53	28,10	28,98	30,50	29,84
İlkokul	17,13	14,19	14,24	13,44	15,34
İlköğretim	22,42	18,06	19,19	17,20	17,77
Ortaokul ve orta dengi meslek	8,37	8,07	9,16	8,34	9,76
Lise ve lise dengi meslek	6,79	5,2	5,88	5,64	5,34
Yüksekokul, fakülte ve üstü	0,79	1,01	0,81	0,71	0,71

Sonuç olarak, TÜİK' in verilerinden yola çıkarak Türkiye için yoksulluk profili çıkarılmak istenirse şu grupların ağırlıklı olduğu söylenebilir:

- Yevmiyeli, kendi hesabına çalışan ve ücretsiz aile işçileri
- Yoksulluğa meyilli istihdam statülerinin yaygın olduğu tarım işlerinde çalışanlar
- Ağırlıklı olarak kırsal yerlerde yaşayanlar
- Eğitim ve nitelik düzeyi düşük olanlar
- Ataerkil ve kalabalık ailelerde yaşayanlar
- Hiçbir güvencesi bulunmayan kayıt dışı sektörde çalışanlar
- Dünyanın her ülkesinde olduğu gibi kadın çalışanlardır.

4.2.1.2. İnsani Gelişme Açısından Türkiye

İlk İGR 1990’da yayınlanmış olmakla birlikte, yakın bir dönemde 100 ülke için geçmişe dönük veriler hazırlanarak, ülkelerin izlediği çizginin aynı hesaplama yöntemleri kapsamında değerlendirilmesi sağlanmıştır. Bu veriler ışığında bakıldığında Türkiye 1965-1971 döneminde düşük insani gelişme kategorisinde yer alırken ilk kez 1972’de 0,501 ulusal endeks değeri ile orta gelişme kategorisine geçmiştir. İGE değerlerinde en büyük iyileşme 1990- 1998 arası dönemde görülmüştür. 1990’da Türkiye’nin İGE 0.751’dir. 1998’de ise 0.782’lük endeks elde ederek tüm ülkeler arasında 51. sıraya yükselmiştir. İGE değerlerinde 1990’dan 1998’e sağlanan bu artış, 1970’ler sonrası ekonomi ve eğitim alanında elde edilen başarıların yansımasıdır (Gürses, 2009:346).

Uluslararası insani gelişmişlik endeksi sıralamasında, 1970’lerden 2000’lere Türkiye, yükselme eğilimi gösteren bir ülke durumundadır. 1970’lerde düşük insani gelişme kategorisinden orta insani gelişme kategorisine çıkmış ve 1990’lı yıllar boyunca iyi bir performans sergilemiştir. 1988-1998 dönemi performansı sürdürülebilirse ülkenin yüksek insani gelişme değerlerine on bir yıl içinde ulaşabileceği belirtilmektedir (UNDP, 2001).

Tablo 4.14. 2000-2010 Dönemi Türkiye’nin İGE Gelişimi ve Sıralaması (2000-2010 İGR’ler)

İGE	Türkiye Puanı	Türkiye Sıralaması	Ülke Sayısı
2000	0.732	85	174
2001	0.735	82	162
2002	0.742	85	173
2003	0.734	96	175
2004	0.751	88	177
2005	0.750	94	177
2006	0.757	92	177
2007/2008	0.775	84	177
2009	0.806	79	182
2010	0.679	83	169

Tablo 4.14'den anlaşılabacağı üzere, Türkiye 2000 İnsani Gelişme Raporunda 85. sırada iken, 2001'de 82, 2002'de 85. sıralarda yer alarak, 2003'de 96. sıraya düşmüştür. İGR 2003'ün 2001 yılı verileri kullanılarak hazırlanmış olması, bu düşüşün 2001 finansal krizinden kaynaklandığını göstermektedir. Türkiye, her ne kadar 2004'te hızlı bir toparlanma göstererek 88. sıraya yükselse de, bu yükselme süreklilik göstermeyerek, 2005 ve 2006 yıllarında 0.750 ve 0.757 endeks değerleri ile 94 ve 92. sırada yer almıştır. Türkiye'nin 2007-2008 İnsani Gelişme Raporundaki sıralaması görece bir iyileşme ile 0.775 endeks değeri ile 84. sıraya yükselmiştir (UNDP, 2007-2008). 2009 yılında 0.806 endeks değeri ile 2000'li yıllar boyunca elde ettiği en yüksek değere ulaşmıştır. 2010 yılı için Türkiye'nin İGE değeri 0,679 olup, bu değer ile Türkiye yüksek insani gelişme kategorisine yükselmiştir. Söz konusu İGE değeri ile Türkiye 169 ülke içerisinde 83. sıraya yerleşmektedir.

Tablo. 4.15. 2010 İGR'de Türkiye için İGE Hesaplamasında Kullanılan Verilerin Yıllar İtibarıyla Gelişimi

Yıllar	Doğumda Beklenen Yaşam Süresi (Yıl)	Beklenen Okullaşma Yılı	Ortalama Okullaşma Yılı	Kişi Başına GSMH (SGP ABD\$)	İGE
1980	60.3	7.0	2.9	6.291	0.467
1985	62.0	7.8	3.9	7.139	0.515
1990	64.6	8.4	4.5	8.632	0.552
1995	67.6	9.2	4.8	9.243	0.583
2000	70.0	10.8	5.5	10.422	0.629
2005	71.4	11.2	6.0	12.206	0.656
2010	72.2	11.8	6.5	13.359	0.679

Tablo 4.15'da Türkiye'nin 1980–2010 dönemi için İGE hesaplamasında kullanılan veriler gösterilmektedir. 1980-2010 yılları arasında Türkiye'nin doğumdaki beklenen yaşam süresi yaklaşık 12 yıl, okullaşmanın ortalama yılı yaklaşık 4 yıl ve beklenen okullaşma yılı ise yaklaşık 5 yıl artmıştır. GSMH ise %112 oranında artış göstermiştir.

Tablo 4.16'ya göre ülkeler doğumda yaşam beklentisi verisine göre sıralamaya sokulduğunda Türkiye 72,2 yıl ile 169 ülke arasında 84. sıraya yerleşmektedir. Doğumda yaşam beklentisine göre yapılan sıralamada ilk sırada Japonya en son sırada ise Afganistan yer almaktadır. Ortalama okullaşma yılına göre yapılan sıralamada Türkiye 6,5 yıl ile 169 ülke arasında 112. sırada yer almaktadır.

Söz konusu göstergeye göre yapılan sıralamada birinci sırada Norveç (12,6 yıl), en son sırada ise Mozambik (1,2 yıl) yer almaktadır. Beklenen okullaşma yılına göre yapılan sıralamada Türkiye 11,8 yıl ile 169 ülke arasında 96. sıradadır.

Tablo 4.16.'ya göre beklenen okullaşma yılına göre yapılan sıralamada ilk sırada 20,5 yıl ile Avustralya; en son sırada ise 4,3 yıl ile Nijerya yer almaktadır. Kişi başı GSMG bakımından yapılan sıralamada Türkiye 13.359 dolar ile 169 ülke arasında 57. sırada yer almaktadır. Bu göstergeye göre yapılan sıralamada ilk sırada Katar Cumhuriyeti, son sırada ise Zimbabve yer almaktadır (Demir, 2011:17-18).

Tablo 4.16. 2010 İGR'de Türkiye'nin İGE Bileşenlerine Göre Sıralaması (169 ülke içinde)

Sıralama Kriteri	Sıra No
Doğumda Beklenen Ortalama Yaşam Süresine Göre	84
Ortalama Okullaşma Yılına Göre	112
Beklenen Okullaşma Yılına Göre	96
Kişi Başına GSMG'ye Göre	57
İGE'ye Göre	83

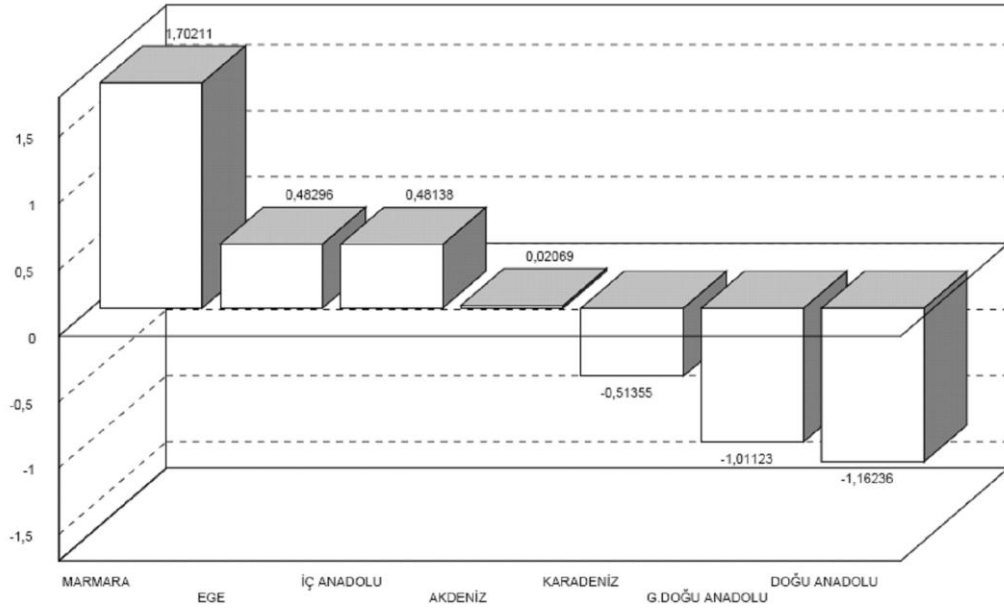
Türkiye, gelişmekte olan ülkeler arasında yüksek gelişme düzeyini yakalamış olsa da bu gelişme tüm yurt sahasına yayılmamıştır. Bölgelerarası gelişme farklılıklarının azalması gerekirken, ibre ters yönde hareket etmiş ve gelişme farklılıkları daha da artmıştır.

Grafik 2'de Türkiye'de 7 coğrafi bölgenin sosyo-ekonomik gelişmişlik endeks değerleri gösterilmektedir. Söz konusu grafikte net olarak görüldüğü gibi 1.70211 endeksiyle Marmara Bölgesi ülkenin en gelişmiş bölgesidir. Marmara Bölgesi'ni 0.48296 endeksiyle Ege Bölgesi, 0.48138 endeksiyle İç Anadolu Bölgesi ve 0.02069 endeks değeriyle Akdeniz Bölgesi izlemektedir. Bu bölgenin sahip olduğu endeks değeri yine Grafik1'de görüldüğü gibi, ülke ortalaması civarındadır ve Ege ve İç Anadolu Bölgeleri'nin endeks değerlerinden oldukça geridir.

Gelişmişlik sıralamasında beşinciliği Karadeniz Bölgesi almaktadır. Ancak – 0.51355 endeksiyle bu bölge ülke ortalamasına yakın, ancak ortalamanın altındadır.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri ise -1.01123 ve -1.16236 endeksleriyle ülke ortalamasının çok altında kalmaktadır (Kulaksız, 2008:35).

Grafik 2: Coğrafi Bölgelere Göre Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Endeksi

Kaynak: Dinçer vd. s.75

Grafikten, Doğu Bölgeleri ve Marmara Bölgesi arasında oldukça büyük bir fark oluştuğunu, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun yoksulluk düzeyinin yüksek olduğunu ve yoksulluğun daha derin yaşandığının gerçeğine ulaşılabilir. Doğu ve Güneydoğu'da kronik bir yoksulluk hakimdir. Hatta bu yoksulluk sürdürülen bir yoksulluk şekline dönüşmektedir. Doğunun yoksulluğu daha geniş kitlelerde yaygındır. Kökeni çok daha karmaşıktır. Hayat pahalılığının frekansı yüksektir. Türkiye'nin doğusunda yoksulluk artık bir kültürdür (Akdemir, 2003:107).

Peki neden Doğu ve Güneydoğu daha fazla yoksuldur? Türkiye'nin bu bölgelerinin yoksulluğu daha derin yaşamalarının altında elbette farklı sebepler yatmaktadır. Doğu'nun yoksulluğunda ve geri kalmışlığında, genel olarak bazı unsurlar daha belirgin olarak kendisini hissettirir. Bunlar;

- Tarihi Faktörler
- Doğal Çevre Faktörleri
- Sosyal Yapı

➤ Yönetim Politikaları

olarak kategorize edilebilir. Bu kategorik sınıfların her birisi yoksulluğun oluşumunda, derinleşmesinde ve kültür şekline dönüşmesinde tek veya toplu olarak pay sahibidir (Akdemir, 2003:110).

4.3. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDE YOKSULLUĞUN ANALİZİ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin 7 coğrafi bölgesinden en küçük olanıdır. Irak ve Suriye'nin kuzeyinde, Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneyinde, Akdeniz Bölgesi'nin doğusunda ve İran'ın batısında yer alır. Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgeleri ile komşu olan Güneydoğu Anadolu, 57. 000km² lik yüz ölçümü ile en küçük bölge konumundadır.. Türkiye'nin % 7,5'ini kaplamaktadır. Bölgedeki iller: Adıyaman, Gaziantep, Kilis, Diyarbakır, Şanlıurfa, Siirt. Mardin, Şırnak ve Batmandır.

4.3.1. Güneydoğu Anadolu'da Nüfus ve Sosyal Yapı

Bölgeye has sosyal karakterler, yoksulluk üretmektedir. Nüfus yapısı, göçler, kır-kent ilişkileri, aile büyüklükleri, sosyal sınıflar ve toprak bölüşümü vb. unsurlar insanların yoksulluk düzeylerini etkilemektedir.

Tablo 4.17. GAP İllerinin Toplam Nüfusu, Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfusa Oranları, 2010 (Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler, TÜİK, 2010)

Toplam	Toplam	Şehir Nüfusu	Köy Nüfusu	Şehir ve Köy Nüfusunun Toplam Nüfus İçindeki Payı Şehir Köy (%)	
Adıyaman	590 935	347 236	243 699	58,76	41,24
Batman	510 200	373 388	136 812	73,18	26,82
Diyarbakır	1 528 958	1 090 172	438 786	71,3	28,7
Gaziantep	1 700 763	1 501 566	199 197	88,29	11,71
Kilis	123 135	85 923	37 212	69,78	30,22
Mardin	744 606	428 899	315 707	57,60	42,40
Siirt	300 695	181 410	119 285	60,33	39,67
Şanlıurfa	1 663 371	922 539	740 832	55,5	44,5
Şırnak	430 109	269 494	160 615	62,66	37,34
GAP	7 592 772	5 200 627	2 392 145	68,49	31,50
TÜRKİYE	73 722 988	56 222356	17 500632	76,3	23,7

En fazla nüfusa sahip Gaziantep ilinin toplam nüfusu, 2010 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre 1 700 763 kişidir. Nüfusun 1 501 566 kişisi şehirlerde yaşarken, 199 197 kişisi belde ve köylerde yaşamaktadır. Şehirde yaşayanların oranı % 88, köyde yaşayanların oranı % 12'dir. En yoğun nüfusa sahip GAP illeri Gaziantep'i takiben, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Adıyaman, Batman, Şırnak, Siirt ve Kilistir. En az nüfusa sahip GAP ili Kilistir. Kilis ilinin nüfusu 123 135 kişidir. Nüfusun %69,78'i şehirlerde, %30,22'i ise köylerde yaşamaktadır. Gaziantep ili Kilis ilinin yaklaşık 14 katı nüfus büyüklüğüne sahiptir. Köy nüfusunun toplam nüfus içerisindeki payının en fazla olduğu il % 44.5 oranıyla Şanlıurfa, en fazla kentleşme oranına sahip il %88.29 oranıyla Gaziantep ilidir.

2010 yılı nüfus sayımına göre Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde toplam 7 592 772 kişi yaşamaktadır. Bu toplam nüfusun % 9.6 sını oluşturmaktadır. Köy nüfusu 5 200 627, kent nüfusu 2 392 145'dir. GAP bölgesinin yıllık nüfus artış hızı binde 13.51'dir ve Türkiye yıllık nüfus artış hızı olan binde 7.53'ün üzerindedir. Özellikle kırsal alanlardan göçün de etkisiyle, kentsel alanlarda gözlenen hızlı nüfus artışı, yakın dönemde kentsel alanlarda aşırı yoksulluk alanlarını oluşturmuştur.

Tablo 4.18. GAP Bölgesi Nüfus Artış Hızı, 2000-2009 (GAP, Sosyo Ekonomik Göstergeler, 2010)

Gap/Türkiye	2000 Yılı Nüfusu	2009 Yılı Nüfusu	Nüfus Artış Hızı (Binde)
GAP	6.608.619	7.462.893	13,51
TÜRKİYE	67.803.927	72.561.312	7,53

GAP bölgesinin nüfus artış hızı yüksek olmasına rağmen, mutlak nüfus artış hızının en düşük olduğu bölgelerdendir. Nüfus artış hızları yüksek olsa da, verdikleri net göç miktarları çok fazla olduğundan nüfus artışı, istatistiklerde göç değerlerine dönüşmektedir.

Güneydoğu Anadolu İllerinde nüfusa istihdam oluşturulamadığı için yurt içi ve yurt dışına yönelimler olmaktadır. Kentler arasında yaşanan göçler hızlı bir artış göstermiştir. Bölgede sınırlı iş olanaklarından yararlanamayan nüfus, iş olanaklarının görece fazla olduğu büyük kentlere göç edebilmektedir. Öte taraftan hala kırsal alandan kentlere doğru olan nüfus hareketi devam etmektedir (Akdemir, 2003:108).

Bölgenin özel koşullarından dolayı kırsal kesimlerden yaşanan zorunlu göçler kent nüfuslarını hızla arttırmıştır. Zira, 1997 yılında GAP bölgesinde yaşayan nüfusun 3.926.509'u kentlerde, 2.224.844'ü kırsal alanda bulunmakta iken, 2010 yılında 5 200 627 kentte ve 2 392 145'i kırsal alanda olmak üzere gelişim göstermiştir.

Bölgede kırsal nüfus kaybı genel anlamda tarımsal yapının içsel dinamiğiyle açıklanmakta ve göç olgusu da bu bağlamda ele alınmaktadır. Her ne kadar göçe neden olan faktörler ağırlıklı ve öncelikli olarak tarımsal yapıda meydana gelen çözülmeyle açıklanıyorsa da söz konusu yapıyı inşa eden üretim ilişkilerinin hangi koşullarda ve ne şekilde çözüldüğünün derinliğine analizi de bir kadar önem kazanmaktadır (Ecevit, 1996: 497-9).

Nüfus göçü, bölgeden nitelikli ya da niteliksiz işgücünün olduğu kadar, irili-ufaklı sermaye-servetin göçü anlamını da taşımaktadır. Dolayısıyla, göçler, yapısal olarak bölgenin gelişmesi için gerekli insan ve para kaynaklarının bölge dışına çıkması, bu da bu kaynağı çeken batı bölgeleri ile doğu arasındaki uçurumun açılması, eşitsizliğin büyümesi anlamına gelmektedir. Göçler, hem yoksulluğun, can güvenliğinin eksikliğinin sonucu olarak yaşanmakta, hem de bölgeye insan ve sermaye/servet kaybı yaşatarak bölgenin daha da yoksullaşmasına yol açmaktadır.

Tablo 4.19'dan GAP illerinin 2009 yılı itibariyle aldığı göç, verdiği göç ve net göç rakamlarına bakıldığında; GAP bölgesinin 2009 yılı itibariyle vermiş olduğu göçün aldığı göçten daha fazla olduğu görülmektedir. Gap bölgesinin aldığı göç 165.855 bin kişi iken, verdiği göç 219.154 bin kişidir. Gap bölgesinden 2009 yılında toplam 53.299 kişi göç etmiştir. Net göç hızı ise binde 7.14 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 4.19'a göre, bölge illeri arasında Gaziantep ve Batman hariç tutulursa, diğer illerin hepsinin göç verir duruma geldikleri görülmektedir. Aynı zamanda bu iller, bölgenin diğer illerinden ve kırsal hinterlandından da yoğun göç almaktadır. GAP dışına göçler, ağırlıklı olarak üç büyük metropol (İstanbul, Ankara ve İzmir) ve Çukurova (Adana, Mersin ve Hatay) yönündedir. Bölge dışına en fazla göç veren iller ise Adıyaman, Siirt, Mardin, Şırnak gibi bölgenin görece en yoksul kentleridir.

Tablo 4.19. GAP Bölgesi'nin Aldığı Göç, Verdiği Göç ve Net Göç Hızı, 2009
(Adrese Dayalı Kayıt Sistemi 2009, TÜİK)

İller	2009 Nüfusu	Aldığı Göç	Verdiği Göç	Net Göç	Net Göç Hızı
Adıyaman	588.475	12.091	18.295	-6.204	-10.49
Batman	497.998	18.326	16.855	1.471	2.96
Diyarbakır	1.515.011	32.384	43.918	-11.534	7.58
Gaziantep	1.653.670	36.075	34.125	1.950	1.18
Kilis	122.104	4.662	5.677	-1.015	-8.28
Mardin	737.852	18.296	40.308	-22.012	-29.39
Siirt	303.622	8.475	11.797	-3.322	-10.88
Şanlıurfa	1.613.737	27.190	35.154	-7.964	-4.92
Şırnak	430.424	8.356	13.025	-4.669	-10.79
GAP	7.462.893	165.855	219.154	-53.299	-7.14

GAP bölgesi kırsal ve küçük ölçekli kentlerden, bölgenin metropol kentlerine doğru son 10-15 yılda yoğun göçün yaşandığı söylenebilir. Büyük kentlere yönelik yoğun göçe rağmen bölge nüfusu görece olarak artma eğilimindedir. Bölgede, doğurganlık hızı Türkiye ortalamasının üzerinde seyretmektedir. Bölgenin Türkiye ortalamasının üzerinde doğurganlık oranına ve hanehalkı büyüklüğüne sahip olması, bölgede yaşana gelen göçe ilişkin önemli mesajlar vermektedir. Göç yoluyla büyük kentlere eklenen nüfusun genç ve doğurganlık çağında bulunması, kentsel alanlarda çeşitli sorunların ortaya çıkmasına ve/veya var olan sorunların kronik bir hale gelmesine yol açmaktadır (Yıldız, 2008:290-291).

Türkiye’de olduğu gibi, hızlı nüfus artışı, kontrolsüz göç ve düzensiz kentleşme olgusu, bölgenin metropoliten kentlerinde ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlara sebebiyet vermekte, kentlerin yerleşik işgücü piyasasını, eğitim, ve sağlık hizmetleri üzerinde de baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle diğer yoksul bölgelerin yoksulluk düzeylerine göre daha derin bir yoksulluğun kuşatılmışlığı içindedirler.

4.3.2. GAP İllerinde İstihdamın Yapısı

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2’ye göre GAP İlleri

İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 2’ye göre GAP İlleri

TRC1, TRC2, TRC3 şeklinde gruplandırılmıştır.

TRC1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis

TRC2: Diyarbakır, Şanlıurfa

TRC3: Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak'tır.

Tablo 4.20. Gap illerinde istihdam edilen 15 yaş ve üzeri sivil nüfusun sektörel dağılımını göstermektedir. Tablodan da anlaşılacağı gibi, 2009 yılı 15 yaş ve üzeri istihdam edilen sivil nüfus Türkiye’de 21.277 bindir. 21. 277 bin kişinin 1.329 bini Gap bölgesinde istihdam edilmektedir. 2009 yılı itibariyle Türkiye’de istihdam edilen 15 yaş ve üzeri sivil nüfusun % 6.2 si gap bölgesinde yer almaktadır. Bu oran tarım sektöründe %6.5, sanayi sektöründe %5.8, hizmetler sektöründe ise %6.4 oranındadır. Tarım sektöründe 2008 yılında 393 bin kişi istihdam edilirken bu sayı 2009 yılında 343 bin kişiye gerilemiştir. Sanayi sektöründe 2008 yılından 2009 yılına istihdam edilen 15 yaş üzeri genç nüfus artış göstererek 312 bin kişiye yükselirken aynı artış hizmetler sektöründe de kendini göstermiştir. Gap illerinde hizmetler sektörü, sanayi ve tarım sektörüne göre 2009 yılında daha çok genç nüfusu istihdam etmektedir.

2009 yılı itibariyle en çok tarım ve hizmetler sektöründe istihdam edilen genç nüfus Şanlıurfa ve Diyarbakır illerinde yer alırken, en çok sanayi sektöründe istihdam edilen genç nüfus ise Gaziantep, Kilis, Adıyaman illerinde görülmektedir. Zira, Gaziantep, sanayi yatırımlarının önemli bir kısmını bünyesinde topladığı için bölgede adeta çekim merkezi konumundadır. Bu bakımdan Gaziantep GAP’a en iyi entegre olmuş bir kent görünümündedir. Başta tekstil olmak üzere, gıda, kimya-plastik, metal-makine, otomotiv yan sanayi, inşaat yan sanayi, orman-ağaç ve kağıt, elektronik ve deri-işlenmiş deri sektörleriyle kent, rekabete dayalı küresel ekonomiye entegrasyon sürecine girmiş ve Türkiye’nin Ortadoğu pazarına açılan ihracat üssü konumundadır.

Rakamlar, bölgede tarımsal yapının ağırlığını geçmiş yıllara göre yitirdiğini, hizmetler ve sanayi iş kolunda istihdam edilen nüfusun toplam istihdam içindeki oranının arttığını işaretlemektedir. Tarımda yeterli gelişme sağlanamamasının bir nedeni, bölgenin kurak iklime sahip olması ve tarımsal üretimin gereksinim duyduğu sulama imkânlarından yoksun olmasıdır. Belki de bu nedenle, GAP’ın ilk ve ana hedefi, bölgenin toprak ve su potansiyelinin geliştirilmesi yoluyla tarımsal verimliliğin artırılması, pazara yönelik tarımsal ürünlerin üretilmesidir.

Tablo 4.20. İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflamasına Göre Kurumsal Olmayan Sivil Nüfus +15 Yaş İstihdam Edilenlerin Sektörel Dağılımı, 2008-2009 (TÜİK, Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler, 2009)

GAP İlleri	Bin Kişi							
	Toplam		Tarım		Sanayi		Hizmetler	
	2008	2009	2008	2009	2008	2009	2008	2009
Gaziantep,Adıyaman, Kilis	530	531	170	131	175	170	185	231
Şanlıurfa,Diyarbakır	464	505	155	147	78	79	231	279
Mardin,Batman,Şırnak, Siirt	264	293	68	65	51	63	144	166
Gap	1.258	1.329	393	343	304	312	560	676
Türkiye	21.194	21.277	5.016	5.254	5.682	5.379	10.495	10.6
Gap/Türkiye (%)	5,9	6.2	7.8	6.5	5.4	5.8	5.3	6.4

4.3.3. GAP Bölgesinde İşsizlik

Güneydoğu Anadolu'nun yoksulluğuna eşlik eden en önemli gerçeklerden biri bölgedeki işsizlik sorunudur. G. Doğu'da, Türkiye ortalamalarının çok üstünde seyreden işsizlik göstergeleri, özellikle kentlerde işsizliğin en büyük sorun olarak kol gezdiğine işaret etmektedir.

Tablo 4.21, 2010 yılı itibariyle GAP illerinde, çalışabilecek düzeyde olan 15 yaş ve üzeri nüfusu, ve 1 yıldan az, 1 yıl ve daha çok süredir iş arayan 15+ işsizlerin nüfusu ve oranlarını göstermektedir.

Buna göre, Türkiye'de 15 yaş ve üzeri nüfus 3 046 iken 1 yıldan az süredir iş arayan nüfus 2 176, 1 yıl ve daha çok süredir iş arayan nüfus ise 870 bindir. 15 yaş ve üzeri nüfusun %71.4'ü 1 yıldan az süredir işsiz iken, %28.6 sı 1 yıl ve daha fazla süredir işsizdir.

TRC1 açısından değerlendirildiğinde, 84 bin nüfusa sahip Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinde 1 yıldan daha az süredir işsiz olanların sayısı 65 bin iken, 1 yıldan daha fazla süredir işsiz olanların sayısı 19 bindir. 15 yaş ve daha üzeri

olan nüfusun %77.4 ü 1 yıldan az süredir işsiz iken, %22.6 sı 1 yıldan daha fazla süredir işsizdir.

Tablo 4.21. İş Arama Süresine Göre İşsizler, 2010 (15+yaş) (Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler, 2010 TÜİK)

İller	Toplam	1 Yıldan Az		1 Yıl ve Daha Çok	
	Toplam	Bin	%	Bin	%
TRC1	84	65	77.4	19	22.6
TRC2	85	64	75.3	20	24.7
TRC3	49	35	70	15	30
TÜRKİYE	3 046	2 176	71.4	870	28.6

TRC2 açısından değerlendirildiğinde, 85 bin nüfusu olan Diyarbakır ve Şanlıurfa illerinde 15 yaş ve üzeri nüfusun %75.3 ü 1 yıldan az süredir işsiz iken %24.7 si 1 yıldan daha fazla süredir işsizdir. TRC3 illerinde bu oran sırasıyla %70 ve %30dur.

Tablo 4.21’den de anlaşılacağı üzere GAP illeri içerisinde 1 yıldan daha fazla süredir işsiz nüfusa sahip iller %30 oranıyla Batman, Mardin, Siirt ve Şırnak’tır. %28.6 olan Türkiye ortalamasının üzerinde iken TRC1 ve TRC2 illeri %22.6 ve %24.7 oranıyla Türkiye ortalamasının altında seyretmektedir. 1 yıldan daha az süredir iş arayanlara oransal açısından bakıldığında TRC3 illeri %70 oranıyla Türkiye ortalamasının altında iken, TRC1 illeri %77.4 ve TRC2 illeri %75.3 değeriyle ortalamasının üzerinde kalmıştır. 1 yıldan daha az süredir iş arayanların oranı en yüksek olan GAP illeri %77.4 oranıyla Adıyaman, Gaziantep ve Kilistir.

Türkiye’de, işsizlik yapısal bir özellik göstermektedir (Buğra, 2001; Yavan, 1997). Bir yandan hızlı nüfus artışı ve nüfusun vasıf-eğitim-istihdam kombinasyonundaki dengesizliği, diğer yandan ileri teknoloji kullanımının ve otomasyonun açığa çıkardığı işgücü fazlası ve istihdam yaratma potansiyeli yüksek olan sektörlerde yatırım için yeterli kaynak yaratılmaması, işsizliğin yapısal özellik göstermesinin başlıca nedenleridir (Çetin ve Güler, 2003: 41).

Türkiye’de 2010 yılı itibariyle toplam işgücü 25. 641dır. 22.594 kişi istihdam edilmekteyken, 3.046 kişisi işsizdir. İstihdam edilen 22.549 kişinin 1.547 bini, 3.046 işsiz 219 bini GAP bölgesindedir.

Türkiye'nin temel ekonomik problemlerin başında gelen işsizlik, hiç kuşku yok ki Güney Doğu Anadolu'da da yakıcı bir problem olmaya devam etmektedir. Çeşitli kurumların tuttuğu istatistiklerden işsizliğin boyutu kolaylıkla anlaşılabilir.

Tablo 4.22, 2010 yılı itibariye GAP illerindeki, 15 yaş ve üzeri çalışabilecek nitelikteki işgücün eğitim durumlarına göre işsizlik ve istihdam durumlarını göstermektedir. Bölgede 698 bin kişi ile en fazla işgücüne sahip TRC1 illerinde 614 bin kişi istihdam edilmekteyken, 85 bin kişi işsizdir. İstihdam edilen 614 bin kişinin eğitim durumlarına bakıldığında, 400 bin kişinin lise altı eğitilmişler, 112 bin kişinin lise ve dengi meslek okulundan, 62 bin kişinin yükseköğretimden ve 39 bininin ise okuma yazma bilmeyenlerden oluştuğu görülmektedir.

647 bin işgücüne sahip TRC2 illerinde ise 563 bin kişi istihdam edilmekteyken, 85 bin kişi işsizdir. İstihdam edilen 563 bin kişinin 334 bini lise altı eğitilmişler, 90 bini lise ve dengi meslek okulundan, 76 bini yüksek öğretimden oluşmaktayken, 63 bini ise okuma yazma bilmeyenlerden oluşmaktadır. TRC2 illerinde eğitim seviyesine göre en çok istihdam edilenler sırasıyla, Lise alı eğitilmişler, Lise ve dengi meslek okulu, yükseköğretim ve okuma yazma bilmeyenlerdir.

420 bin işgücüne sahip TRC3 illeri açısından değerlendirildiğinde, 370 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu illerde işsiz sayısı 49 bindir ve işsizlerin büyük bir bölümünü diğer bölge illerinde olduğu gibi lise altı eğitilmişler oluşturmaktadır.

Bölge illerinin ortak özelliği toplam işgücünün büyük bir kısmının lise altı eğitilmişler oluşmasıdır. Bölge illerinde en çok istihdam edilenler lise altı eğitilmişlerdir. Yüksek öğretim eğitimi gören işgücünün çok büyük bir bölümü istihdam edilirken, az sayıda işgücünün işsiz olduğu görülmektedir. Zira, TRC1, TRC2 ve TRC3 illerinde yükseköğretimli işsizlerin sayısı sırasıyla 6 bin, 5bin ve 3 bindir.

Okuma yazma bilmeyen işgücü sayısı tüm bölge illerinde toplam işgücü içindeki payı ufak da olsa okuma yazma bilmeyenlerin büyük bir kısmının istihdam edilmekte olduğu tablodan görülmektedir. Nitekim, TRC1, TRC2 ve TRC3 illeri için bu rakamlar sırasıyla 3bin, 7 bin ve 3 bin olarak gerçekleşmiştir. Özellikle TRC2 illerinde okuma yazma bilmeyen 70 bin işgücünün 63 bini istihdam edilmektedir.

Okuma yazma bilmeyen işgücünün işsizlik rakamları oldukça düşüktür. Zira bu illerde tarım sektörünün payının ağırlıklı oluşu ve tarım sektöründe çalışanların eğitim seviyelerinin düşüklüğü ile açıklanabilir.

Tablo 4.22. Eğitim Durumuna Göre İşgücü, İşsiz, İstihdam Durumu, 2010 (15+ yaş) Bin Kişi (Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler, 2010 TÜİK)

İşgücü, İstihdam, İşsiz	Toplam	Okuma- Yazma Bilmeyen	Lise Altı Eğitilmişler	Lise ve Dengi Meslek Okulu	Yüksek Öğretim
İşgücü					
TRC1	698	41	461	128	68
TRC2	647	70	395	102	80
TRC3	420	34	259	83	44
İstihdam					
TRC1	614	39	400	112	62
TRC2	563	63	334	90	76
TRC3	370	31	229	70	41
İşsiz					
TRC1	85	3	61	16	6
TRC2	85	7	61	12	5
TRC3	49	3	30	13	3

Günümüzde, İnsani Gelişme kavramı ve İnsani Yoksulluk kavramları yeni kalkınma stratejilerinin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi konusunda odak noktaları oluşturmuştur. Sosyal göstergelerle ölçülebilen refahı ve yaşam kalitesini ifade edebilen istatistikler önem kazanmıştır. Sonuçta eğer büyüme yoksulluğu ortadan kaldırmıyorsa ve kalkınmanın sonuçları önemli ise yoksulluğa ilişkin sosyal göstergelerinde ulusal hesaplamalar içinde yer alması gerektiği savını güçlendirmiştir. Bu bağlamda ülkelerin yoksulluk durumlarını ortaya koyan araştırmalarda sosyal göstergeler bir kez daha önemlerini ortaya koymaktadır. Yoksulluğu Güney Doğu Anadolu'da yoksulluğun sosyal göstergeleri salt ekonomik yönden değil “yoksunluk” şeklinde de ele almanın doğru olacağı düşüncesiyle, Güneydoğu Anadolu bölgesinin bazı sosyal göstergeleri ile yoksullukla ilgili veriler desteklenmeye çalışılmıştır.

Tablo 4.23 Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerinin sosyo ekonomik gelişmişlik endeks değerlerini göstermektedir.. Kişi başına gelirin yanı sıra, kişi başına düşen kamusal eğitim ve sağlık göstergelerini dikkate alan sıralamalarda Güneydoğu ilinin yoksulluğu gözler önüne serilmektedir.

Tablo 4.23. GAP İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması (Türkiye'de İllerin Sosyo Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması, 2010:12)

İller	Endeks Puanı	Sıra No	İller	Endeks Puanı	Sıra no
Gaziantep	0.4191	33	Şanlıurfa	-4.6074	69
Kilis	-2.4608	59	Siirt	-5.1654	73
Diyarbakır	-3.7639	66	Mardin	-5.3043	74
Adıyaman	-3.8313	67	Şırnak	-6.3883	78
Batman	-4.1247	68	-	-	-

Güneydodu Anadolu illerinin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında bölgenin 9 ilinden 8'inin Türkiye ortalamasının altında yer aldığı görülmektedir. Tablo'dan da anlaşılabacağı gibi bölgenin en gelişmiş ili 0.4191 endeks değeriyle Gaziantep'tir. Bu ili sırasıyla Kilis, Diyarbakır, Adıyaman, Batman, Şanlıurfa, Siirt Mardin ve Şırnak takip etmektedir. Kilis'ten Şırnak'a doğru gelişmişlik endeksinin değeri giderek azalmaktadır.

4.3.4. Güneydoğu Anadolu'da Eğitim Sektörü

Eğitim alanı, eğitime erişebilirlik, eğitimin kalitesi ve etkinliği açısından değerlendirildiğinde var olan eşitsizliklerin en görünür hale geldiği alanlardan biri olarak da karşımıza çıkmaktadır (Keyder ve Üstünder, 2006:91). Özellikle Güneydoğu Anadolu illeri için eğitim göstergeleri oldukça düşüktür. Bölgesel kalkınmada nitelikli işgücüne, geleneksel engelleri aşmada yenilikçi yaklaşımlara gereksinme duyan bölge için bu özellik kalkınma yolundaki başlıca engellerden biridir.

Eğitim, uluslararası insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biridir. Okur-yazarlık ve okullaşma oranı UNDP tarafından her yıl yayınlanan dünya beşeri kalkınma raporunda eğitim indeksinin temel kriterlerinden birisini oluşturmaktadır (Çabuk, 2003). GAP kapsamında bulunan Diyarbakır, Şanlıurfa,

Batman, Şırnak gibi bölge illerinin, Türkiye eğitim sektörü gelişmişlik skalasında son sıralarda bulunması dikkat çekmektedir (DPT, 2003: 129).

Tablo 4.24. Öğretim Yılına Göre GAP Bölgesi’nde İllere Göre Okullaşma Oranı, (%) (Bölgesel Göstergeler 2010, TÜİK)

İller	İlköğretimde Okullaşma Oranı		Ortaöğretimde Okullaşma Oranı	
	2008-2009	2009-2010	2008-2009	2009-2010
Adıyaman	96.06	97.67	48.22	57.26
Batman	94.12	97.08	38.63	45.63
Diyarbakır	94.72	99.86	37.03	44.65
Gaziantep	97.77	99.18	46.20	53.42
Kilis	94.02	96.57	52.82	61.08
Mardin	90.68	96.11	34.73	40.70
Siirt	91.72	95.54	32.47	37.69
Şanlıurfa	91.30	96.28	25.71	32.10
Şırnak	90.67	95.69	28.32	34.29
Türkiye	96.49	98.17	58.52	64.95

Tablo 4.24 GAP bölgesi illerinin 2008-2010 öğrenim yılı ilk ve ortaöğretim okullaşma oranlarını göstermektedir. İl göstergeleri incelendiğinde GAP bölgesinde, okuryazarlık oranının hâlâ çok düşük düzeyde kaldığı görülmektedir. 2009-2010 ilköğretim okullaşma oranlarına bakıldığında, GAP illerinden sadece Gaziantep ve Diyarbakır’ın Türkiye ortalamasının (%98.17) üzerinde seyrettiği görülmektedir. Kadınların bölge illeri içerisinde ilköğretimde okullaşma oranı en yüksek değere sahip iller sırasıyla Diyarbakır, Gaziantep, Adıyaman, Batman, Kilis, Şanlıurfa, Mardin, Şırnak ve Siirt’tir. 2009-2010 öğrenim yılında ilköğretimde okullaşma oranlarının 2008-2009 öğrenim yılına kıyasla tüm illerde belirgin bir artış gerçekleştiği söylenebilir.

Tablo 4.24'den 2008-2009 ve 2009-2010 ortaöğretimde okullaşma oranlarına bakıldığında bölgedeki tüm illerin açık ara farkla Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. 2009-2010 yılı ortaöğretimde okullaşma oranı en yüksek değere sahip GAP illeri sırasıyla, Kilis, Adıyaman, Gaziantep, Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şırnak ve Şanlıurfa'dır. En düşük okullaşma oranına sahip Şanlıurfa, %32.10 okullaşma oranıyla Türkiye ortalamasının (%64.95) yarısı kadardır. Okuma-yazma bilenlerin oranı Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, bölgenin bu düzeyde bile ortalamanın çok altında kaldığı anlaşılmaktadır (Sencer, 1993:410). Bu durum bölge açısından kalkınma yolunda önemli engeldir.

Kadınların eğitimi, uluslararası insani gelişmeyi ölçmeye yarayan temel göstergelerden biridir. Eğitim düzeyinin en anlamlı göstergelerinden biri ve en alt düzeyi olarak okuryazarlık oranının, bölgede -özellikle kadınlar açısından- düşük olduğu görülmektedir. Öyle ki GAP illerinde kadın okuma yazma oranında yıllar itibarıyla bir artış gerçekleşmiş olsa da kayda değer büyüklükteki bir farkla, Türkiye ortalamasının hep altında kalmıştır. 2009 yılında Türkiye'de kadın okuma yazma oranı %83.3 iken, GAP illerinde bu oran %71.6 olarak gerçekleşmiştir.

GAP'ın her ilinde, Türkiye genelinde olduğu gibi, erkek nüfus içinde okuryazar olanların oranı, kadın nüfusa oranla önemli oranlarda daha fazladır. Erkek nüfusla kadın nüfus arasındaki okuryazarlık oranı farkı, Türkiye için %18,3 iken, bölge için %32,4'tür. Rakamlardan da açıkça anlaşılacağı üzere, okur-yazarlık oranı kadınlar açısından oldukça düşük çıkmıştır. Kadınların toplumsal statüleri bakımından bu durumun kadınların hareket alanlarını daralttığı, yapabileceği şeyleri azalttığı ve dolayısıyla bağımlılıklarını arttırdığı görülmektedir (Ökten, 2009:310).

Bölge genelinde geleneksel değerlerin ve ataerkil ilişkilerin hala varlığını sürdürmesi, Bölge genelinde geleneksel değerlerin ve ataerkil ilişkilerin hala varlığını sürdürmesi,

- Kız çocuklarının okumaması gerektiği anlayışı,
- Küçük yaşta nişanlanması ve evlendirilmesi, geleneksel anlayış gereği bazı ailelerin kız çocuklarının bedenlen gelişmiş olmaları nedeniyle ortaokuldan sonra okula göndermemeleri,

- Ailede kız çocuklarına, anneye yardımcı gözüyle bakılması, bu çocukların geleceği ile ilgili kaygı duyulmaması,
- Kırsal alanda olduğu gibi kentsel alanda da kız çocuklarının erkek çocuklarına oranla daha az eğitim kurum ve süreçlerinden yararlanmasına veya erken yaşta okulu bırakmak zorunda kalması kadın okullaşma oranının düşük gerçekleşmesinin nedenleri arasında sayılabilir.

4.3.5. Güneydoğu Anadolu'da Sağlık Sektörü

Sağlık da eğitim gibi yoksulluğun önemli göstergelerindendir. İnsanlar, en temel hakları arasında olan sağlık hizmetlerine ulaşamadıkları sürece, geleceklerine güvenmeleri mümkün değildir. Güvencesi olmayan insanların ise herhangi bir bölgede kalkınmayı sağlayacak aktörler olmaları beklenemez (Keyder ve Üstündağ, 2006:6).

Tablo 4.25. GAP Bölgesi ve Türkiye’de On Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı, 2007 (Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler, 2010 TÜİK)

İller	Nüfus	Toplam Yatak Sayısı	Toplam Hastahane Sayısı		10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı
			Kamu	Özel	
Adıyaman	585,762	885	8	0	14,6
Batman	472,487	880	6	5	18,6
Diyarbakır	1.460.714	3262	12	6	22,3
Gaziantep	1.560.023	3092	11	7	19,9
Kilis	118,457	190	3	0	16,0
Mardin	745,778	600	10	0	8,1
Siirt	291,528	423	6	2	14,5
Şanlıurfa	1.523.099	1875	14	1	12,3
Şırnak	416,001	310	5	0	7,5
GAP	7.173.849	11487	75	21	16,0
TÜRKİYE	70.586.256	184983	-	-	26,0

Tablo 4.25 GAP illerinin 2007 yılı on bin kişiye düşen hastane ve yatak sayılarını göstermektedir. 7.173.849 nüfuslu GAP bölgesinde 75’i devlet, 21’i özel olmak üzere toplam 96 adet hastane bulunmaktadır. Toplam yatak sayısı ise 11.487dir. Türkiye’de 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 26 iken, GAP bölgesinde bu rakam 16 olup Türkiye ortalamasının bir hayli altındadır.

10. 000 kişiye düşen yatak sayısı açısından GAP ortalamasının altında kalan iller sırasıyla, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Siirt ve Adıyaman iken, ortalamanın üzerinde seyreden iller, Diyarbakır, Gaziantep, Batman ve Kilistir. Diyarbakır 22.3 ile GAP illeri içerisinde ilk sırada yer almaktadır. Toplam hastane sayılarına bakıldığında 14'ü kamu ve 1 tanesi özel olmak üzere en fazla hastane sayısına sahip GAP ili Şanlıurfa iken, en az hastane sayısına sahip GAP ilimiz 3 devlet hastanesine sahip Kilistir. Adıyaman, Kilis, Mardin ve Şırnakta özel hastane bulunmamaktadır.

GAP illeri sağlık hizmetleri açısından oldukça yetersizdir. Türkiye'nin doğusundan batısına doğru gidildikçe, sağlık hizmetlerinin etkinliği artmaktadır. Çünkü kaynak dağılımı batı bölgeleri lehine gelişmiştir. Sağlık göstergelerinde coğrafi bölgeler açısından dağılıma bakıldığında Güney Doğu Anadolu Bölgesi en kötü bölge konumundadır ve gelişmiş ülkelerin göstergelerinden de son derece uzakta kalmaktadır. Böylece, ülkenin doğusunda yer alan illerde sağlık göstergeleri düşük ve sağlığa ayrılan kaynaklar yetersiz kalmaktadır.

Bölgede yaşayan nüfusun %30'unun Yeşil Kart da dâhil olmak üzere hiç bir güvencesi bulunmamaktadır. İnsanlar her türlü kararlarını sürekli olarak sağlık giderlerini ve sosyal güvence durumunu düşünerek vermekte ve sağlık alanındaki yetersizlikler herkes için bölgenin dışlanmışlığının bir özeti haline gelmektedir (Keyder ve Üstündağ, 2006:7). Sağlıklı yaşam hakkı unutulmuş olan bölge illerinde sağlık en olumsuz gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır.

GAP odaklı yapılan bilimsel araştırmalar söz konusu sorunların bölge illerinde dramatik artış gösterdiğine işaret etmektedir. Bölge illeri, gelir, istihdam ve refah açısından Türkiye ortalamasının bir hayli altında kalmaktadır. "Türkiye'de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk" konulu araştırmada coğrafi bölge ayırımına göre yoksulluk riskinin en fazla olduğu bölge Güneydoğu Anadolu Bölgesi'dir (Tüsiad, 2000). Bu bölgedeki bireylerin % 34.5'i göreceli yoksulluk çizgisinin altında bulunmaktadır (Yıldız, 2008:296).

4.4. GAP PROJESİ

Temel hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını artırarak,

sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan GAP, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı ile ele alınan ve dünyada uygulanmakta olan en büyük projelerden biri olan bir bölgesel kalkınma projesidir.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) dünyadaki örnekleriyle karşılaştırıldığında kapladığı coğrafi alan, fiziksel büyüklükleri ve hedefleri açısından iddialı bir projedir. Ülkemizin görece az gelişmiş bölgelerinden birisi olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki 9 ilde (Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak) uygulanmaktadır. Entegre niteliğiyle proje, sadece barajlar, hidro-elektrik santralleri, sulama yapıları gibi fiziksel yatırımlarla sınırlı kalmayıp, bunların yanında ve birbiriyle eşgüdüm içinde tarımsal gelişme, sanayi, kentsel ve kırsal altyapı, haberleşme, eğitim, sağlık, kültür, turizm ve diğer sosyal hizmetler gibi sosyo-ekonomik sektörlerin geliştirilmesine yönelik yatırım ve etkinlikleri de içermektedir.

Bölgesel kalkınma projesi olarak GAP, öncelikle, kırsal-tarımsal yapının dönüşümüne odaklanmaktadır. Büyük ölçekli sulama projeleri aracılığıyla tarımsal işletmeleri ve dolayısıyla tarımsal üretim biçim ve tekniklerini geliştirerek bölgede tarımsal faaliyetlerle uğraşan kesimin yaşam standardını yükseltmeyi amaçlamaktadır. Nitekim GAP Master Planı'nın temel kalkınma stratejisi, bölgeyi tarıma dayalı ihracat bölgesi haline getirmektir. Bu çerçevede,

- Su ve arazi kaynaklarını gerek sulama, gerekse kentsel ve endüstriyel kullanım amaçları için geliştirmek ve yönetmek,
- Daha iyi tarımsal işletme yönetimi, tarımsal pratikler ve bitki desenleri uygulayarak arazi kullanımını geliştirmek,
- Tarımla ilişkili ve yerel kaynaklara dayalı üretime özel ağırlık vererek imalat sanayilerini teşvik etmek,
- Yöre halkının ihtiyaçlarını daha iyi karşılamak, nitelikli personeli bölgeye cezp etmek ve bölgede kalmasını temin etmek için sosyal hizmetleri ve kentsel altyapıyı iyileştirmek temel hedefler arasındadır.

4.4.1. GAP ve Sürdürülebilir Kalkınma

Sürdürülebilir kalkınma, insan ile doğa arasında denge kurarak doğal kaynakları tüketmeden, gelecek nesillerin ihtiyaçlarının karşılanmasına ve kalkınmasına imkân verecek şekilde bugünün ve geleceğin yaşamını ve kalkınmasını programlama anlamını taşımaktadır. GAP İdaresi sürdürülebilir insani gelişme kavramıyla uyumlu olarak ekonomik büyüme hedeflerine çevresel ve sosyal-insani boyutu entegre etmiştir. Bu GAP'ın amacının sadece ekonomik büyüme olmayıp, temel olarak insanın yaşam kalitesinin artırılması anlamına gelmektedir.

GAP'ın nihai hedefi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde sürdürülebilir bir insani gelişmeyi sağlamaktır. Bu nedenle kalkınmanın odağı olarak insan alınmaktadır. Gerçekleştirilmekte olan fiziki yapılar insani gelişmenin tabanını oluşturacaktır. GAP bölgesindeki sosyal farklılıkların giderilerek toplumsal kalkınmanın sağlanması, eşitlik ve refahın yaygınlaşması, proje'ye toplumsal katılım sağlanması ve insan kaynaklarının geliştirilmesi ile bölgede sürdürülebilir bir kalkınma sağlanabilecektir. GAP bölgesinde sürdürülebilir kalkınma programı adı altında toplam 32 proje mevcuttur.

GAP kamu yatırımları finansman ihtiyacı 2010 yılı fiyatlarıyla toplam 42,1 milyar TL düzeyindedir. 2009 yılı sonu kümülatif harcama 30,6 milyar TL ve nakdi gerçekleşme % 72,6 düzeyine ulaşmıştır.

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamındaki yatırımların hızlandırılarak büyük bir bölümünün 2012 sonuna kadar tamamlanması, ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve istihdam artışı sağlanarak bölgede yaşayan vatandaşların refah, huzur ve mutluluğunun artırılması amacıyla GAP Eylem Planı (2008-2012) hazırlanmış; gerekli finansmanı önceden programlanarak ve bütçeyle ilişkilendirilerek uygulamaya konulmuştur (GAP Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2010:5).

1990-2007 dönemi itibarıyla GAP yatırımlarına kamu kaynaklarından yılda ortalama % 7,0 düzeyinde pay ayrılmıştır. 2008 yılı başında GAP yatırımları için 1 milyar 63 bin TL kaynak tahsis edilmiştir. GAP Eylem Planı'nın uygulamaya başlanmasıyla birlikte 2008 yılında kurumlara aktarılan 1 milyar TL ek ödenek ile yıllık yatırım tutarı iki katına yükselmiştir. GAP yatırımlarının toplam kamu yatırımları içindeki payı da ilk kez % 10'un üzerine çıkarak % 12 olmuştur. 2009

yılında 3,1 milyar TL ile bu oran % 14,4'e ve 2010 yılında da yaklaşık 4 milyar TL ile % 14,2 olarak gerçekleşmiştir (GAP Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2010:5).

Tablo 4.26. GAP'ın Finansman Durumu ve GAP Yatırım Tahsislerinin Toplam Kamu Yatırımları İçindeki Payı (%), 1990-2010 (GAP Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 2010)

4.4.2. GAP Eylem Planı

GAP Eylem Planı, Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamındaki yatırımların hızlandırılarak büyük bir bölümünün 2012 sonuna kadar tamamlanmasını; ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve istihdam artışı sağlanarak bölgede yaşayan vatandaşlarımızın refah, huzur ve mutluluğunun artırılmasını amaçlamaktadır.

GAP Eylem Planı kapsamında dört stratejik gelişme eksenine sahiptir:

I. Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi II. Sosyal Gelişiminin Sağlanması

III. Altyapının Geliştirilmesi IV. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi

Tüm bu eylemler için ihtiyaç duyulacak kaynak miktarı Tablo 4.27’de gösterilmektedir.

GAP Eylem Planı kapsamında yer alan eylemleri gerçekleştirerek hedeflere ulaşabilmek için 2008-2012 döneminde, 2008 yılı fiyatlarıyla, toplam 26,7 milyar TL’lik kaynağa ihtiyaç vardır. Söz konusu kaynağın 7,3 milyar TL’lik kısmı Eylem Planı olmaksızın olağan olarak bütçe kapsamında tahsis edilecek kısımdan

oluşmaktadır. Bu dönemde Eylem Planı için gereken ek finansman ihtiyacı 19,4 milyar TL olup, bu tutarın 4,9 milyar TL'lik kısmının merkezi bütçe dışından, 14,5 milyar TL'lik kısmının ise merkezi bütçe kapsamında finanse edilmesi öngörülmüştür (2008-2012 GAP eylem planı raporu).

Ekonomik Kalkınmanın Gerçekleştirilmesi, Sosyal Gelişmenin Sağlanması ve Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi için merkezi bütçe dışından kaynak finanse edilmezken, altyapının gerçekleştirilmesi için 4.882.046 bin TL lik kaynak merkezi bütçe dışından finanse edilmesi öngörülmüştür. En fazla finansmana altyapının gerçekleştirilmesi için ihtiyaç duyulurken, en az kaynak Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi için ayrılmıştır. Altyapının gerçekleştirilmesi için 20.099.067 bin TL lik kaynak ayrılmış, bu kaynağın 4.882.046 bin TL lik tutarı merkezi bütçe dışından tahsis edilirken 10.594.213 bin TL lik kısmı ise bütçe kapsamında finanse edilmesi öngörülmüştür.

Tablo 4.27. GAP Eylem Planının Finansman Tablosu (2008 Yılı Fiyatlarıyla, Bin TL) (GAP Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, GAP Eylem Planı, 2008-2012)

Eksen/Eylem	Toplam Finansman İhtiyacı	Hâlihazırda Öngörülen Olağan Kaynak	Eylem Planı Sonucunda Ek Finansman İhtiyacı	Merkezi Bütçe Dışı Finansman Kaynakları	2008-2012 Merkezi Bütçeden Öngörülen Ek Kaynak
I.Stratejik Gelişme	1.344.213	247.377	1.096.836	0	1.096.836
II.Stratejik Gelişme	5.114.770	2.416.618	2.698.152	0	2.698.152
III.Stratejik Gelişme	20.099.067	4.622.808	15.476.259	4.882.046	10.594.213
IV.Stratejik Gelişme	121.125	200	120.925	0	120.925
Yedek Ödenek	22.890	0	22.890	0	22.890
GENEL TOPLAM	26.702.065	7.287.003	19.415.062	4.882.046	14.533.016

4.5. YOKSULLUKLA MÜCADELE YAKLAŞIMLARI

Yoksullukla baş etme yöntemleri iki ana yaklaşım temeline oturmaktadır. Bu yaklaşımlar ve doğurdukları sonuçlar hem uygulayıcıların politikalarına hem de uygulanan bölgenin ekonomik durumuna göre değişme göstermektedir.

4.5.1. Dolaylı mücadele yaklaşımı

Dolaylı yaklaşım “hızlı büyüme yoluyla yoksul kesimin gelirlerini ve hayat standartlarını arttırmayı ön plana çıkarmaktadır. Bilindiği gibi, bir ülkenin kişi başı GSYİH ile yoksulluğun boyutları arasındaki güçlü korelasyon ekonomik büyümeyi yoksulluğun çözümü yapmaktadır. Büyümenin hızlı olması durumunda bunun sadece hanehalklarının parasal gelirlerini arttırmakla kalmayacağı, aynı zamanda, eğitim, sağlık ve altyapı olanaklarının da gelişmesini sağlayarak, yoksulluğun azaltılmasına dolaylı katkı sağlayacağı ve “insani yoksulluk” göstergelerini olumlu yönde etkileyeceği söylenebilir (Gündoğan, 2008).

Dolaylı mücadele yaklaşımını benimseyen 1980 Dünya Kalkınma Raporu’nda ekonomik büyümenin kaynakları; doğal kaynaklar, yatırım ve fiziksel sermaye, insan kaynakları ve nüfus olarak belirlenmiştir. Fiziksel sermaye birikimi ekonomik büyümenin en önemli ve gerekli bölümüdür. Nitekim, yenilikler ve yapısal değişimler için büyük oranda fiziksel yatırıma ihtiyaç duyulmaktadır. İnsan kaynakları da ekonomik büyümenin kaynaklarından biridir. Bir ülkenin insan kalitesindeki başarının büyüme üzerinde önemli etkisi bulunmaktadır. İnsan, yatırım, yenilik ve diğer fırsatlar için karar ve fikirlerin kaynağını oluşturmaktadır. Yapılan araştırmalar, eğitim düzeyi yüksek gelişmekte olan ülkelerde büyümenin daha hızlı ve fiziksel yatırım oranlarının daha yüksek olduğu göstermektedir.

Son olarak nüfus büyüme oranının, ekonomik büyüme üzerinde iki yönlü etkisi vardır. Birçok ülkede yüksek ve artan nüfus yoğunluğu yoksulluğun sürmesine neden olmaktadır. Bazı durumlarda işgücünün hızlı büyümesi kişi başına gelirin büyümesine yol açar.

1990 yılındaki raporun ana vurgusu ise emek yoğun ekonomik büyüme, beşeri sermaye yatırımları ve bireyler ve hanehalkları için güvenlik ağıları oluşturulması üzerine olmuştur. Dünya Bankası’nın anlayışına paralel olarak böyle bir büyüme stratejisi için eğitim ve sağlığa önem vererek beşeri ve fiziki sermayenin etkin biçimde kullanıma geçirilmesi ve liberal dış ticaret ve yatırımlar yoluyla ekonominin kendi içerisinde ve uluslar arası ölçekte rekabetin teşvik edilmesi gerektiğini belirtmektedir. Zira, bankanın 1990’lı yıllardan itibaren izlediği kalkınma stratejisinde insana yatırım yapma hedefi giderek önem kazanmaktadır, çünkü sağlıklı ve eğitilmiş bir nüfusa sahip olmaksızın sürdürülebilir bir büyümeye

ulaşılamayacağı yönünde genel bir kabul ortaya çıkmıştır. Yapısal denge politikalarının yoksullar üzerindeki olumsuz etkilerini bertaraf etmek amacıyla zarar görebilecek kesimler için güvenlik ağıları oluşturulması, kamu harcamalarından temel sosyal hizmetlere daha çok pay ayrılması ve yoksullara yönelik sosyal hizmetlerin etkinliğinin artırılması, yoksulluğun azaltılması için bu kesimlerin proje dizaynı ve uygulamasına katılımları sağlanması ve bu amaçla sivil toplum kuruluşları güçlendirilmesi, yoksulların yönetime daha etkin ve aktif katılımları için demokrasinin güçlendirilmesi gibi önlemlerin alınması 1990 yılı raporunda önem taşımaktadır (Uzun, 2003:160-164). Bu yaklaşım şu anda gelişmekte olan ülkeler üzerine araştırmalar yapan birçok iktisatçı ve yardım kuruluşu tarafından kabul edilmesine karşın hangi konulara daha ağırlık verilmesi gerektiği hususunda bazı anlaşmazlıklar varlığını devam ettirmektedir.

Büyümenin yoksulluğun azaltılmasında tek başına yeterli olmadığı düşüncesiyle, 1980 ve 1990 Dünya Kalkınma Raporları'nda yoksullukla mücadelede büyümenin ana güç olmasına rağmen yeterli olmadığı kabul edilmektedir. Bu nedenle, 2000-2001 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda yoksulluk kavramına dâhil edilmeyen çeşitli unsurlar eklenerek yeni ve daha geniş bir yoksulluk tanımı getirilmiştir. Böylece yoksulluk sadece gelir açısından değil, aynı zamanda eğitim ve sağlık imkânlarının yetersizliği olarak ifade edilmiştir. Yeni raporda yoksulluğun önlenmesi konusunda daha kapsamlı bir yaklaşım ile hem büyümenin gerekliliğine hem de kamu kurumlarına ve siyasal sorunlara yer verilmiştir. Ayrıca bu raporda kırsal gelişme konusunun da oldukça geniş biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu çerçevede kurumsal altyapının yeterli olmaması halinde piyasaların liberalize edilmesinin olumsuz etkilerine, kırsal kurumların yoksullar için daha aktif rol üstlenmesinin önemine, piyasa reformlarının yoksul kesimler üzerindeki etkisini yeni sosyal koruma önlemleriyle bertaraf etme gereğine işaret edilmiştir (Uzun, 2003:164)

Özetle 2000-2001 yılı Dünya Kalkınma Raporu'nda çok boyutlu bir yoksulluk tanımı benimsenmiş, onunla ilgili yeni ve daha dengeli bir strateji getirilmiştir. Bu çerçevede büyümenin önemine vurgu yapılırken aynı zamanda onun yoksulluğu azaltacak şekilde yeniden dağıtılması, piyasalar için güçlü kurumsal temeller yaratılması ve yoksul insanlar için sosyal kurumlar inşa edilmesi gibi hedefler öne çıkarılmıştır.

Dolaylı yoksullukla mücadele yaklaşımına yöneltlen temel eleştirisi, büyümenin birçok noktada eşitsiz bir biçimde geliştiği ve yararlarının yoksul kesimlere gerekli hız ve derecede ulaşmadığı noktasında yoğunlaşmaktadır. Büyümenin yararlarının yoksul kesimlere ulaşma yollarının beklendiği ölçüde açık olmadığı, büyüme sonucunda sağlanan sağlık ve eğitim olanakları gibi, istihdam olanaklarının da merkezlerden uzak bölgelerde yaşayan bazı yoksul kesimlere ulaşmayıp, görece daha yüksek gelirli kesimler üzerinde yoğunlaştığı durumlara sıkça rastlanmaktadır (IDS Bulletin, 1996:5).

Ekonomik büyümenin hızı yanında, gerçekleştirilen büyümeden kaynaklanan kazanımların adil bölüşümünün de yoksulluğun azaltılmasında önemli bir etkisi bulunmaktadır. Dolayısıyla, büyüme öncesinde mevcut üretim faktörlerinin mülkiyet dağılımının eşitsiz olduğu durumlarda sağlanacak büyümenin, bu eşitsizliklerin yoksulluk üzerindeki olumsuz etkisini muhafaza etmesi hatta daha da körüklemesi beklenebilir (Gündoğan, 2008). Bu durumda, büyümenin, gelir dağılımının görece eşit olduğu ülkelerde yoksulluk oranında daha büyük düşüslere yol açması, buna karşılık gelir dağılımının bozuk olduğu ülkelerde, özellikle nüfusun hızla arttığı durumlarda, yoksulluğun, büyümeye karşın, düşmek bir yana, daha da artması olasıdır (Şenses, 2002:262).

Büyüme, gelir dağılımı ve yoksulluk ilişkisi üzerine çeşitli ülkeler için yapılan çalışmaların, büyümenin yoksulluğun azaltılması için gerekli ancak yeterli olmadığı sonucunda birleştikleri görülmektedir.

4.5.2. Doğrudan mücadele yaklaşımı

Doğrudan mücadele yaklaşımında, yoksulluk sorununun dolaysız çözümüne yönelik politikaların ve programların uygulanması söz konusudur. Bu yaklaşımda kamu; vergi, sosyal güvenlik, sosyal yardım, sağlık ve eğitim politikaları gibi temel araçlarla gelirin ikincil dağılımına etkin bir biçimde müdahil olmaktadır. Bu politik araçlarla birlikte, kamunun öncülük ettiği, özel olarak dizayn edilmiş yoksullukla mücadele programları da bu yaklaşımın temel enstrümanları arasında yer almaktadır.

Yoksullukla mücadele için uygulanabilecek doğrudan önlemler arasında ağırlıklı yoksulların kullandığı mal ve hizmetlere sübvansiyon verilmesi, asgari ücret, istihdamı arttırmaya yönelik çeşitli proje ve önlemler, yoksullara yönelik kredi

programları ve çeşitli çocuk eğitim ve beslenme programları ön plana çıkmaktadır (Şenses, 2003:328). Yoksul hanehalklarına yaşam standartlarını arttırmaya yönelik yapılan transferler yoksullukla mücadelede önemli bir araçtır.

Dolaysız yoksullukla mücadele programlarını etkinliği ve yoksulluğun azaltılmasındaki nihai başarısı için üç temel koşulun sağlanması gerekmektedir. Bunlardan birincisi, yoksullukla mücadelenin genel kamuoyu tarafından öncelikli bir hedef olarak benimsenmesi ve bu yönde uygulanacak somut program ve politikaların toplumda yaygın destek bulmasıdır. İkinci koşul, bu program ve politikaların hedeflediği yoksul kitlenin iyi belirlenebilmesidir. Gerekli üçüncü koşul, uygulamanın şeffaf olması ve her kademede hızlı karar alabilecek bürokratik kadroların varlığıdır (Şenses, 2002:240).

Dolaysız mücadele yaklaşımlarında karşılaşılan temel güçlükler, bu politikaların emek arzı ve yoksullara özel kaynaklardan yapılan yardımların miktarı üzerindeki olası olumsuz etkileridir. Yapılan çalışmalar, yoksullara yapılan transferlerin çalışma süreleri üzerinde olumsuz etkilerinin olduğunu ve hatta emek arzını azalttığını göstermektedir,

Dolaysız mücadele yaklaşımında karşılaşılan temel güçlüklerden bir diğeri, çözüme kavuşturmayı amaçlanan sorunun büyüklüğü karşısında kaynakların yetersizliği sonucu bu kaynakların sınırlı sayıda yoksul insana ulaşabilmesi, yapılacak yardımların yoksullara hangi yollarla kanallize edileceği, kaynakların yetersizliği karşısında, kaynakların yoksullara en yüksek oranda ulaştırılması için yoksul kesimin ve yoksulluk profilinin doğru belirlenebilmesi, yani etkili bir hedeflemenin yapılabilmesi ile ilgilidir.

Yoksullukla etkili bir mücadele yürütülebilmesi için “hem dolaylı hem de dolaysız yaklaşımın bir arada yürütülmesi gerekliliği konusunda genel bir uzlaşma vardır.” Yoksullukla mücadelede her iki yaklaşım da kendi açılarından önemli katkılar sağlamaktadır. Dolayısıyla bu süreçte dolaylı ve doğrudan yaklaşım birbirine alternatif değil; tamamlayıcı olarak görülmelidir. Yani, bir taraftan ekonomik büyüme sağlanıp gelir düzeyi yüksek olan istihdam olanakları genişletilirken, diğer taraftan, doğrudan yoksul kitlelere yönelik politika ve programlar aracılığıyla yoksulluğa karşı etkin bir mücadele yürütülebilir. Bu alanda kalıcı ve sürdürülebilir bir başarı sağlanması her iki yaklaşımın da bir arada yürütülmesine bağlıdır.

4.5.3. Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Politikaları

Türkiye’de sosyal yardım sistemi 1980’ler öncesi yaşlı, özürlü, ve kimsesiz çocukları hedef alan diğer bir deyişle sadece bu kesimi yoksul kabul eden bir anlayışa sahipti. Yoksulluk gelir dağılımı eşitsizliğinin bir türevi olarak değil arızı bir olgu olarak algılanmıştı. Dolayısıyla yoksullukla mücadele programı da arızı koşulları ortadan kaldırmaya yönelikti (Dansuk, 2003:242). Konu, 1980’lerin ikinci yarısından sonra kurumsal bazda ele alınmış ve politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Özellikle 90’lı yıllarda yaşanan ekonomik krizlerin ortaya çıkardığı olumsuz koşullar, gerek akademik alanda ve gerekse de kamu yönetimi ve sivil toplum örgütleri düzeyinde yoksulluk konusuna karşı ilginin artmasına neden olmuştur. Türkiye’de yoksulluk sorununun çözümünde son yıllara kadar, dolaylı yaklaşım ağırlıklı olarak benimsenmiş, işsizlik sorunuyla mücadelede olduğu gibi, yoksullukla mücadele de ekonomik büyümeye havale edilmiş ve beş yıllık kalkınma planlarında hızlı ekonomik büyümenin işsizlik ve yoksulluk gibi sorunları kendiliğinden çözeceği gibi iyimser bir yaklaşım benimsenmiş ancak bu yaklaşım tarzının yoksulluk sorununu çözemeyeceği geç de olsa anlaşılmış ve Türkiye’de yoksullukla mücadelede büyümenin yanında doğrudan mücadele yöntemlerinin de uygulanması, bir zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır (Gündoğan, 2008).

4.5.4. Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Yapı

Yoksullukla Mücadelede kurumsal yapıyı oluşturan unsurlar şunlardır:

- Resmi Kurumlar
- Sivil Toplum Örgütleri
- Uluslararası Kuruluşlar

4.5.4.1. Resmi kurumlar

Türkiye’de yoksullukla mücadelede faaliyette bulunan resmi kurumlar; Sağlık Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı / Kredi ve Yurtlar Genel Müdürlüğü, Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), Belediyeler ve Özel Kuruluşlardır.

4.5.4.1.1. Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı

Ödeme gücü olmayan vatandaşların tedavi giderlerinin yeşil kart verilerek devlet tarafından karşılanması hakkında kanunu ile 1992 yılından itibaren yoksul vatandaşlara bedava sağlık hizmeti veren Sağlık Bakanlığı ve eğitim giderlerinin aile bütçesine ek bir yük getirmesini önlemek amacıyla, eğitim gören öğrencilerin eğitim masraflarının karşılanması, öğrenci ve araştırma bursları gibi faaliyetleriyle yoksulluğun azaltılmasında önemli görevler üstlenen Milli Eğitim, yoksullukla mücadele açısından kayda değer katkılar sağlamaktadır.

Sosyal güvenlik sistemleri toplumda yoksulluğu ve gelir dağılımındaki eşitsizlikleri önlemede ve toplumsal huzuru sağlamada önemli bir rol oynamaktadır. Türk sosyal sigorta sisteminde beş farklı sigorta rejimi bulunmaktadır. Farklı rejimlerde yer alan kişiler sosyal sigorta haklarından farklı kriterlere göre yararlanmaktadır. Devlet memurlarını kapsayan Emekli Sandığı (% 14.3), işçileri kapsayan Sosyal Sigortalar Kurumu (% 61.6) ve kendi hesabına çalışanları kapsayan Bağ-Kur (% 23.5) temel sosyal güvenlik kurumlarını oluşturmaktadır. SSK, Bağ-Kur kapsamındakiler ile Emekli Sandığı'ndan gelir ve aylık alanlar ile bunların hak sahipleri için adı geçen kuruluşlar, devlet memurları ve yeşil kart sahipleri için ise devlet bütçesinden karşılanmaktadır (Gürses, 2007:66)

Yoksul kesim çoğunlukla çalışmadığı veya kayıt dışı sektörlerde düşük ücretlerle çalıştığı ve prim ödeme gücüne sahip olamadığı için sosyal sigorta sistemi içinde yer almaması, sistemdeki denetim ve bilgi eksikliği nedeniyle çalışan kesimin önemli bir bölümünün sistem dışında kalması, sistemin temel sorunları arasındadır. (DPT, 9.kalkınma raporu:35) Sosyal güvenlik sisteminin karşı karşıya olduğu bu sorunları çözerek, tüm vatandaşları tek bir güvenlik şemsiyesi alanda kapsayacak yeni bir yapının oluşturulabilmesi için halen çalışmalar sürdürülmektedir (Gürses, 2007:66).

4.5.4.1.2. Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu

Ülkede yoksul ve muhtaç durumdaki kişilere yardım açısından önem taşıyan bir başka resmi kuruluş ise Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumudur. Sokakta yaşayan çocuklara yönelik hizmetler ile korunmaya muhtaç çocuklara yönelik kurumsal bakım, evlat edindirme, ekonomik ya da sosyal yoksunluk içinde

bulunan bakıma muhtaç yaşlı ve özürliilere, kuruluşlarda veya kendi ikametgâhlarında bakım gibi hizmetler ağırlıklı olarak Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK) tarafından verilmektedir. Kurum hizmetlerinden yararlanmak isteyen çocukların korunması, bakımı ve yetiştirilmelerine yönelik hizmetlerin mümkün olduğu ölçüde kendi yaşam ortamlarında verilmesi amacıyla, Aileye Dönüş ve Aile Yanında Destek Projesi başlatılmıştır. Ayrıca, muhtaçlık nedeniyle korunma kararı alınan çocukların ailelerine yönelik sosyal ve ekonomik destek programları yürütülmektedir. Bu anlamda, Sosyal ve Ekonomik Destek Yönetmeliği Çerçevesinde (SHÇEK) tarafından verilecek destek miktarı:en yüksek devlet memuru aylığı (ek gösterge dahil) tutarının

Okul Öncesi Çocuk	%50	Aylık 306,19 TL.
İlköğretime Devam Eden Çocuk	%75	Aylık 459,28 TL.
Orta Öğretime Devam Eden Çocuk	%80	Aylık 489,90 TL.
Yüksek Öğretime Devam Eden Çocuk	%90	Aylık 551,13TL.
Yetişkinler için	%40'ı	Aylık 244 ,95 TL. dir.

4.5.4.1.3. Vakıflar Genel Müdürlüğü

Vakıflar Genel Müdürlüğü de yoksullukla mücadele açısından önemli kurumlardan biridir. Annesi ya da babası olmayan muhtaç çocuklar ile % 40 ve üzeri engelli olan muhtaçlara; sosyal güvencesi olmayan, herhangi bir gelir veya aylığı bulunmayan yoksullara muhtaç aylığı bağlamakta ve maddi durumu yeterli olmayan ilk ve ortaöğretim öğrencilerine burs sağlamaktadır. Vakıf ayrıca, yoksullara yiyecek dağıtmak amacıyla aşevi hizmeti de sunmaktadır. Vakfın 2009 yılı toplam geliri 8.023.382.476 TL tutarında olup, toplam gideri ise 7.880.803.482 TL dir (Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2009).

4.5.4.1.4. Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı

Yoksullukla mücadele açısından Türkiye’de önemli uygulamalardan biri de “Yoksulluk içinde ve muhtaç durumda bulunan vatandaşlara yardım etmek, sosyal adaleti pekiştirici önlemler alarak, gelir dağılımının iyileştirilmesine katkı sağlamak, sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etmek” amacıyla, Mayıs 1986’da

TBMM'de kabul edilen Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonudur (SYDTF). Fonun kaynakları;

- Kanun ve kararnamelerle kurulu bulunan veya kurulacak olan fonlardan Bakanlar Kurulu kararıyla yüzde 10'a kadar aktarılacak miktarlardan,
2010 yılı itibariyle diğer fonlardan aktarılan gelir 7.704.170 TL'dir.
- Gelir ve kurumlar vergisitahsilat toplamının yüzde 2.8'inden,
Bu kapsamda, 2010 yılında elde edilen gelir 1.754.937.276,93 TL'dir.
- Trafik para cezalarının yüzde 50'sinden,
2010 yılında Trafik Para Cezalarından elde edilen gelir 181.180.115,81 TL olmuştur.
- RTÜK gelirlerinin yüzde 15'inden,
2010 yılında elde edilen gelir 46.324.140,35 TL'dir.
- Bütçeye konulacak ödeneklerden,
2010 yılında SYD Genel Müdürlüğüne 252.486.243 TL ödenek tahsis edilmiş, yılsonu itibariyle toplam ödenekten 251.439.644 TL'lik harcama gerçekleşmiştir.
- Her nevi bağış ve yardımlardan,
2010 yılında alınan bağış ve yardımlar 231.002.345 TL'dir.
- Diğer gelirlerden oluşmaktadır
Geçmiş yıl gelirleri toplam 71.108.790TL olarak gerçekleşmiştir (SYDGM 2010 raporu)

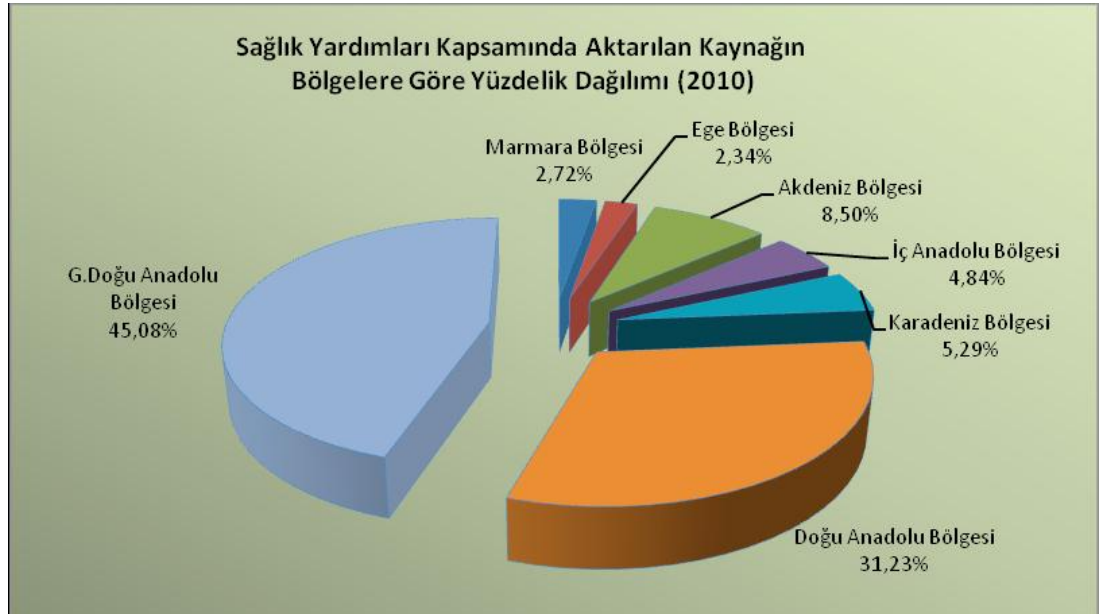
Fonun başlıca faaliyetleri;

Periyodik yardımlar: SYD vakıfları, periyodik olarak aldıkları bu paylar ile ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın gıda, giyim, yakacak, barınma, sağlık, eğitim vb. acil ve güncel zaruri ihtiyaçlarını karşılamaktadır.

Sağlık yardımları: Sosyal güvenceden yoksun vatandaşların çeşitli sağlık giderleri, SYDF aracılığı ile karşılanmaktadır. Ayrıca, özürlü vatandaşların protez, işitme cihazı, sakat arabası, araç-gereç ihtiyaçları da sağlık yardımları kapsamında yer almaktadır. Özürlü vatandaşlara yardım doğrultusunda, 2009 yılı itibariyle 3.3 milyon TL değerinde tedavi giderlerine yönelik destek, fon tarafından tahsis edilmiştir. Fonun tedavi destekleri yanında nüfusun en muhtaç kesimine dâhil olan ailelerin çocuklarının temel sağlık hizmetlerine tam olarak erişimini hedef alan bir sosyal güvenlik ağı oluşturmak amacıyla, 2003 yılından bu yana, Şartlı Sağlık Yardımı (ŞSY) Programı sürdürülmektedir. ŞNT gebelik yardımları kapsamında 2005-2009 döneminde fayda sahibi anne adayı sayısı 49.626'ya, aktarılan toplam kaynak miktarı da 3,67 Milyon TL'ye yükselmiştir.

2010 yılı itibariyle sağlık yardımları için aktarılan kaynak 76.355.737,54 TL. dir. Sağlık yardımları kapsamında aktarılan kaynağın bölgesel yüzdelik dağılımları incelendiğinde, en fazla kaynak % 45.08 oranıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesine aktarılmıştır. Bu bölgeyi sırasıyla, Doğu Anadolu, Akdeniz, Karadeniz, İç Anadolu, Marmara ve Ege Bölgesi takip etmektedir.

Grafik 3: Sağlık Yardımları Kapsamında Aktarılan Kaynağın Bölgelere Göre Yüzdelik Dağılımı, 2010

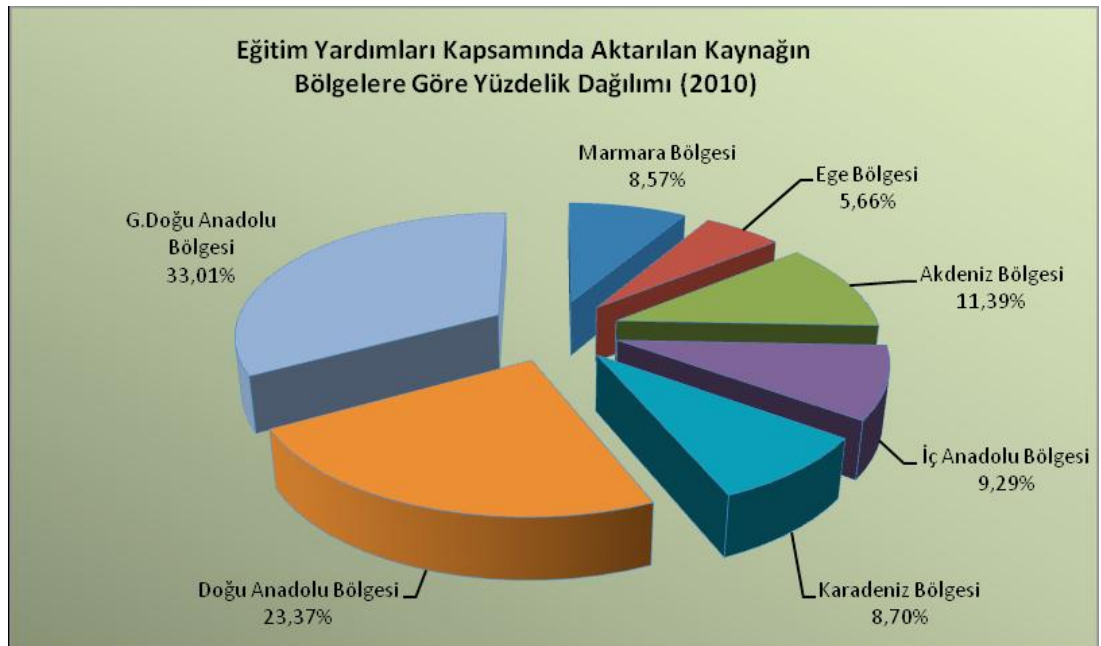

Kaynak: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2010

Eğitim yardımları: Eğitim destek yardımları kapsamında; ilköğretim ve ortaöğretimde okuyan çocuklarının okul ihtiyaçlarını karşılamaktan yoksun ailelere ayni ve nakdi yardım yapılmakta, ilk ve orta öğretim öğrencilerinin taşıma, yemek, iâşe ve barınma sorunun giderilmekte, burs almaya hak kazanan öğrencilerden başarılı olanların burs ödemesi yapılmakta, özürü öğrencilerimizin okullarına ücretsiz olarak ulaşımını sağlanmaktadır.

Önlük, çanta ve kırtasiye gibi okul ihtiyaçlarının karşılanması için Fon'dan Vakıflara yörenin nüfusu, sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi göz önüne alınarak kaynak aktarılmaktadır. Bu amaçla, 2007-2008 eğitim dönemi Eğitim Materyali Yardımları için de Fon'dan 70 milyon TL kaynak ayrılmış ve Vakıflara aktarılmıştır. 2008 yılında bu kapsamda Fondan 94,9 Milyon TL; 2009 Eylül ayı itibariyle ise 114,4 Milyon TL kaynak aktarılmıştır. Özürü lere yapılan eğitim yardımları açısından, 2008 yılında 25.933 özürü öğrenci için 30,37 Milyon TL; 2009 yılında ise bu kapsamda, 27.205 öğrenci için 31,43 Milyon TL kaynak kullanılmıştır. Şartlı Nakit Transferi kapsamında ise, 2009 yılı içinde 345,05 Milyon TL kaynak ŞNT eğitim desteği için aktarılmış; sistemde aktif olarak faydalanan eğitim fayda sahibi çocuk sayısı 2.118.821'e ulaşmıştır (T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2009).

Grafik 4: Eğitim Yardımları Kapsamında Aktarılan Kaynağın Bölgelere Göre Yüzdelik Dağılımı, 2010

Kaynak: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2010

2010 yılı itibariyle toplam eğitim yardımları için aktarılan kaynak 889.857.644,70 TL dir. Eğitim yardımları kapsamında aktarılan kaynağın bölgesel yüzdelik dağılımları incelendiğinde, en fazla kaynak % 33.01 oranıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesine aktarılmıştır. Bu bölgeyi sırasıyla, Doğu Anadolu, Akdeniz, İç Anadolu, Karadeniz, Ege ve Marmara Bölgesi takip etmektedir

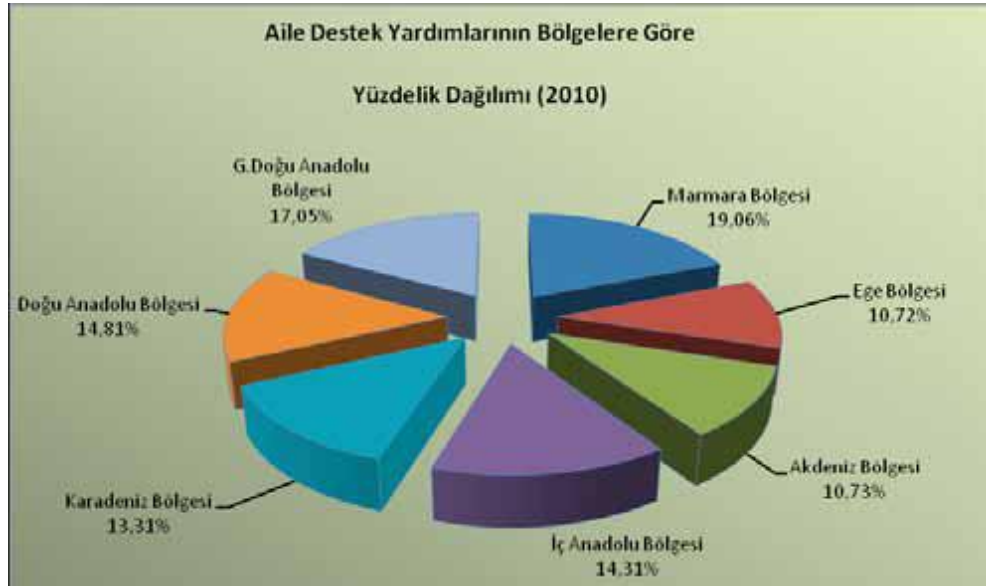
(Aile Destek Yardımları)

Gıda, yakacak ve barınma yardımları: Ekonomik ve sosyal yoksunluk içinde bulunan vatandaşlarımızın temel ihtiyaçlarının karşılanması için, Fondan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına gıda, yakacak ve barınma yardımları için kaynak aktarılmaktadır. 2003 yılından itibaren, Vakıflarca belirlenen ihtiyaç sahibi ailelere en az 500 kg kömür bedelsiz olarak ulaştırılmaktadır.

Barınma yardımları kapsamında, sosyal güvenceden yoksun, fakir ve ihtiyaç sahibi vatandaşların sağlıksız ve eski evlerinin yerine yeni ev yapılmakta ya da evlerinin onarımı gerçekleştirilmektedir. 2008 yılında toplam 213,7 Milyon TL; 2009 yılında ise 382,35 Milyon TL değerinde kaynak, gıda yardımları için fondan Vakıflara aktarılmıştır. Yakacak yardımları kapsamında; aralık 2009 itibariyle 2.234.720 aileye 1.977.907 ton kömür teslim edilmiştir. Barınma yardımları kapsamında ise, oturulmayacak derecede eski, virana, bakımsız ve sağlıksız evlerde yaşayan muhtaç vatandaşlara evlerinin bakım ve onarımı için 2009 yılı Aralık ayı sonu itibariyle 72.304 kişiye 74.430.494 TL kaynak aktarılmıştır (T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2009).

2010 yılı itibariyle yakacak yardımları için Fona 6.350.200 TL, barınma yardımları için 113.557.283 TL, gıda yardımları için ise 1.069.231,467 TL kaynak aktarılmıştır. Aile destek yardımları kapsamında aktarılan kaynağın bölgesel yüzdelik dağılımları incelendiğinde, en fazla kaynak % 33.01 oranıyla Marmara Bölgesine aktarılmıştır. Bu bölgeyi sırasıyla, Güney Doğu Anadolu, Doğu Anadolu, İç Anadolu, Karadeniz, Akdeniz ve Ege Bölgesi takip etmektedir.

Grafik 5: Aile Destek Yardımlarının Bölgelere Göre Yüzdelik Dağılımı, 2010

Kaynak: Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Faaliyet Raporu, 2010

Özel amaçlı yardımlar: İşsizliğin ve yoksulluğun belirgin olarak yaşandığı yerlerde, Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları tarafından işletilen 51 aşevi ile 31,195 vatandaşımıza günlük sıcak yemek verilmektedir. 2008 yılında 10,56 milyon TL, 2009 sonu itibariyle ise 8,65 Milyon TL aktarılacak toplamda 31.615 vatandaşımıza günlük sıcak yemek verilmesi sağlanmıştır. Buna ek olarak, doğal afet, terör, yangın gibi nedenlerle mağdur olan vatandaşlarımızın acil ihtiyaçları için SYD Vakıfları aracılığıyla çeşitli yardımlar yapılmaktadır (T.C Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2009).

Tüm bu yardımların yanında, gelir getirici ve istihdam yaratıcı bazı projelere yönelik destek programları da uygulanmaktadır. Bu projelerden bazıları şunlardır. Kırsal Alanda Sosyal Destek Projesi, Bilişim Çınarları Projesi, Gelir Getirici Küçük Ölçekli Projeler, İstihdama Yönelik Beceri Kazandırma Eğitimleri, Toplum Yararına Çalışmalar için Geçici İstihdam, Sosyal Altyapı ve Hizmet Merkezlerinin Kuruluş ve Geliştirilmesi, Toplum Kalkınması Çalışmaları.

Yoksullukla mücadele doğrultusundaki önemli katkılarına karşın, SYDTF kapsamındaki uygulamaların etkili bir biçimde yürütüldüğünü söylemek mümkün değildir. Kurumun resmi görüntüsü, sivil toplum örgütleriyle dayanışma eksikliği, kaynak yapısının düzensizliği sonucu yardım dağıtımlarının periyodikleşememesi,

yardımlardan yararlanacak olanların seçimindeki gelişi güzellik, yardımların çoğunlukla hedef kitle dışına taşması ve yardımların zaman zaman iktidardaki partilerin oy beklentisine göre biçimlenmesi gibi unsurlar SYDTF' nin uygulamadaki temel sorunları arasında yer almaktadır ( nder ve şenses, 2006:14-56).

Türkiye'de yoksullukla mücadele kapsamında değerlendirilebilecek bir başka uygulama da mikro finans projeleridir. Mikrofinans, belirli bir düzeyin altında gelire sahip bireylere yapılacak yardım ve bağışlar yerine, bankalar, sivil toplum kuruluşları, kredi kooperatifleri ve diğer resmi mali sistem öğeleri aracılığı ile onların ihtiyaçlarını karşılayacak, onları üretime sevk edecek düşük mebla lardaki kredilerin kullandırılması, böylelikle bir yandan bu bireylerin mevcut refah seviyelerinin arttırılması, diğer yandan ise dolaylı olarak çok küçük değerlerin de üretim sürecinde kullanılması ile kişi başına düşen milli gelirin ve büyüme oranının yükseltilmesi amaçlarına hizmet eden ekonomik bir sistemi ifade etmektedir. Yani, mikrofinans, iş yapma fikri olup gelir getirici bir faaliyette bulunmak üzere, küçük bir başlangıç sermayesine ihtiyacı olan ancak ihtiyaç duyduğu bu sermayeyi klasik yollarla elde edemeyen yoksul insanlara kredi imkânı verilmesidir. Türkiye'de ticari olarak mikro finansman faaliyeti gerçekleştirebilmeye imkan veren kurumlar, bankalar ve diğer finans kuruluşları, kooperatifler dernekler ve vakıflardır.

Türkiye'de mikrofinans alanında sivil toplum kuruluşları arasında, Türkiye Kalkınma Vakfı (TKV) ile Kadın Eme ini Değerlendirme Vakfı'nın (KEDV)  alışmaları ön plana çıkmaktadır. KEDV, 2002 yılında, Türkiye'deki ilk mikrofinans kuruluşu olan Maya Mikro Ekonomik Destek işletmesini kurmuştur. Amacı, küçük çaplı bir iş yapmakta olan dar gelirli kadınlara, bu işlerini geliştirebilmeleri ve ekonomik hayata aktif olarak katılabilmeleri için küçük miktarlarda borç para vermektir. Özellikle yoksul kadınlara girişimcilik potansiyellerini desteklemeyi amaçlayan mikro finans projeleri çeşitli Vakıflar tarafından uygulanmaktadır.

Türkiye'deki mikrofinans programlarının bir yenisi Bangladeş'teki Grameen Bank tecrübelerinden yararlanılarak Diyarbakır'da 2003 yılında pilot uygulaması başlatılan Türkiye Grameen Mikrokredi Projesi (TGMP) dir. Bu projeyle ulaşılması hedeflenen kitleyi sırasıyla yoksul kadınlara, işsiz gençler, işsiz yaşlılar,  z rl ler ve gaziler, küçük ölçekli çiftçiler, sokaktaki sahipsiz çocuklar, çocuklarını  ocuk

Esirgeme Kurumu'na vermek mecburiyetinde kalan aileler, topraksız köylüler ve orman köylüleri oluşturmaktadır (Akgül, 2006).

Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) 'nın mikrokredi uygulaması, 2003 yılında Diyarbakır'da 6 yoksul kadının her birisine 500 YTL olmak üzere toplam 3 bin YTL verilerek başlatılmıştır. Eylül 2007 sonu itibariyle, Diyarbakır, Ankara, Yozgat, Çankırı, Gaziantep, Kahramanmaraş, Mardin, Batman. Eskişehir ve Zonguldak'ta toplam 6340 yoksul kadına 500 YTL ile 4000 YTL arasında değişen miktarlarda 8 milyon 249 bin YTL kredi verilmiştir. Bu kredilerde geri dönüş oranı %100'dür.

"Bugüne kadar, Türkiye genelinde 50 ilde 72 şubede 50 bin dar gelirli kadına, aileleri ile birlikte yaklaşık 250 bin kişiye 100 milyon lira mikrokredi verilmesi sağlanmıştır. Teminat ve kefalet olmadan geri dönüş oranı yüzde 100 dür. Sadece Diyarbakır 'da 6 şubede 10 bin 239 kişiye, aileleri ile birlikte yaklaşık 55 bin kişiye 32 milyon 441 bin 183 lira mikrokredi verilmiş 28 milyon 360 bin 65 lira geri dönüşüm sağlanmıştır. Türkiye'de henüz yasal altyapının oluşturulmadığı bu alanda sadece belirli vakıfların yürüttüğü mikro kredi uygulamalarında başarılı bir deneyim yaşanmıştır.

Kredi geri dönme oranının %100 gibi memnuniyet verici düzeyde olması, gelecekte mikro kredi uygulamasının genişletilmesi için umut vermekte olsa da, ulaştığı kesimin sınırlılığının yanında, küçük kredilerle kurulan küçük işletmelerin mevcut ekonomik sistem ve acımasız rekabet koşulları içinde ne ölçüde başarılı olacağı ve yoksulluk sorununa kalıcı ve kapsamlı bir çözüm getireceği tartışmalıdır.

4.5.4.2. Sivil toplum kuruluşları

Sivil toplum kuruluşları, modern toplumlarda belirli hedefler doğrultusunda bazı görevleri üstlenmek, belirli konularda halkı aydınlatmak ya da yönlendirmek için çalışan ve gönüllülük esasıyla hareket eden kuruluşlar olarak tanımlanabilir.

Sivil toplum kuruluşlarını yoksullukla mücadele kriterleri açısından değerlendirmeye tâbi tuttuğumuzda, yoksulluğu gidermede katkıda bulunmak isteyen bir sosyal kuruluştan aşağıdaki şartlar aranmalıdır:

- Sosyal faaliyetler kapsamında hedef kitle olarak yoksulların yer alması ve bu kesimin özellikle sosyo-ekonomik boyutuyla korunması ve desteklenmesi.

- Yoksulluğun tanımlanmasında ve yardıma muhtaçların tespitinde objektif kriterlerin uygulanması.
- Yardıma muhtaç kategorisine giren farklı yoksul grupların (özürlü, yaşlı, hasta) spesifik ihtiyaçlarına göre sosyal (aynî veya nakdî) yardım ve hizmetlerin yapılması.
- Maddî yardımların yanında yoksulların psiko-sosyal, meslekî, teknik ve tıbbî ihtiyaçların karşılanması (Örn. istihdam sağlayıcı meslekî eğitim programları; Toplum hayatına kazandırma faaliyetleri; Eğitim programları; Temel sağlık hizmetleri).
- Sosyal faaliyetler çerçevesinde yürütülen değişik sosyal yardım ve hizmet programlarının yoksulların hayat standardını belirgin bir şekilde iyileştirmesi ve üretime dönük potansiyellerini artırması.
- Yoksullukla mücadeledeki sosyal politikaların bölgesel olmaktan ziyade yurt çapında dengeli bir şekilde düzenlenmesi.

Yoksullukla mücadelede en çok bilinen sivil toplum kuruluşlarından bazıları şunlardır:

Dost Eli Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Yarım Elma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Kimse Yok mu Derneği, Yardım Eli Derneği, Sarmaşık-Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı, Yeryüzü Doktorları, Rida İnsani Yardım ve Dayanışma Derneği, Alternatif Yaşam Eğitim Kültür ve Çevre Derneği, Evrensel Gelişim Derneği, Bedensel Engelliler Derneği, İHH İnsani Yardım Derneği, Hayat Ağacı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Cansuyu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Beşir Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği.

4.5.4.2.1. Dost Eli Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

2001 yılında Konya merkezinde kurulan Dost Eli Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği; sosyal yardımlaşma alanında faaliyet gösteren bir sivil toplum kuruluşudur. Öncelikle ihtiyaç sahibi ailelere gıda ve giyim yardımı yapan dernek; insanlara verdiği hizmeti sadece bunlarla sınırlandırmayıp hem yurt içi hem de yurt dışında birçok hizmet vermektedir. Gıda ve giyim yardımlarının yanı sıra; öğrenciler

için kırtasiye yardımları, kütüphanesi olmayan ilköğretim okullarına kitap desteği, Konya dışından gelen ve hastaneye yatırılan ihtiyaç sahibi hastanın, gidebilecek yeri olmayan yakınlarını misafirhanelerde barındırma imkânı, hoş geldin bebek projesi ile yeni doğum yapmış ihtiyaç sahibi anne ve bebeğinin ihtiyaçlarının karşılanması, işverenle iş arayan arasında köprü olma vazifesiyle, evlenecek çiftler için çeyiz yardımı ile sosyal aktiviteler ve bilgilendirici eğitimler düzenleyerek ihtiyaç sahibine sosyal alanda destek vererek yurtiçinde bir çok faaliyette bulunmaktadır.

Yapılan yardımlar öncelikle Konya merkezinde yaşayan aileler için olup; yine Konya ve Karaman illeri genelinde 634 köye yardım ulaştırılmaktadır. Yine doğal afetlerin yaşandığı ve yoksulluğun çok fazla görüldüğü bazı illere ve bu illere bağlı köylerde yaşayan mağdur kişilere de yardım edilmektedir (www.dosteli.org.tr).

4.5.4.2.2. Yarım Elma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

2007 yılında kurulan ve merkezi İstanbul'da olan yarım elma yardımlaşma ve dayanışma derneği;

- İnsanlar arasında yardımlaşmayı ve işbirliğini arttırmak;
- İnsanlık kültürünün geliştirdiği ve kabul ettiği ortak değerleri gelecek kuşaklara taşımak;
- Toplum yararına çalışmalar yapmak, bu hususta çalışanları desteklemek;
- Dünya barışına katkı yapmak;
- Sağlıklı nesillerin yetişmesinde maddi ve manevi yardımlarda bulunmak
- Yoksullukla mücadele etmek;

Amacı ile kurulan bir başka sivil toplum kuruluşlarındandır.

Tüm bu amaçları gerçekleştirmek için ülkemizde ve ülkemiz dışında yardıma ihtiyacı olan her kimseye dil, din, ırk ayrımı gözetmeksizin maddi ve manevi destekte bulunmak gayesiyle çalışmalar yapmaktadır. Doğal afetler, savaş, terör ya da herhangi bir şekilde insanın veya insanların maddi, manevi zarar gördüğü durumlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, barınma, ulaşım yardımları

yapmakta, insanlar arasında hiçbir ayırım gözetmeksizin evlenme, iş kurma, eğitim, spor, sosyal hayata uyum konularında aynı ve nakdi yardımların yanı sıra moral destek vermekte ve insanlığa faydalı olacak her türlü faaliyeti desteklemektedir (www.yarimelmadernegi.org.tr).

4.5.4.2.3. Kimse Yok Mu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Merkezi İstanbul'da olan Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği, yurtiçinde ve yurtdışında dil, din, ırk, cinsiyet gibi hiçbir ayırım gözetmeden yardıma muhtaç insanların ihtiyaçlarını karşılamak, insanların sosyal sorumluluk bilincini, yardımlaşma ve dayanışma duygusunu geliştirmek, toplumların sosyoekonomik düzeyini yükseltmeye, insanlığın evrensel değerlerinin korunmasına ve tanıtılmasına yönelik çalışmalar yapmakta, bu amaçla insanlar ve ülkeler arasında köprü görevi üstlenmektedir.

Kimse Yok Mu Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği;

- Türkiye'de ve dünyada hastalık, işsizlik, ekonomik sebepler, zihinsel veya fiziksel özür gibi sebeplerden kaynaklanan yoksullukla tüm modern enstrümanların, en etkin yolların ve toplumsal bilinci oluşturacak kampanyaların kullanılarak mücadele edilmesinde,
- Deprem, yangın, sel, kasırga ve erozyon gibi doğal afetlerin sebep olduğu mağduriyetin en hızlı ve etkin şekilde giderilmesinde,
- Yaşadığı ekonomik sıkıntılar yüzünden sağlık hizmeti alamayan ve tedaviye/bakıma muhtaç kişilerin tedavi ve iyileştirilmesinde,
- Yoksulluk veya sair sebeplerden ötürü eğitim alma hakkından yararlanamayan çocuk ve gençlerin eğitim konusunda desteklenmesinde,
- Bayram gibi kültürel olarak önem taşıyan zaman dilimlerinde toplumsal kaynaşmaya katkı sağlanmasında öncü rol oynayan bir sivil toplum kuruluşu olmak amacını taşır.

Yoksulluğun uğradığı her yerde ve her durumda görev başında olan Kimse Yok Mu Derneği, 7 yaşını geride bıraktığı 2010 yılında çalışma alanlarını da 7 kategoride sınıflandırmıştır. Bunlar; afet yardımları, sağlık yardımları, eğitim yardımları, bayram yardımları, bireysel yardım kampanyaları, Afrika yardımları ve

kardeş aile yardımlarıdır. Bu alanlardan en önemlisi kuşkusuz kardeş aile yardımlarıydı. Derneğin kurulduğu günden bu yana sürdürdüğü ve Türkiye’de pek çok ihtiyaç sahibinin problemlerinin kalıcı olarak çözülmesine vesile olan Kardeş Aile Projesi, katılan her aileye yeni mutluluk kapıları açmaya devam etmektedir.

Dernek; sosyal içerikli, eğitim içerikli, sağlık içerikli, yardım içerikli ve çevre içerikli faaliyetlerde de bulunmaktadır. Özellikle yurt içinde ve yurt dışında yoksulluğun azaltılmasına yönelik projeler hazırlayıp uygulamaktadır.

Burs projesi kapsamında Kimse Yok Mu Derneği başarılı ancak maddi desteğe ihtiyaç duyan öğrencilere burs vermektedir. Burs programı maddi desteğin yanı sıra öğrencilere profesyonel hayata hazırlama adına birçok eğitim ve etkinlik içermektedir. Uzman konuklarla sektörel söyleşiler, Sektörel kitap dağıtımı, Staj imkânı ve kişisel ve mesleki eğitimler sağlanmaktadır.

Somali’de kuraklığın yoğun olarak hissedildiği Güney Somali bölgesinde ve Mogadişu şehrinde 3 milyon insan yaşamaktadır. 3 milyon nüfusun %70’i su kaynaklarına ulaşamamaktadır. Bölgede su bulunamadığından dolayı insan ve hayvan ölümleri gerçekleşmekte ve bu nedenle insanlar göç etmek zorunda kalmaktadır. Kimse Yok Mu Derneği açmayı veya tamir etmeyi planladığı tulumbalı kuyularla ortalama 1000; 100 metre derinlikli kuyularla ise ortalama 8000 kişinin en temel hayat gereksinimi olan suya kavuşmalarını sağlayacaktır.

Proje kapsamında kuyulardan çıkacak olan su, birinci derecede Somali’nin su kuyusu açılan bölgelerinde içme suyu, temizlik ve hayvanlar için kullanılacaktır. Temel hayat gereksinimi olan suya kavuşmakla, yaşanan ölümler ve dolaylı olarak açlığın azalması hedeflenmektedir. Açılması veya tamir edilmesi planlanan toplam 120 adet kuyunun maliyeti 1.050.000\$’dır ve bu 120 kuyudan 260.000 kişinin yararlanacağı düşünülmektedir

Kimse Yok Mu Derneği Haiti’de meydana gelen depremin ardından bölgede önemli faaliyetlerde bulunmuştur. Dernek, Haiti’de belediyenin tahsis ettiği 26 dönümlük arsada bir hastane kurulması kararı alarak artan kolera salgını ve diğer sağlık problemlerinin önüne geçmeyi hedeflemektedir.

Haitili devlet yetkililerinin katılımıyla temeli atılan hastanenin tahmini maliyeti 1.500.000 \$ dır. Kimse yok mu derneğinin haitide meydana gelen depremden sonra, Haiti’ye ulaştırmış olduğu toplam yardım miktarı ise 1.180.161

USD'dir. Derneğin 6 doktor, 1 sağlık memuru, 1 eczacıdan oluşan gönüllü sağlık ekibi bölgeye gitmiş toplam 1.350 hastanın muayenesini gerçekleştirmiştir. Yapılan toplam ilaç yardımı 219.071 USD'dir. Dernek, 7 Şubat 2010 tarihinde 27 gün devam ettirilerek günde ortalama 1400 kişiye sıcak yemek dağıtımını sağlamıştır, toplam sıcak yemek dağıtılan kişi sayısı ise 37.900'dür. Temel gıda yardımları kapsamında ise, 400 aileye kuru gıda yardımı yapılmıştır. Haiti'ye ulaştırılan toplam yardım miktarı 1.180.161 USD'dir.

Darfur katarakt projesi ile 20 Kasım 2008 den Mart 2011'e kadar Sudan - Darfur'daki klinikte dönüşümlü olarak 17 sağlık memuru görev almış, 41 göz doktoru tarafından 43.000 kişi muayene edilmiş; 8200 kişinin gözleri ameliyatla açılmıştır.

23 Ekim 2011 Pazar günü 13:41'de Van'ın Erciş ilçesinde meydana gelen deprem sonrası Kimse Yok mu Derneği tarafından bölgeye 100'den fazla tır dolusu yardım ulaştırılmıştır. Kimse Yok Mu Derneği Van'a ilk etapta çadır ve hazır yemek yardımları hariç olarak 10.000'den fazla battaniye, 5000'den fazla yardım kolisi, 5 kamyonun fazla giyim malzemesi, 7 tır içme suyu göndererek sıcak yemek dağıtımını gerçekleştirmiştir. 1500 kişiye hazır gıda ulaştırılmış, Kimse Yok Mu Adana Şubesi gönüllüleri ise depremzedeler için 500 kişilik bir aşevi çadırı kurmuştur (www.kimseyokmu.org.tr).

4.5.4.2.4. Yardım Eli Engelli ve Muhtaçlar İçin Eğitim, Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Yardımlı engelli ve muhtaçlar için eğitim, yardımlaşma ve dayanışma derneği, 2007 yılının Mart ayında tamamlayarak elli beş kurucu gönül insanının bir araya gelmesiyle İstanbul'da kurulmuştur.

- Engellilere (Fiziksel ve Zihinsel) her türlü maddi ve manevi yardımı yapmak ve engellilerin topluma kazandırılmasını sağlamak.
- Başta engelliler olmak üzere; toplumda yardımlaşma ve dayanışmanın tesisi ile birlikte kültürel ve ahlaki birliktelikleri sağlamak ve toplumun sosyo-ekonomik düzeyinin gelişmesin katkıda bulunmak ve sosyal, kültürel hizmetler yapmak.

- Kimsesiz, yaşlı, dul, yetim, öksüz, sokak çocukları, sokakta kalmış her türlü insanı, yurdundan ayrı kalmışları, mültecileri, yolda kalmışları himaye etmek ayni ve nakdi her türlü maddi ve manevi yardımı yapmak.
- Ülkemizde ve diğer ülkelerde meydana gelen felaket, afet, savaş gibi olağanüstü durumlarda ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda sağlık, eğitim, giyim, barınma, kira, konut, yakacak, temizlik ve sair bütün şartlarda ayni ve nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmak.
- Çevre temizlik ve sağlığı, tarihi, kültürel ve turistik bölge ve eserlerin korunmasını, halka tanıtılmasını ve kültürümüze kazandırılması konularında, kamu yararına yönelik etkin ve sonuç alıcı çalışmalar yapmak.
- Ulusal ve uluslar arası düzeyde çevrenin ve ekolojik dengenin korunmasını sağlamak.
- Sivil toplum kuruluşlarının kamu hizmetlerinin yerine getirilmesine katkı sağlamaları, bu amaçla kamu kurum ve kuruluşları ve mahalli idareler ile işbirliği yapmaları, ayrıca kamu hizmetlerine gönüllü katılımlarının sağlanmasına örnek oluşturup bu yönde uygulamalar yapmak derneğin başlıca faaliyetleri arasında yer almaktadır (www.yardimeli.org.tr).

4.5.4.2.5. Sarmaşık-Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği

Merkezi Diyarbakır'da olan Sarmaşık-Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği, Diyarbakır ilinin özellikle son 20 yılda yaşananlara bağlı olarak geçirdiği sosyal-ekonomik ve mekansal “dönüşümle” yoksulluğu tüm yıkıcılığı ile daha da derinden yaşandığı ve ildeki yoksul insanların Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı ve diğer devlet kuruluşları üzerinden bu kaynaktan sınırlı oranda yararlandıkları gerçeği üzerine kurulmuştur.

Yoksullukla mücadeleyi temel hedef alan ulusal ve uluslar arası kurumlarla işbirliği içinde olmak, yoksulluğun ortadan kaldırılması için küresel düzeyde belirlenen hedeflerin yerel düzlemde gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar yapmak; bu kapsamda merkezi hükümetin ve yerel yönetimlerin yanı sıra sivil toplumun bu mücadeleye katılımını sağlamak ve bir bütün olarak Türkiye toplumunu yoksullukla mücadele konusunda duyarlı hale getirmek, yoksulluğun tüketilmesi ve sürdürülebilir kalkınmaya katkı sunacak çalışmalar yapmak; toplumsal yardımlaşma ve dayanışmayı geliştirmek, İhtiyaç sahibi yoksul yurttaşlara gıda, giyim, sağlık,

eğitim, yakacak, barınma vs. hususlarda aynı-nakdi her türlü yardımda bulunmak; ekonomik istihdamlarını kendilerinin sağlamasına dönük çalışmalar yürütmek, bu yönlü destek-kaynak sunmak ve teşvik etmek derneğin temel amaçları arasındadır.

Derneğin istihdam, beceri-meslek edindirme ve sürdürülebilir kalkınma çalışmalarının yanı sıra yoksul yurttaşlarımızın yararlanması amacıyla da belli projeler üzerinde çalışmaktadır. Bu çalışmalardan biri de 43 kurum ve kuruluşun ortaklığıyla kurulan Sarmaşık Gıda Bankası Projesi'dir. Genel amacı "Diyarbakır'da ikamet eden ve temel gıda maddelerini karşılamakta güçlük çeken yoksul yurttaşlarımıza çağdaş ve adil yöntemlerle gıda yardımında bulunmak" olan Gıda Bankası Projesi "sosyo-ekonomik açıdan yardım yapabilecek durumda olan kişi, şirket, kurum, kuruluş, grup ya da sivil toplum örgütleri arasında dayanışma ve yardımlaşma olanaklarını artırmak; kentimiz için yapılacak çalışmalarda ortak iş üretme kültürünü daha da yaygınlaştırmak" özel amacına uygun bir yapılanmadır (<http://derenahiyesi.info/basndan/388-sarmasik.html>).

4.5.4.2.6. Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı (KEDV), 1986 yılında dar gelirli kadınların yaşam kalitelerini ve ekonomik durumlarını iyileştirmelerine destek olmak ve yerel kalkınmada liderliklerini güçlendirmek amacıyla kurulmuş, kâr amacı gütmeyen bir sivil toplum örgütüdür. Bu anlamda, KEDV, 2002 yılında, Türkiye'deki ilk mikrofinans kuruluşu olan Maya Mikro Ekonomik Destek işletmesini kurmuştur. Amacı, küçük çaplı bir iş yapmakta olan dar gelirli kadınlara, bu işlerini geliştirebilmeleri ve ekonomik hayata aktif olarak katılabilmeleri için küçük miktarlarda borç para vermektir.

Maya, 2002 yılında Kocaeli'de 200 Kadın Müşteriye 55 Bin YTL tutarında kredi sağlayarak Türkiye'de en yoksul insanlara yönelik ilk mikrokredi projesini başlatmıştır. Verilen ilk mikrokredilerin tutarı 30 \$ ile 300 \$ aralığında olmuş ve %100'lük bir geri dönüş oranı sağlanmıştır. Program Kocaeli, Sakarya, Düzce ve İstanbul'da uygulanmakta olup diğer kentlere yayılması hedeflenmektedir. Program kapsamında, şimdiye kadar toplam 8,497 adet kredi verilmiştir. Dağıtılan toplam kredi tutarı ise 7 milyon TL'yi geçmiştir. Kredi miktarı ortalama 600 dolardır ve vadesi 1-12 ay arasında işin niteliğine göre değişmektedir (www.kedv.org.tr).

4.5.4.2.7. Yeryüzü Doktorları

Uluslararası bir grup yardım gönüllüsü doktor tarafından Nisan 2004 yılında Yeryüzü Doktorları Türkiye adıyla İngiltere’de kurulmuştur. Yeryüzü Doktorları, din, dil, ırk, etnik köken, milliyet ayırt etmeden, yeryüzünün tüm sakinlerine tıbbi ve insani yardım götürmeyi hedef edinmiştir. Yeryüzü Doktorları’nın ana amacı, temel tıbbi bakım ve sağlık ihtiyaçlarına yeterince ulaşamayan ihtiyaç sahiplerine tıbbi ve insani yardım götürmektir. Bu amaçla, ister insan, ister tabiat kaynaklı olsun felaket durumlarında, kısa vadeli acil müdahale, yardım ve tedavi hizmetleri sağlanmakta, yetersiz hijyen, kötü hayat şartları, fakirlik, açlık, kıtlık gibi nedenlerle gelişebilecek hastalık ve salgınların önlenmesi amacıyla, genişletilmiş tıbbi yardım ve bakım hizmetleri sağlanmakta, özellikle ülkenin veya bölgenin kendi sağlık çalışanlarını kapsayacak şekilde, sağlık sisteminin ve tıbbi hizmetlerin yeniden düzenlenmesi yapılmaktadır.

Bu amaçla, ihtiyaç bölgesine kısa vadeli pratik çözüm ve acil yardım götürülmesini takiben, kalıcı, uzun vadeli, bölgenin sosyal dokusunu ve özellikle sağlık sistemini tamir edecek uzun soluklu faaliyetler üretilmekte ve çoğu kez, hizmetin aksamadan yürüdüğü anlaşıldıktan sonra, lokal partnerlere devredilerek bir başka hizmet bölgesine yoğunlaşmaktadır.

Yeryüzü Doktorları bugüne kadar dört kıtada 20 kadar ülkeye tıbbi ve insani yardım ulaştırmıştır. Bunlar arasında; Sudan, İnguşetya, Kongo, Filistin, Sierra Leone, Gana, Hindistan, Kenya, Bangladeş, Nijer, Bosna, Irak, Kosova, Endonezya, Lübnan, Afganistan, Makedonya, ve Pakistan sayılabilir. Yeryüzü Doktorlarının yurt içinde de özellikle, Kars, Malatya, İstanbul, Şanlıurfa, Konya, Kırşehir ve İzmir illerinde de önemli sağlık hizmetleri bulunmaktadır (www.yyd.org.tr).

4.5.4.2.8. Rida İnsani Yardım ve Dostluk Derneği

Rida İnsani Yardım ve Dostluk Derneği, 2010 yılı başlarında Sudan’ın Darfur Bölgesine gönderilen heyetin ziyaret sonunda hazırladığı raporla şekillenmiştir. Özellikle yurt dışına yönelik hizmetler için 06.07.2010 tarihinde resmi hüviyetine kavuşan Rida İnsani Yardım ve Dostluk Derneğine daha sonra, Ribat Eğitim Vakfı bünyesinde faaliyet gösteren Ribat Aşevide dâhil edilerek yurtiçi hizmetlerine de başlamıştır.

Dernek yetim projesi ise gönüllü öğretmenler aracılığıyla kendi okullarında bulunan yetimler tespit edilerek bu öğrencilerin kırtasiye, kıyafet ve gıda ihtiyaçları

karşılanmaktadır. Şu an itibariyle yaklaşık 130 yetim öğrencinin ihtiyacını karşılamakta ve yetim çocuklara ücretsiz dersane, toplu piknik, şehir dışı gezileri gibi etkinlikler düzenleyerek, hayata tutunmaları ve başarılı birer insan olmaları sağlanmaya çalışılmaktadır (www.ridader.org).

Eğitime ayrı bir önem veren dernek, ülke sınırları içerisinde yürüttüğü çalışmalarına ‘Yurtiçi Yetim Projesini’ de dahil etmiştir. Proje kapsamında 200 kadar yetim öğrencinin giyimden kantin giderlerine kadar birçok alandaki ihtiyaçları karşılanmaktadır. Yardım paketlerinin içinde çantadan deftere, kaleminden silgi, tıraş kalem, suluboya ya kadar öğrencinin ihtiyaç duyabileceği her türlü kırtasiye malzemesi bulunmaktadır.

4.5.4.2.9. Alternatif Yaşam Eğitim Kültür ve Çevre Derneği

2002 yılında “hayata kadınca alternatifler” sloganı ile yola çıkmış bir sivil toplum kuruluşu olan “alternatif yaşam”, farklı düşünceleri ve meslek gruplarını ortak bir platformda toplayarak, gerçekleştirdiği faaliyetlerle eğitilmiş kadın, eğitilmiş aile, başarılı ve mutlu topluma ulaşmayı hedeflemektedir.

Dernek kadının sosyal ve mesleki hayatta daha aktif ve verimli hale gelmesi adına gerçekleştirdiği eğitim ve kültür faaliyetlerini sınırlı zamanda, sınırsız hizmet anlayışıyla, kalite ve profesyonellik ışığında sunmaktadır. Bu bağlamda seminerler, eğitim programları, geziler, kültür ve sanat faaliyetleri, özel gün kutlamaları, yemekler kahvaltılar ve sosyal fayda oluşturacak faaliyetler oluşturacak faaliyetler düzenlemektedir. İletişim ve paylaşım ortamının etkinliğini arttırmak amacıyla dernek çatısı altında 9 mesleki ve 2 sosyal kulübü hayata geçirmiştir. Dernek, güzel bir sosyal yardımlaşma örneği olarak, yaşayan ama fark edilmeyen insanların, bir nebze yüreklerini güldürebilmek, onların ihtiyaçlarını giderebilmek adına ihtiyaç sahiplerinin doğrudan ve ücretsiz olarak yararlanabildiği, 1.ve 2. El kıyafet toplama kampanyalarıyla alternatif giyim mağazasıyla hizmet vermektedir (www.ayder.org.tr/).

4.5.4.2.10. Bedenseller Engelliler Derneği

Bedensel Engelliler Vakfı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan tüm ortopedik engellilerin eğitim, sağlık ihtiyaçlarına katkıda bulunarak sosyal dayanışmalarını sağlamak amacıyla 20 temmuz 1993 yılında İstanbul’da kurulmuştur. Bünyesinde toplanan engelli vatandaşlar için din, dil, ırk, bölge ve cinsiyet ayrımı yapmaksızın

gerekli tüm çalışmaları yapan vakıf ortopedik engelliler için yapılacak çalışmalarla ilgili olarak kurumlar ve kişilerle işbirliği halindedir. Ortopedik engellilerin ruhen ve bedenlen kendilerine yeterli gücü kazanabilmeleri için eğitici, birleştirici ve tedavi edici çalışmalarda bulunmakta, iş sahaları ve atölyeler açıp gerekli eğitimi sağlayarak bedensel engellileri tüketici pozisyonundan üretici bir birey konumuna getirerek topluma kazandırmayı hedeflemektedir.

Engellilerin hak ve taleplerinin savunucusu, aynı zamanda takipçisi olmak, kimsesiz ve yardıma muhtaç engellilerin rehabilitasyonlarını sağlamak, eğitim ihtiyacı olan engellilere maddi destek sağlamak, ortopedik engelliler için gereken araç gereçleri temin etmek, maddi ve manevi yardımda bulunarak onlara ve ailelerine destek olmak derneğin öncelikleri arasındadır.

1993 yılında kurulan Bedensel Engellilerle Dayanışma Derneği, çeşitli yollarla sağladığı yardımları yönlendirerek kuruluşundan bugüne kadar 18.000'in üzerinde ihtiyaç sahibi engelliye tekerlekli sandalye dağıtımını gerçekleştirmiştir. Ayrıca, dernek pek çok ilden çok sayıda engellinin ameliyatlarını ve orteZ-protezlerini yaptırmaktadır. Dernek tarafından ilköğretim, lise ve yükseköğretim düzeyinde yardıma muhtaç engellilere veya aile reisi engelli olan öğrencilere, gerekli belgelerin derneğe teslim edilmesi koşulu ile burs yardımları yapılmaktadır. BEDD'den şu anda 56 kişi burs yardımı almaktadır. Gıda yardımları kapsamında ise, her yıl Ramazan ayı süresince yaklaşık 1.000 aileye gıda yardımı yapılmakta ve iftar yemeği verilmektedir (www.bedd.org.tr) .

4.5.4.2.11. İHH İnsani Yardım Vakfı

İHH İnsani Yardım Vakfı nerede olursa olsun sıkıntıya düşmüş, felakete uğramış, savaş, tabi afet vb. sebeplerle mağdur olmuş, yaralanmış, sakat kalmış, aç ya da açıkta kalmış, zulme uğramış tüm insanlara gerekli insani yardımı ulaştırmak ve bu insanların temel hak ve hürriyetlerinin ihlal edilmemesi için gerekli tüm girişimleri yapmak üzere kurulmuştur. 1992'de gönüllülerin faaliyetleri ile başlayan Vakıf çalışmaları 1995 yılında kurumsallaşmıştır.

İHH İnsani Yardım Vakfı, çalışmalarını yürütürken ülkemizde ve çalışma yaptığı bölgelerde yardımlaşma, dayanışma ve kardeşlik duygusunun gelişmesini önemsemekte ve buna yönelik birçok sosyal, kültürel faaliyetlerde bulunmaktadır.

İHH İnsani Yardım Vakfı misyonunu gerçekleştirirken tüm dünyada öncelik sırasına göre; savaş ve savaşın etkisinin sürdüğü bölgelerde, afet bölgelerinde, yoksulluk olan tüm ülke ve bölgelerde faaliyetler yürütür.

Vakfın sosyal yardımları;

- Gıda Yardımları (acil gıda programları, kurban programı, ramazan kumanya ve iftar dağıtımı çalışmaları, gezici ve geçici aşevleri, sürekli ihtiyaç bölgelerinde gıda dağıtımı vb.)
- Yetim Yardım Programları (yetimhane kompleksi inşa ve işletmeleri, savaş, deprem ve sair sebeplerle yetim kalan çocukların gıda, giyim, eğitim, sağlık, barınma vb. ihtiyaçlarının karşılanması vb.)
- Barınma ve Giysi Yardımları (prefabrik köy, çadır kentler, yıkılan evlerin yeniden inşası, zarar görmüş evlerin tadilatı, ihtiyaç sahiplerine sürekli giysi dağıtımı vb.)
- İş - Meslek Edindirme Projeleri (ailelere balıkçı tekneleri, çiftçilik, marangozluk, terzilik, boyama, nakış vb. meslek edindirme kursları, ailelere motor taksiler, kadın gelişim enstitüleri vb.)
- Su Kuyuları ve Kanallarının İnşası

İHH insani yardım vakfı, yetim yardım programları kapsamında, 2007 yılında yetimlere kendi ayakları üzerinde durana kadar sürekli bakım sağlayabilmek amacıyla sponsor aile sistemi uygulamasını hayata geçirmiştir. 2010 yılı itibariyle Türkiye dahil 27 ülkede toplam 15.890 yetim çocuk İHH sponsor aile sistemi çerçevesinde sürekli destek programı kapsamına alınmıştır. 2010 yılı sonu itibariyle pek çok ülkeden toplam 15.890 yetime ve 11.190 sponsora ulaşılmıştır. Sponsor aile sistemi ile desteklenen yetimlerin %2'si Balkanlarda, %2'si Kafkasya'da, %5'i Asya'da, %7'si Türkiye'de, %10'u Afrika'da ve %74'ü Ortadoğu'da yer almaktadır. Yetimlere yapılan yardımların %16'sı eğitim, %15'i giysi, %30'u gıda, %13'ü sağlık ve %26'sı nakdi yardımlardan oluşmaktadır

23 Ekim'de Van'ın Erciş ilçesini vuran 7.2 büyüklüğündeki depremde ölü sayısının 523, yaralı sayısının 1.650 olduğu belirlenmiştir. Van Erciş ve civarında daha önce yetim kalmış ve mağdur duruma düşmüş yetim çocuklar ile bu depremde

anne babasını veya birini kaybetmiş çocukların tespiti ve onların düzenli olarak eğitim, sağlık, gıda, giysi ve barınma ihtiyacına cevap verilecek şekilde aylık düzenli nakdi yardımlarla desteklenmesi çalışması başlatılmıştır. Barınma, gıda ve giysi yardımları kapsamında, vakıf tarafından bölgeye 23.270 adet çadır, battaniye ve ısıtıcı; kadınlar, erkekler ve çocuklar için 79.425 parça kışlık kıyafet, 2.423 çift ayakkabı; 203 ton su, 7.500 paket bebek bezi, 2.200 paket bebek maması, 203 ton gıda malzemesi ulaştırılmıştır (www.ihh.org.tr).

Gıda yardımları, 2010 yılı kurban programı kapsamında İnsani Yardım Vakfı, Kurban Bayramı'nda Türkiyeli hayırseverlerin kurban emanetleri olan 44.076 kurban hissesi savaş, işgal ve doğal afet bölgelerinde ihtiyaç sahiplerine ulaştırılmıştır. 44.076 kurban hissesinin, 776 hissesi Orta ve Güney Amerika'ya, 18.196 hissesi Afrika bölgesine, 1.667 hissesi Doğu Avrupa ve Balkanlara, 1.896 hissesi Kafkasya'ya, 2.416 hisse Orta Asya'ya, 1.316 hisse Güneydoğu Asya'ya, 6.273 hisse Orta Doğuya, 11.536 hissesi ise Güney Asya ülkelerine ulaştırılmıştır (Kurban Raporu, 2010).

4.5.4.2.12. Hayat Ağacı Sosyal Yardımlaşma Derneği

Merkezi Sivas'ta olan Hayat Ağacı Sosyal Yardımlaşma Derneği 2005 yılında sivil toplum örgütlerinin katkılarıyla kurulmuştur. Derneğin amacı Türkiye'de ve Sivas'ta yoksullukla mücadele çalışmaları yapmak, yoksul ve ihtiyaç sahibi ailelere gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut ve sair bütün hususlarda ayni, nakdi her türlü maddi ve manevi yardımda bulunmaktır. Toplumun menfaatine olacak her türlü faaliyeti destekleyecek çalışmalar yapmaktır.

Öncelikli hizmet alanı Sivas şehrindeki fakirlik probleminin şehirdeki sosyal ve psikolojik etkilerini azaltmak fakir, düşkün ve kimsesizlere yardımcı olmaktır. Dernek, ilk çalışmasını Gıda Bankasını kurarak gerçekleştirmiştir. Gıda Bankası ile sosyal yardımlar daha planlı ve programlı hale getirilmiştir. Normal bir süper market gibi düzenlenen Gıda Bankasında, gıda, giyim, kundura, temizlik ve ev tekstili ürünleri mevcuttur. Fakir ve mağdur ailelerden incelemesi, tetkiki tamamlanarak yardıma muhtaç olduğuna karar verilen aileler komisyon tarafından kendilerine belirlenen limit kadar bu markete gelerek ürün sınırlaması yapılmaksızın her ay alışveriş yapabilme imkanına sahiptir. Bu marketle hem kaynak israfı önlenmekte

hem de sosyal yardımlaşma ve dayanışma için alan el ile veren elin buluşturulduğu merkez faaliyetlerine aralıksız şekilde devam etmektedir

Gıda Bankasına müracaat eden ihtiyaç sahipleri gerekli işlemler yapıldıktan sonra, kendileri için belirlenen limitlerde modern bir marketten alışveriş yapabilmektedir. Kayıtlarda 3000 aile bulunmakta olup, 312 aile halen düzenli olarak Gıda Bankasından hizmet almaktadır. Derneğin hedefi halkın ve esnafın bağışları oranında bu 3000 ailenin tamamına hizmet vermektir (www.hayatder.org/).

4.5.4.2.1.13 Beşir Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği

Merkezi İstanbul'da olan Beşir derneği, ülkemizde ve diğer ülkelerde meydana gelen doğal afet, savaş, olağanüstü ve olağan zamanlarda ihtiyaç sahiplerine gıda, giyim, sağlık, eğitim, yakacak, kira, barınma, evlenme, yuva kurma, iş kurma, konut, ve benzer bütün konularda ayni, nakdi, maddi ve manevi yardımlarda bulunarak insanlığın yararına olan her türlü faaliyeti destekleyerek yardımcı olmak amacını taşımaktadır.

Somali'de kalıcı hizmetler yapmanın niyeti ve gayreti içerisinde Beşir Derneği olarak üç başlık altında yapılacak kısa ve uzun vadeli eylem planları çıkartmaktadır. Saha çalışmaları ise bu sosyal sorumluluk sınırları içerisinde yapılmaktadır. Normal gıda maddesi, çocuklar için besin maddeleri, günlük sıcak yemek çıkartılması ve dağıtılması acil gıda yardımları projesi kapsamında yürütülmektedir. Beşir Derneği olarak günlük 10.000 kişilik yemek çıkartılması ile ilgili çalışmalar yürütülmektedir. Bu projenin günlük maliyeti 5.000\$ dır.

Su kuyusu açılarak insanların ve besi hayvanların ihtiyaçlarının karşılanması, tarımsal destek sağlanması (tohum, zırai ilaç, tarımsal araç gereç ve tarımsal eğitimler), besicilik için büyük ve küçük baş hayvan desteği, köyüne dönen göçmenlerin bir yıllık gıda ihtiyaçlarının aylık olarak karşılanması. (hasat ve mahsul dönemine kadar direnç gösterebilmeleri için) göçmenlerin köylerine dönmesi ve yerleşik hayata geçmelerini destekleme projesi kapsamında yürütülmektedir.

Yetimhane ve eğitim projesi ile 500 kişilik bir yetimhane ve burada kalacak çocukluların ilk kademe eğitimini verecek bir okulun inşası için çalışmalar başlatılmıştır. Mevcut olan bir binanın tadilatı yapılarak Ekim 2011'de 60 kişilik yatakhane ve okulu ile bu projenin başlangıcı yapılacaktır. Şu an da mevcut yetimhane ve okulun kuruluş masrafı 75.000 \$ aylık masrafı ise 10.000\$dır.

Köye dönüş projesi ile köyünden çıkmak zorunda kalan hüseynilere yardım derneği ile yapılacak ortak çalışma neticesinde başkent Mogadişu'ya gelen 3000' e yakın göçmenin geri dönmelerini sağlayacak proje için fizibilite çalışmaları başlamıştır. Su kuyusu açmak, besicilik için büyük ve küçük baş hayvan desteği sağlamak, tarımsal desteklerde bulunmak, gıda ihtiyaçlarının karşılanması bu proje kapsamındadır.

Gıda ve Çocuk maması projesi ile kamplarda sıcak yemek dağıtılması ve yerleşik halk için kumanya verilmesi ile ilgili çalışmalar başlatılmıştır. Bu proje kapsamında saha ve uygulanabilirliğin denenmesi açısından Cuma günü bir kampta 1500 kişilik sıcak yemek dağıtılmıştır. 1500 kişilik bir yemek 2000\$ maliyetle gerçekleştirilmiştir. Bebeklere dağıtılacak mama ile ilgili Türkiye'de bir araştırma yapılması ve bunun nasıl organize edileceği ile ilgili bir çalışma yapılacaktır (www.besirderneği.com).

Devletler, gerek karar mekanizmalarının hantallığı, gerekse muhtaçların tespitinde etkinsizlikleri sebebiyle yoksulluğun bütünüyle ortadan kaldırılmasında hiçbir zaman tam anlamıyla yeterli olamamışlardır. Türkiye Devleti ise, yapısal veya zihinsel kavrayış sorunlarından dolayı yoksullara yönelik sosyal politikalarını henüz geliştiremediği için, sorunların çözümlerinde sivil toplum kuruluşlarının aktif katılımlarına ihtiyaç vardır. Sivil toplum kuruluşları, sosyal sorunları duyarlı bir biçimde daha yakından takip etmeleri ve çözüme dönük karar aşamalarında daha hızlı hareket edebildiklerinden dolayı, çoğu kamu kurumlarından daha etkin hizmet sunabilmektedirler (Özalp, 2008:86).

Türkiye'de sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ya da ulaşamadıkları yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon icra etmekte, toplumda var olan dayanışma duygusunu devamlı kılmakta katılımcı demokrasiye katkıda bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının yoksulluğa karşı sosyal duyarlılık gösterme çabalarının sonucunda devletin de sosyal devlet anlayışıyla yoksullara daha çok önem vermesi ve kalıcı çareler bulması gerektiği inancı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bir taraftan kamu bütçelerinden yürütülen sosyal yardımların yetersizliği sebebiyle sivil toplum kuruluşlarının devreye girmesiyle, bir nebze de olsa yoksulluğun giderilmesinde katkıda bulunmakta, diğer taraftan da yoksulluk konusuna hem toplumsal, hem de kamusal duyarlılığın artmasına yardımcı olmaktadırlar (www.sosyalsiyaset.net/documents/yoksullukla_mucadele).

Gerçekten de sivil toplum kuruluşları, ekonomisi gelişmiş olsun ya da olmasın, sadece devletin sosyal yardım konularında tamamlayıcı bir unsur olarak ortaya çıkmamakta, aynı zamanda yoksulluğun ortadan kaldırılması gerektiği yönünde kolektif bilinçlenmeye de katkıda bulunmaktadır. Bu da, hükümetlerin yoksullukla mücadelede yeni sosyal politikalar geliştirmesini veya mevcut sosyal politikalarını yeniden gözden geçirmesini sağlamaktadır. Örgütlü sivil toplumun, sosyal konularda devletin önüne geçmek suretiyle, hükümetleri de harekete geçirmekte ve gerçek bir sosyal devletin oluşmasına ön ayak olmaktadır.

4.5.4.3. Uluslararası kuruluşlar

Yoksullukla mücadelede son yıllarda ortaya çıkan önemli bir eğilim, bu konuda ulusal hükümetlerin ve sivil toplum örgütlerinin yanında; IMF, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) ve Uluslararası Çalışma Örgütü gibi uluslar arası kuruluşların bu konuda artan ilgisidir. Bu ilgi, uluslararası kuruluşların, bu amaçla sağladıkları kaynaklar kadar, bu kuruluşların dış yardım stratejilerini giderek yoksulluk yörüngesine oturtmaları açısından önemlidir.

Uluslararası düzlemde yoksulluk konusuna karşı en çok ilgi gösteren kuruluşlar arasında UNDP ve Dünya Bankası göze çarpmaktadır. Dünya Bankası' nın 1992 yılından sonra, kredilerini, diğer uluslararası yardım kuruluşları ile işbirliği içinde, yoksullukla daha yakından ilişkilendirmeye başladığı, yoksulluktaki gelişmelerin daha yakından izlenmesi için, ülke bazında, yoksulluk çalışmaları yapılmasını ve konuya ilişkin veri tabanının güçlendirilmesini öngördüğü ve desteklenecek projelerde yoksulların hedeflenmesi gibi özellikler aramaya başladığı görülmektedir (Şenses, 2001:256).

Öte yandan, yoksulluk gündeminin oluşmasında belirleyici bir rol oynayan uluslararası kuruluşların bu yöndeki somut çabalarının ve sağladıkları parasal desteklerin, yoksulluğun ulaştığı boyutlar karşısında son derece yetersiz kaldığı ve daha da önemlisi, yoksulluğun azaltılması söylemlerinin, en üst düzeye ulaştığı son yıllarda, dış yardımların gerek nicelik, gerek nitelik olarak bu amaçla tutarlı olmak bir yana, aksine ağırlıkla sanayileşmiş ülkelerin siyasal çıkarları tarafından güdüldüğü kuşkusunu arttıran bir gelişme göstermesi, küresel ekonomik krizler sonrasında, gelişmekte olan ülkelerin bozulan makroekonomik dengelerini sağlamak amacıyla uluslararası finans kuruluşları tarafından uygulanan istikrar ve uyum

programlarının bir takım mali kısıtlamalar getirerek, getirilen bu kısıtlamalar sonucunda bu kuruluşlara karşı toplumda büyük tepkilerin ortaya çıktığı da görülmektedir (Şenses, 2001:260).

Kuruluşların yoksullukla mücadele konusunda tek başlarına yetersiz kaldıkları ve yoksulluğun azaltılmasında kayda değer bir başarı sağlanabilmesi için farklı yöntemlerin ulusal ve uluslararası düzlemlerle birlikte uygulamaya konduğu çok yönlü bir yaklaşımın gerekli olduğu söylenebilir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Yoksulluk, genel anlamıyla, insanların yaşamlarını devam ettirebilmesi için temel gereksinmelerini karşılayamama durumu olarak tanımlanmaktadır. Yoksulluk, insanların sadece gelir, tüketim gibi maddi nesnelerden (gıda, barınma, giyim, vb) mahrum olmalarını değil, aynı zamanda sağlık, eğitim, ulaştırma vb hizmetlerden de mahrum olmalarını ifade etmektedir.

Dünyada yoksulluk profili, Dünya Bankasının belirlemiş olduğu günde 1.25 \$ yoksulluk sınırı yaklaşımı çerçevesinde incelendiğinde, günlük 1.25 doların altında gelir elde eden yoksulların toplam dünya nüfusu içerisindeki oranı 1990 yılında %41.7 iken, 2005 yılında % 25.2' ye düşmüştür. Bu oranın, 2015 yılında %15'e ve 2020 yılında ise %12.8' e düşmesi beklenmektedir. 2005 yılında günde 1.25 \$ yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksulların oranları incelendiğinde, yoksulluğun en şiddetli yaşandığı bölge, %50.9 yoksulluk oranıyla Alt Sahra Afrika'sıdır. Ülkede nüfusun yarısından fazlası yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. En düşük yoksulluk oranına sahip bölge ise %3.6 oranıyla Ortadoğu&Kuzey Afrika ülkeleridir.

Uluslararası yoksulluk çizgisi günde 2 dolara yükseltildiğinde, 2005 yılında dünyada 2.557 milyon insan günde 2 dolarlık yoksulluk sınırından az yaşarken, bu sayının 2015 yılında 2,060 milyona, 2020 yılında ise 1,926 milyona gerileyeceği tahmin edilmektedir. 2005 yılında günde 2 \$ yoksulluk sınırının altında yaşayan yoksulların oranları incelendiğinde, yoksulluğun en şiddetli yaşandığı bölge, %73.9 yoksulluk oranıyla Güney Asya ve %73 yoksulluk oranıyla Alt Sahra Afrika ülkeleridir.

Yoksulluğu daha çok parasal gelir açısından tanımlayan Dünya Bankası'nın aksine, yoksulluğu daha çok insani gelişme açısından inceleyen UNDP'nin 2010 İnsani Gelişme Raporunda çok yüksek insani gelişmeye sahip ilk 3 ülke; Avustralya, Norveç, Yeni Zelanda, orta düzey insani gelişmeye sahip ilk 3 ülke; Fiji, Türkmenistan, Dominik Cumhuriyeti, düşük insani gelişmeye sahip ilk 3 ülke; Kenya, Bangladeş, Ganadır.

2010 yılı itibariyle, gelir endeks değeri en yüksek ülke 0.950 endeks değeri ile Katar iken en düşük değere sahip ülke Alt Sahra Afrika ülkesi olan Zimbabwe’dir. Yetişkin okuryazar oranı ve brüt okullaşma oranı ile ölçülen eğitim endeks değeri en yüksek ülke Kore (0.928) iken en düşük eğitim endeks değerine sahip ülkeler Güney Asya ülkeleridir. Sağlık endeksinde ilk sırada Çin Cumhuriyeti (0.990) yer alırken, en düşük değere sahip ülke Afganistandır.

Yoksulluğun profili Türkiye açısından incelendiğinde, sadece gıda harcamalarını esas alan yoksulluk oranlarına bakıldığında gıda yoksulluğu yıllar itibari ile azalmaktadır. Türkiye’de gıda yoksulluğu fert oranının % 0.48 olduğu, bu oranın gıda dışı yoksullukla beraber % 18.08’e çıktığı farkedilmektedir. Türkiye’de en yüksek yoksulluk oranlarının yıllar itibariyle ataerkil ve geniş aileler arasında olduğu (%24.48), en düşük yoksulluğun ise çocuksuz ve çekirdek ailelerde (%9.86) olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, büyük hanehalkları daha küçük hanehalklarına oranla daha yoksuldur, bunun nedeni ise eklenen hanehalkı fertlerinin yoksulluk oranı daha yüksek olan çocuklar olmasıdır. Çocuksuz ya da sadece bir tane çocuğu olan hane halklarının yoksulluk oranları ortalamanın altındadır. Yaşla ilişkisi dikkate alındığında, daha küçük çocuklar daha yoksuldur, aktif yaştaki yetişkinler ortalama olarak daha az yoksuldur, yaşlılar yetişkinlere oranla daha yoksul olmalarına karşın çocuklar kadar yoksul değildir

Türkiye’de 2009 yılında, sırasıyla; ücretsiz aile işçileri’nin (%29.58), yevmiyeli çalışanların (%26.86) ve kendi hesabına çalışanların (%22.49) yoksulluk oranının en yüksek olduğu kesimler olduğu görülmektedir. Yoksulluk oranının en düşük olduğu kesim ise %2.33 oranıyla işverenlerdir. Türkiye’de yoksulluğun en yaygın olduğu çalışan kesimlerden biri de yevmiyelilerdir. Türkiye’de yevmiyeli çalışanların 2009 yılı itibariyle %26.85’i yoksuldur. Yoksulluk oranları sektörler itibariyle değerlendirildiğinde, yoksulluk riskinin en fazla olduğu sektör sırasıyla tarım, sanayi ve hizmetler sektörüdür. 2009 yılı itibariyle bu oran sırasıyla; tarımda %33.01, sanayide % 9.63, hizmetler sektöründe %7.16 olarak gerçekleşmiştir. Eğitim durumu yükseldikçe yoksul olma riskinin de azaldığı görülmektedir. 2009 yılı itibariyle Türkiye geneli için okur-yazar olmayan fertlerde yoksulluk oranı %29.84 iken, ilkokul mezunlarında bu oran % 15,34, lise ve dengi meslek okulları

mezunlarında % 5,34, yüksekokul, fakülte ve üstü mezuniyete sahip fertlerde % 0,71' e düşmüştür.

Türkiye’de yoksulluk sıralamasında Doğu Anadolu Bölgesinden sonra 2. sırada yer alan bölge Güneydoğu Anadolu bölgesidir. Bölgenin yoksulluğuna eşlik eden en önemli gerçeklerden biri bölgedeki işsizlik sorunudur. Türkiye’de 15 yaş ve üzeri nüfus 3 046 bin iken, 1 yıldan az süredir iş arayan nüfus 2 176 bindir. Bu nüfusun 164 bini GAP illerinde yer alırken, 1 yıl ve daha çok süredir iş arayan 870 binlik nüfusun 54 bini GAP illerinde yer almaktadır.

Türkiye’de 2010 yılı itibariyle istihdam edilen 22.549 kişinin 1.547 bini, 3.046 işsiz 219 bini GAP bölgesindedir. Bölgede istihdam edilenlerin eğitim durumlarına bakıldığında, istihdam edilenlerin çoğunun sırasıyla lise altı eğitilmişlerden, lise ve dengi meslek okulundan, yüksek öğretimden ve okuma yazma bilmeyenlerden oluştuğu görülmektedir. Bölge illerinin ortak özelliği toplam işgücünün büyük bir kısmının lise altı eğitilmişlerden oluşmasıdır. Kişi başına gelirin yanı sıra, kişi başına düşen kamusal eğitim ve sağlık göstergelerini dikkate alan sıralamalarda Güneydoğu ilinin yoksulluğu gözler önüne serilmektedir. Özellikle Güneydoğu Anadolu illeri için eğitim göstergeleri oldukça düşüktür. GAP kapsamında bulunan Diyarbakır, Şanlıurfa, Batman, Şırnak gibi bölge illerinin, Türkiye eğitim sektörü gelişmişlik skalasında son sıralarda bulunması dikkat çekmektedir. 2009-2010 ilköğretim okullaşma oranlarına bakıldığında, GAP illerinden sadece Gaziantep ve Diyarbakır’ın Türkiye ortalamasının (%98.17) üzerinde seyrettiği görülmektedir. 2009-2010 yılı ortaöğretimde okullaşma oranı en yüksek değere sahip GAP illeri sırasıyla, Kilis, Adıyaman, Gaziantep, Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Şırnak ve Şanlıurfa’dır. En düşük okullaşma oranına sahip Şanlıurfa, %32.10 okullaşma oranıyla Türkiye ortalamasının (%64.95) yarısı kadardır.

Okuma-yazma bilenlerin oranı Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, bölgenin bu düzeyde bile ortalamanın çok altında kaldığı anlaşılmaktadır. 2009 yılında Türkiye’de kadın okuma yazma oranı %83.3 iken, GAP illerinde bu oran %71.6 olarak gerçekleşmiştir. GAP’ın her ilinde, Türkiye genelinde olduğu gibi, erkek nüfus içinde okuryazar olanların oranı, kadın nüfusa oranla önemli oranlarda

daha fazladır. Erkek nüfusla kadın nüfus arasındaki okuryazarlık oranı farkı, Türkiye için %18,3 iken, bölge için %32,4'tür.

Sağlık da eğitim gibi yoksulluğun önemli göstergelerindendir. 2007 yılı itibariyle Türkiye'de 10 bin kişiye düşen yatak sayısı 26 iken, GAP bölgesinde bu rakam 16 olup Türkiye ortalamasının bir hayli altındadır. Toplam hastane sayılarına bakıldığında 14'ü kamu ve 1 tanesi özel olmak üzere en fazla hastane sayısına sahip GAP ili Şanlıurfa iken, en az hastane sayısına sahip GAP ilimiz 3 devlet hastanesine sahip Kilistir. Adıyaman, Kilis, Mardin ve Şırnakta özel hastane bulunmamaktadır. Ayrıca bölgede yaşayan nüfusun %30'unun Yeşil Kart da dâhil olmak üzere hiç bir güvencesi bulunmamaktadır. İnsanlar her türlü kararlarını sürekli olarak sağlık giderlerini ve sosyal güvence durumunu düşünerek vermekte ve sağlık alanındaki yetersizlikler herkes için bölgenin dışlanmışlığının bir özeti haline gelmektedir.

Hayırseverlik insanların aileleri dışındaki kimselere yardım etmesi değişik kültürlerce benimsenmiş olup uzun bir geçmişe sahiptir. Eski Ahit'te, Yeni Ahit'te ve Kuran'da hayırseverliğe çok önem verilir. İslâm, mü'minler arasında dayanışmanın oluşmasına ve sürdürülmesine büyük önem vermiş, dayanışmayı sağlayacak ilkeler, vasıtalarda ve müesseseler koymuş, yardımlaşma ve dayanışmayı engelleyen her türlü negatif/olumsuz davranışları yasaklamıştır. Bu nedenle iyilik ve hayırda yarışmak, Allah yolunda harcamada bulunmak ve toplumdaki kimsesiz, fakir ve düşkünlere yardım elini uzatmak, Kur'ân-ı Kerim'in en çok üzerinde durduğu ve teşvik ettiği hususlardandır. Birçok âyet ve hadis, kalıcı olanın, bu tür dayanışma ve yardımlaşmalar olduğunu bildirmektedir.

Dünya nimetlerinden daha az ya da daha çok istifade eden insanlar arasındaki uçurumun daha da büyümemesi, güçlü ile zayıf, zengin ile fakir arasındaki dengenin belli düzeyde tutulabilmesi ve böylelikle sosyal adaletin tesis edilebilmesi için "paylaşma erdemi"ne şiddetle ihtiyaç vardır. Gücünü, imkanlarını ve sermayesini şu ya da bu şekilde başkalarıyla paylaşmayı erdem sayan fertlerin yoğun olarak yaşadığı toplumlar, hem sosyal adaletin ve hem de toplumsal barışın gerçekleştirilmesinde büyük bir kazanım elde etmiş olacaktırlar. Böylesi toplumlarda daha az tabakalaşma olacak, daha az çatışma yaşanacak ve daha huzurlu bir toplumsal yaşantı hüküm sürecektir.

Ancak, devletler, gerek karar mekanizmalarının hantallığı, gerekse muhtaçların tespitinde etkinsizlikleri sebebiyle yoksullukla mücadelede hiçbir zaman tam anlamıyla yeterli olamamışlardır. Sivil toplum kuruluşları ise, sosyal sorunları duyarlı bir biçimde daha yakından takip etmeleri ve çözüme dönük karar aşamalarında daha hızlı hareket edebildiklerinden dolayı, çoğu kamu kurumlarından daha etkin hizmet sunabilmektedirler

Türkiye’de sivil toplum kuruluşları, kamu kuruluşlarının eksik bıraktığı ya da ulaşamadıkları yerlerde tamamlayıcı bir fonksiyon icra etmekte, toplumda var olan dayanışma duygusunu devamlı kılmakta katılımcı demokrasiye katkıda bulunmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının yoksulluğa karşı sosyal duyarlılık gösterme çabalarının sonucunda devletin de sosyal devlet anlayışıyla yoksullara daha çok önem vermesi ve kalıcı çareler bulması gerektiği inancı ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla, bir taraftan kamu bütçelerinden yürütülen sosyal yardımların yetersizliği sebebiyle sivil toplum kuruluşlarının devreye girmesiyle, bir nebze de olsa yoksulluğun giderilmesinde katkıda bulunmakta, diğer taraftan da yoksulluk konusuna hem toplumsal, hem de kamusal duyarlılığın artmasına yardımcı olmaktadır.

Yoksulluk gündeminin oluşmasında belirleyici bir rol oynayan uluslararası kuruluşların da bu yöndeki somut çabalarının ve sağladıkları parasal desteklerin, yoksulluğun ulaştığı boyutlar karşısında son derece yetersiz kaldığı ve daha da önemlisi, yoksulluğun azaltılması söylemlerinin, en üst düzeye ulaştığı son yıllarda, dış yardımların gerek nicelik, gerek nitelik olarak bu amaçla tutarlı olmak bir yana, aksine ağırlıkla sanayileşmiş ülkelerin siyasal çıkarları tarafından güdüldüğü kuşkusunu arttıran bir gelişme gösterdiğini söylemek gerçekçi olacaktır. Kuruluşların yoksullukla mücadele konusunda tek başlarına yetersiz kaldıkları ve yoksulluğun azaltılmasında kayda değer bir başarı sağlanabilmesi için farklı yöntemlerin ulusal ve uluslararası düzlemlerle birlikte uygulamaya konduğu çok yönlü bir yaklaşımın gerekliliği şarttır.

KAYNAKLAR

- Akçakaya, M. (2009), *Türkiye’de Bölgesel Yoksulluk*. Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Akdemir, İ.O. (2003), “Türkiye’nin Doğusunda Derin Yoksulluğun Analizi”, *Deniz Feneri Yayınları*, C.2, ss.107-110.
- Aktan, C. C. ve Vural İ. Y. (2002). "Gelir Dağılımında Adaletsizlik ve Gelir Eşitsizliği: Terminoloji, Temel Kavramlar ve Ölçüm Yöntemleri", Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Ankara: Hak İş Konfederasyonu Yayını, ss.1-21.
- Ala, M. (2009). "Yoksulluk ve Küresel Çözumsuzlük", *Paradoks, Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 5(2):1-3.
- Amis, P. (1997), ‘Indian Urban Poverty- Where are the Levers for its Effective Alleviation’, *IDS Bulletin*, 28 (2): 96
- Azam, G. and Redmon, A. (2003), Revisiting the Relationship Between Growth And Poverty, *Review of Black Political Economy*, 22 (1):5-18.
- Bayındırlık ve İskan Bakanlığı. (2009). *Kentsel Yoksulluk, Göç ve Sosyal Politikalar Komisyon Raporu*, Ankara, <http://www.bayindirlik.gov.tr>
- Booyesen, F. (2002). An Overview and Evaluation of Composite Indices of Development, *Social Indicators Research*, Volume 59, Number 2, ss.118.
- Bölükbaşı, B. (2008). *Türkiye’de Sosyal Dışlanma ve Yoksulluk*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Ceylan, C. (2010). Sosyal Yardım Alanı ve Yoksulluk.

<http://www.sosyalhizmetuzmani.org>, (22.12.2010).

Çabuk, N. (2003). “Güneydoğu Anadolu’da Yoksulluğun Sosyal Göstergeleri”.

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi 43(2):45-52.

Çakar, B.Y ve Atılgan, G. (2007). Yoksulluk ve Sosyal Dışlanma, *Tes İş Dergisi*, s.68.

Çetin Güler, E. (2003): *Değişen Bilgi ve Teknolojinin İnsan Kaynağı Üzerine*

Etkileri: Dış Ticaret Yapan Şirketler Üzerine Uygulamalı Bir Araştırma.

Yayınlanmamış Doktora Tezi, E.Ü Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Dansuk, E. (2003). *Yoksullukla Mücadelede Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesi* .

DPT Uzmanlık Tezleri, ss.242-244.

Dağdemir, Ö. (2002). “Türkiye Ekonomisi’nde Yoksulluk Sorunu ve Analizi: 1987-

1994”, (Aktan C.C,Ed.), Yoksullukla Mücadele Stratejileri, Hak-iş

Konfederasyonu Yayını, Ankara.

Deaton, A. (2003). Measuring Poverty,

http://www.wws.princeton.edu/rpds/downloads/deaton_povertymeasured.pdf,

(15Aralık 2004), ss. 2-21.

Demir, S. (2011), Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı İnsani Gelişme Endeksi ve

Türkiye Açısından Değerlendirme’, DPT Sosyal Sektörler ve Koordinasyon

Genel Müdürlüğü, Ankara, s. 2-5.

Deniz Feneri Derneği (2003). *Yoksulluk*. Deniz Feneri Yayınları, İstanbul.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla*

Mücadele Özel İhtisas Komisyon Raporu, 8. Beş Yıllık Kalkınma

Planı, DPT Yayınları, Yayın No: DPT: 2599- ÖİK: 610, Ankara, 2001.

DPT (Devlet Planlama Teşkilatı), *Gelir Dağılımının İyileştirilmesi ve Yoksullukla Mücadel Özel İhtisas Komisyon Raporu*, 9. Beş Yıllık Kalkınma Planı, DPT Yayınları, Yayın No: DPT: 2599- ÖİK: 610, Ankara 2001.

Dumanlı, R. (1996), *Yoksulluk ve Türkiye’deki Boyutları*, DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: DPT: 2449, Ankara.

Ecevit, M (1996). *İç Göçün Unutulan Kaynakları: Tarımsal Farklılaşma ve Dönüşüm Dinamikleri*. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç, Sosyoloji Derneği Yayını. ss. 497-99.

Ensari, S. (2010). “TÜİK’in Yoksulluk Analizleri Üzerine”, *Güncel Dergisi*, Sayı:87, s.9.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2010), “Gap’ ta Son Durum”.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, (2010), “GAP – TÜRKİYE , Sosyo-Ekonomik Göstergeler”.

GAP Master Plan (2010) *Nihai Rapor*.

Gediz, B. ve Yalçınkaya M. H. (2000). “Türkiye’de İstihdam-İşsizlik v Çözüm Önerileri: Esneklik Yaklaşımı”, *Celal Bayar Üniversitesi İİBF- Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Sayı: 6, ss. 180.

Gündoğan N. (2007). *Yoksulluğun Değişen Yüzü: Çalışan Yoksullar*, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir, s.75-83.

Gündoğan, N. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*, Ankara Sanayi Odası Yayınları.

Gündüz, Y. (2006), “Türkiye’de Yoksullukla Mücadele Üzerine Bir İnceleme”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 5, s. 37.

- Güler, A. (2010). *Dünya’da ve Türkiye’de Küreselleşme ve Yoksulluk Süreci*. Yüksek Lisans Tezi. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gürses, D. (2007). “Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17 (1): 62-66.
- Gürses, D. (2009). “İnsani Gelişme ve Türkiye”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (21): 345-46.
- İbrişim, N. (2008). *Yoksulluk, Yoksulluğun Ölçülmesi ve Türkiye Üzerine Analizi*. Yüksek Lisans Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Işığışık, E. (1998). “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve 1987-1994 Gelir Dağılımı Araştırmalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi”, *Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (1).
- Kabaş, T. (2009). *Gelişmekte Olan Ülkelerde Yoksulluğun Nedenleri ve Yoksullukla Mücadele Yolları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Sosyal Bilimler Enstitüsü. Adana.
- Karakaş, E. ve Köksal, E. (2003). *İnsani Kalkınma ve Türkiye*. İstanbul, ss.16-19.
- Karayılmazlar, E. (2006). “Küreselleşme Sürecinde Yoksulluk ve Eğitim”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24 (2) ss: 213-17.
- Kazgan, G. (1984). *İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi*, Remzi Kitabevi, İstanbul. s. 40-96.
- Keyder, Ç. ve Üstündağ, N. (2006). ‘Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun Kalkınmasında Sosyal Politikalar’. ss. 6-91.
- Kulaksız, Y. (2008), *Türkiye’de Bölgesel Gelişmişlik Farkları, İstihdam ve Kurum Hizmetlerinin Çeşitlendirilmesi*. Uzmanlık Tezi, s.35.
- Malthus, T. (1971), *Nüfus Sorunu ve Malthus*, (Çev: Oya Yaylalı) 1. Baskı, Sol

Yayınları.

Marks, K. (1986), *Kapital*, 1. Cilt, 3. Baskı, Çev: Aleaddin Bilgi, Sol Yayınları, İstanbul.

May, J. An Elusive Consensus: Definitions, Measurement and Analysis of Poverty'', www.undp.org/dpa/publications/choicesforpoor/ENGLISH/CHAP02.pdf, (11Austos 2011), s. 25-54.

OECD (2008) *Ekonomik Gelişme Raporu*.

Ökten, Ş. (2009). "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Toplumsal Cinsiyet Düzeni", *Uluslar arası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Volume 2/8 ss: 309-310.

Önder H ve Senses F. (2006). *Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksulluk Düşüncesi*, iktisat, siyaset ve devlet üzerine yazılar, Prof. Dr. Kemali Saybaşıliya Armağan içinde, İstanbul: Bağlam Yayınları, s. 14-56.

Öztürk, M. ve Çetin, B. I. . (2009). "Dünya'da ve Türkiye'de Yoksulluk ve Kadınla, *Journal of Yaşar University*, 3 (11), s: 2668

Sapancalı, F. (2005). *Sosyal Dışlanma*, Dokuz Eylül Yay. İzmir, s. 14-15.

Sencer, M. (1993). *GAP Bölgesi'nde Toplumsal Değişme Eğilimleri*, TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Yayını, Ankara, s. 410.

Seyyar, A. (2002). *Sosyal Siyaset Terimleri*, Beta Yay, İstanbul, s. 171.

Seyyar, A. (2003). "Sosyal Siyaset Açısından Yoksulluğa Karşı Mücadele", *Deniz Feneri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği*, Cilt 1, ss. 39-43.

Songül Sallan, G. (2002). *Türkiye'de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelenin Sosyolojik Boyutları*, TODAİE yayınları, s. 112.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü (SYDGM), (2010) Faliyet, Raporu.

SYDGM, <http://www.sydgm.gov.tr> (25.06.2011).

Spiegel, W. H. (1971). *The Growth of Economic Thought*, Duke University Pres, Durhan, North Carolina, s. 385.

Şenses, F. (2001). *Küreselleşmenin Öteki Yüzü Yoksulluk*, 2. Basım, İstanbul: İletişim Yayınları, ss. 62-328.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı, 2010

UNESCO, Unesco Statistic, 2009.

United Nations (UN), (2006), s.12.

United Nations (UN), (2010), World Population Prospects.

UNDP, *Human Development Report 2000/2001*, s. 9.

UNDP, *Human Development Report 2004*, s.258.

UNDP, *Human Development Report 2005*, s.342.

UNDP, *Human Development Report 2009*.

UNDP, *Human Development Report 2010*.

UNDP, *International Human Development Indicators*, 2010.

Uzun, A. M. (2003), “Yoksulluk Olgusu Ve Dünya Bankası”, *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(2): 161-64.

Yıldız, Ö. (2008). “Gap İllerinde Sosyal ve Ekonomik Dönüşüm”, *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 8 (1): 290-96.

Taban, S. (2004). “İnsani Gelişme Kavramı ve Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1):34-35.

Temiz, H. E. (2008), “Dünya’da Kronik Yoksulluk ve Önleme Stratejileri”, *Çalışma ve Toplum Dergisi*, Sayı:2, ss. 63-67.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009). *Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler*.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2010). *Karşılaştırmalı Bölgesel Göstergeler*.

Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). (2009). *Yoksulluk Çalışması Sonuçları*, Sayı.3.

Worldbank, *Global Economic Prospect 2010: Crisis, Finance and Growth*, World Bank, Washington, D.C.

Worldbank, *Global Economic Prospects, 2010*, Prospects For Developing Countries, s. 42.

Worldbank, *World Development Indicators Database, 2011*.

Worldbank, *World Development Report, 1990*, s.28.

Worldbank, *World Development Report, 2006*, s.7.

Worldbank, *World Development Report, 2010*, ss.378-79.

İnternet Adresleri

Alternatif Yaşam Eğitim Kültür ve Çevre Derneği,
<http://www.ayder.org.tr/> (23.09.2011).

Bedensel Engelliler Derneği,
<http://www.bedd.org.tr/> (23.09.2011).

Beşir Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği,
<http://www.besirdernegi.com/> (24.09.2011).

Çocuk Esirgeme Kurumu,
<http://www.shcek.gov.tr/> (23.09.2011).

Dost Eli Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği,
<http://www.dosteli.org.tr/> (23.09.2011).

GAP, Güneydoğu Anadolu Projesi,

<http://www.gap.gov.tr/> (12.08.2011).

GAP, Güneydoğu Anadolu Projesi,

[http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/stratejik-planlama-izleme-degerlendirme-ve-](http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/stratejik-planlama-izleme-degerlendirme-ve-koordinasyon-genel-koordinatordugu/sosyo-ekonomik-gostergeler-) koordinasyon-genel-koordinatordugu/sosyo-ekonomik-gostergeler- (eylul-2010)

Hayat Ağacı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği,

<http://www.hayatder.org/> (23.09.2011).

İHH İnsani Yardım Derneği,

<http://www.ihh.org.tr/> (21.09.2011).

İSO, İstanbul Sanayi Odası, (12.08.2011).

<http://www.iso.org.tr/tr/documents/arastirma/dunyaekonomisibulteni.pdf?redirected=1> , (09.07.2011).

Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı,

<http://www.kedv.org.tr/> (21.09.2011).

Kimse Yok Mu Derneği,

<http://www.kimseyokmu.org.tr/Default.aspx?hl=tr> (22.09.2011).

Rida Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği,

<http://www.ridader.org/> (25.10.2010).

Sarmaşık-Yoksullukla Mücadele ve Sürdürülebilir Kalkınma Derneği,

<http://www.sarmasik.org/Default.aspx?ctrl=d&gurupid=kurumsal&id=tuzuk&Kimlik>, (23.09.2011).

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü,

<http://www.sydg.gov.tr/tr/> (12.09.2011).

UNESCO, United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization

<http://www.unesco.org/new/en/education/> (29.06.2011).

United Nations (UN),

http://esa.un.org/unpd/wpp/Excel-Data/DB01_Period_Indicators/WPP2010_DB1_F18_NET_MIGRATION_RATE.XLS (21.07.2011)

United Nations (UN)

<http://www.un.org/en/> (23.07.2011).

United Nations Development Programme (UNDP),

<http://hdr.undp.org/en/> (15.05.2011).

United Nations Development Programme (UNDP),

<http://hdr.undp.org/en/data/explorer/> (15.05.2011).

United Nations Development Programme (UNDP),

<http://hdr.undp.org/en/data/trends/> (16.05.2011).

World Bank,

<http://www.worldbank.org/> (2.06.2011).

World Bank, World Development Indicators,

<http://data.worldbank.org/data-catalog/world-development-indicators>
(02.06.2011).

Yardım Eli Derneği,

<http://yardimeli.org.tr/index.php> (22.09.2011).

Yarım Elma Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği,

<http://www.yarimelmadernegi.com/> (23.09.2011).

Yeryüzü Doktorları,

<http://www.yyd.org/> (25.10.2010).

TESV, Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı,

<http://www.israf.org.tr/> (17.09.2011).

TESV, Türkiye İsrâfı Önleme Vakfı,

http://www.unicefturk.org/haber_inside.php?id=37)

www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/asomedyasocak-subat2008/Dosya.pdf (09.08.2011).

www.canaktan.org/ekonomi/yoksulluk/anasayfa-yoksulluk.htm (13.04.2011).

www.sosyalhizmetuzmani.org/sosyalyardim1.htm (13.04.2011).

www.sosyalsiyaset.net/documents/yoksullukla_mucadele.htm (13.04.2011).

www.webhatti.com/cografya/60980-yoksulluk-ve-turkiye%60de-yoksulluk-sorunu.html (15.07.2011).

www.wider.unu.edu/search/search.htm (27.07.2011).

www.sosyalsiyaset.net/documents/yoksullukla_mucadele.htm (25.10.2011).